

**Barbara Furman**

**W centrum uwagi.**

Program nauczania  
wiedzy o społeczeństwie  
dla liceum ogólnokształcącego i technikum  
zakres rozszerzony  
ze zintegrowanymi treściami  
z zakresu podstawowego

## **Spis treści**

**I. Ogólna charakterystyka programu nauczania przedmiotu „1iedza o społeczeństwie”**

**II. Podstawa programowa**

**III. Cele kształcenia i wychowania**

**IV. Materiał nauczania wraz z odniesieniami do Podstawy programowej**

**Zakładane osiągnięcia uczniów**

**Procedury osiągnięcia celów edukacyjnych**

**Materiały pomocnicze**

# I. Ogólna charakterystyka programu nauczania przedmiotu „wiedza o społeczeństwie”

Program przeznaczony jest do nauczania przedmiotu wiedza o społeczeństwie, zakres rozszerzony, w liceum ogólnokształcącym, technikum, branżowej szkole II stopnia. Jego struktura i założenia są zgodne z obowiązującą podstawą programową – ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia (DzU z 2018 r., poz. 467).

Treści nauczania uporządkowano rzeczowo, dzieląc je na osiem grup tematycznych (rozdziałów):

## KLASA I

1. Człowiek w społeczeństwie
2. Kulturowa różnorodność społeczeństwa
3. Funkcjonowanie społeczeństwa
4. Naród i mniejszości narodowe

## KLASA II

1. Państwo, polityka, demokracja
2. Społeczeństwo a polityka
3. Społeczeństwo i polityka
4. Systemy partyjne i wyborcze
5. Ustroje polityczne współczesnych państw
6. Ustrój Rzeczypospolitej Polskiej

## KLASA III

1. Polityka publiczna
2. Prawo
3. Prawa człowieka

## KLASA IV

1. Stosunki międzynarodowe
2. Unia Europejska
3. Polityka zagraniczna
4. Edukacja i nauka

Treści nauczania w obrębie rozdziałów podzielono na tematy, które będzie można dostosować do jednej lub kilku jednostek lekcyjnych. Program zakłada równoległe i symetryczne kształcenie zarówno wiedzy przedmiotowej jak również umiejętności i postaw.

## **Podstawa programowa przedmiotu wiedza o społeczeństwie.**

### **Warunki i sposób realizacji [fragment].**

W przypadku nauczania przedmiotu w zakresie rozszerzonym w liceum ogólnokształcącym możliwa jest zarówno integracja treści tego zakresu z zakresem podstawowym, jak i realizacja od klasy I zakresu podstawowego, zaś od klasy II – zakresu rozszerzonego. W przypadku nauczania przedmiotu w zakresie rozszerzonym w technikum – w związku z ramowym planem nauczania – konieczna jest integracja treści obu zakresów. Nie można bowiem dopuścić do sytuacji, w której najpierw realizowane byłyby treści rozszerzone z poszczególnej problematyki, a następnie – podstawowe. Odpowiednia dla obu typów szkół powinna być sytuacja odwrotna.

Rozkład treści nauczania, zakładane osiągnięcia uczniów i zaproponowane procedury osiągania celów edukacyjnych stanowią istotny element procesu kształtowania kompetencji osobistych, społecznych i obywatelskich, ale również kompetencji w zakresie rozumienia i tworzenia informacji, w zakresie przedsiębiorczości oraz kompetencji cyfrowych.

Program nauczania przedmiotu bazuje na wieloletnim doświadczeniu twórców materiałów dydaktycznych wydawnictwa Nowa Era oraz współpracy z nauczycielami przedmiotu. Jest próbą połączenia sprawdzonych w praktyce doświadczeń i najnowszych tendencji edukacyjnych. Synteza tradycji i nowoczesności jest szansą na sukces edukacyjny naszych uczniów.

## **II. Podstawa programowa**

### **ZAKRES PODSTAWOWY**

#### **Cele kształcenia – wymagania ogólne**

##### **I. Wiedza i rozumienie. Uczeń:**

- 1) wyjaśnia i analizuje prawidłowości życia społecznego oraz wybrane współczesne procesy społeczne;
- 2) przedstawia znaczenie różnych podmiotów w życiu publicznym; charakteryzuje zasady i formy demokracji oraz wyjaśnia konsekwencje łamania tych zasad;
- 3) przedstawia funkcjonowanie systemu politycznego Rzeczypospolitej Polskiej;
- 4) wyjaśnia specyfikę praw i wolności człowieka oraz podstawowe mechanizmy ich ochrony;
- 5) charakteryzuje instytucje polskiego systemu prawnego;
- 6) przedstawia podstawowe kwestie dotyczące stosunków międzynarodowych;
- 7) wykorzystuje swą wiedzę do interpretacji wydarzeń życia społecznego, w tym politycznego.

## **II. Wykorzystanie i tworzenie informacji. Uczeń:**

- 1) pozyskuje i wykorzystuje informacje na temat życia społecznego, w tym politycznego;
- 2) wykazuje się umiejętnością czytania ze zrozumieniem tekstów publicystycznych i popularnonaukowych oraz interpretacji innych źródeł (np. wykresy i schematy) z zakresu przedmiotu;
- 3) wykorzystuje informacje do tworzenia własnej wypowiedzi na temat zjawisk życia społecznego, w tym politycznego oraz ich oceny.

## **III. Rozumienie siebie oraz rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów. Uczeń:**

- 1) analizuje kwestię godności ludzkiej i przedstawia prawa, które mu przysługują, oraz mechanizmy ich dochodzenia;
- 2) rozwija w sobie postawy obywatelskie;
- 3) ocenia własne decyzje i działania w życiu społecznym;
- 4) rozpoznaje przypadki łamania praw człowieka;
- 5) diagnozuje problemy społeczno-polityczne na poziomie lokalnym, państwowym, europejskim i globalnym oraz ocenia wybrane rozwiązania tych problemów i diagnozuje możliwość własnego wpływu na ich rozwiązanie;
- 6) rozpoznaje różne aspekty, także prawne, problemów życia codziennego i podaje możliwe sposoby ich rozwiązania.

## **IV. Komunikowanie i współdziałanie. Uczeń:**

- 1) rozwija umiejętność dyskusowania – formułuje, uzasadnia i broni własne stanowisko na forum publicznym, szanując odmienne poglądy;
- 2) współpracuje w grupie, z uwzględnieniem podziału zadań oraz wartości obowiązujących w życiu społecznym;
- 3) korzysta z procedur i możliwości, jakie stwarzają obywatelom instytucje życia publicznego, w tym instytucje prawne – sporządza proste pisma do organów władz.

### **Treści nauczania – wymagania szczegółowe**

#### **I. Człowiek i społeczeństwo. Uczeń:**

- 1) wyjaśnia, czym są potrzeby człowieka i ustala ich hierarchię, uwzględniając społecznie akceptowany system aksjologiczny;
- 2) charakteryzuje – z wykorzystaniem wyników badań opinii publicznej – współczesne typy rodziny; wyjaśnia problemy związane z realizacją różnych funkcji rodziny w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 3) charakteryzuje role społeczne człowieka w związku z jego przynależnością do różnych grup społecznych; analizuje zasady wzajemności, zaufania i pomocy;
- 4) przedstawia – z wykorzystaniem wyników badań opinii publicznej – katalog wartości afirmowanych w społeczeństwie polskim i dokonuje jego analizy; analizuje rolę wartości w światopoglądzie;
- 5) wyjaśnia charakter procesu socjalizacji; podaje przykłady wpływu społecznego w różnych dziedzinach życia; analizuje przypadki oraz przedstawia zalety i wady konformizmu i nonkonformizmu;

- 6) odróżnia tolerancję od akceptacji; wyjaśnia, jak tworzą się podziały w społeczeństwie na „swoich” i „obcych”; rozpoznaje przyczyny, przejawy i skutki nietolerancji i stygmatyzacji oraz przedstawia możliwe sposoby przeciwstawiania się tym zjawiskom;
- 7) przedstawia podstawowe metody rozwiązywania konfliktów (mediacja, negocjacje, arbitraż) oraz zalety i wady wskazanych rozwiązań;
- 8) charakteryzuje współczesne społeczeństwo i analizuje jego cechy (otwarte, postindustrialne, konsumpcyjne, masowe i informacyjne);
- 9) rozpoznaje problemy życiowe młodzieży w społeczeństwie polskim i formułuje sądy w tych kwestiach.

## **II. Społeczeństwo obywatelskie. Uczeń:**

- 1) przedstawia rodzaje i przykłady organizacji pozarządowych; charakteryzuje działalność wybranych organizacji tego typu w Rzeczypospolitej Polskiej; wymienia zakres niezbędnych uregulowań w statucie stowarzyszenia;
- 2) przygotowuje materiał do zamieszczenia w internecie na temat działań indywidualnych lub grupowych w życiu publicznym (np. w wątku publicznym swojego profilu na portalach społecznościowych lub na blogu);
- 3) przedstawia funkcjonujące w Rzeczypospolitej Polskiej kościoły i inne związki wyznaniowe;
- 4) przedstawia cechy konstytutywne partii politycznych; wymienia partie polityczne, które w ostatnich wyborach do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej przekroczyły próg niezbędny do uzyskania dotacji budżetowej, i nazwiska ich liderów; przedstawia podstawowe założenia programowe tych ugrupowań;
- 5) dokonuje krytycznej analizy materiałów z kampanii wyborczych (np. spoty, memy, ulotki i hasła wyborcze);
- 6) przedstawia współczesne media w Rzeczypospolitej Polskiej – wymienia główne dzienniki, tygodniki społeczno-polityczne, stacje telewizyjne i radiowe, portale internetowe; charakteryzuje wybrany tytuł/ stację/ portal ze względu na specyfikę, formy i treści przekazu;
- 7) krytycznie analizuje przekazy medialne i porównuje przekazy różnych mediów dotyczące tych samych wydarzeń czy procesów; formułuje własną opinię w oparciu o poznane fakty; rozpoznaje przejawy nieetycznych zachowań dziennikarzy;
- 8) rozpoznaje przejawy patologii życia publicznego i wykazuje ich negatywny wpływ na życie publiczne; przedstawia mechanizmy korupcji i analizuje – z wykorzystaniem materiałów medialnych – jej udowodniony przykład;
- 9) interpretuje wyniki badań opinii publicznej; porównuje wyniki sondaży z rzeczywistymi postawami lub zachowaniami (np. sondaży przedwyborczych oraz rezultatów wyborów), formułuje hipotezy dotyczące przyczyn różnic przekraczających wartość błędu statystycznego.

## **III. Organy władzy publicznej w Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń:**

- 1) charakteryzuje zasady ustrojowe zawarte w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (demokratycznego państwa prawnego, unitarnej formy państwa, zwierzchnictwa narodu, gwarancji praw i wolności jednostki, konstytucjonalizmu, podziału i równowagi władz, republikańskiej formy rządu, pluralizmu, decentralizacji, samorządności, społecznej gospodarki rynkowej); analizuje sformułowania preambuły Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej;
- 2) charakteryzuje formy demokracji bezpośredniej; przedstawia specyfikę referendum ogólnokrajowego i rodzajów referendów lokalnych w Rzeczypospolitej Polskiej; wyjaśnia, jakie warunki

ki muszą zostać spełnione, by referendum się odbyło oraz by jego wyniki były wiążące (w przypadku lokalnych: by było ważne); wyjaśnia – na wybranym przykładzie – wpływ konsultacji publicznych na kształtowanie prawa w Rzeczypospolitej Polskiej;

3) wyjaśnia, jak przeprowadzane są powszechne i bezpośrednie wybory organów władzy publicznej w Rzeczypospolitej Polskiej; na przykładzie wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej porównuje ordynację proporcjonalną i większościową; analizuje potencjalne wady i zalety każdego z tych systemów wyborczych;

4) przedstawia strukturę oraz organizację pracy Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej (prezydium, komisje, kluby i koła; kworum, rodzaje większości) oraz status posła, w tym instytucje mandatu wolnego i immunitetu; wymienia kompetencje Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej oraz Zgromadzenia Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej;

5) wykazuje znaczenie, jakie dla pozycji ustrojowej Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej ma fakt wyborów powszechnych; przedstawia kompetencje Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej: ceremonialno-reprezentacyjne, w stosunku do rządu, parlamentu i władzy sądowniczej, w polityce zagranicznej oraz bezpieczeństwa państwa; analizuje – z wykorzystaniem wyników badań opinii publicznej – poziom legitymizacji społecznej władzy prezydenckiej;

6) przedstawia kompetencje Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej; wymienia podstawowe działy administracji rządowej i zadania wojewody; wyjaśnia rolę prezesa Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej; przedstawia procedury powoływania i odwoływania rządu, używając określeń: wotum zaufania, konstruktywne wotum nieufności, wotum nieufności wobec ministra, dymisja (w tym w wyniku skrócenia kadencji Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej);

7) przedstawia zakres działania poszczególnych poziomów samorządu terytorialnego (gmina, powiat, województwo) w Rzeczypospolitej Polskiej, te działania oraz źródła ich finansowania;

8) przedstawia organy stanowiące i wykonawcze samorządu terytorialnego na poziomie gminy i miasta na prawach powiatu oraz powiatu i województwa w Rzeczypospolitej Polskiej; charakteryzuje kompetencje tych organów i zależności między nimi;

9) przygotowuje opracowanie promujące działania organów wybranego samorządu terytorialnego na poziomie powiatu lub województwa w Rzeczypospolitej Polskiej;

10) przedstawia strukturę sądownictwa powszechnego i administracyjnego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz zadania Sądu Najwyższego; uzasadnia potrzebę niezależności sądów i niezawisłości sędziów;

11) przedstawia kompetencje Najwyższej Izby Kontroli, Trybunału Konstytucyjnego, Trybunału Stanu i prokuratury w Rzeczypospolitej Polskiej; uzasadnia znaczenie tych instytucji dla funkcjonowania państwa prawa.

#### **IV. Prawa człowieka i ich ochrona. Uczeń:**

1) wymienia „zasady ogólne” i katalog praw człowieka zapisane w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej;

2) przedstawia sądowe środki ochrony praw i wolności w Rzeczypospolitej Polskiej oraz sposób działania Rzecznika Praw Obywatelskich; pisze skargę do Rzecznika Praw Obywatelskich (według wzoru dostępnego na stronie internetowej); wykazuje znaczenie skargi konstytucyjnej;

3) uzasadnia znaczenie Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności w kontekście Europejskiego Trybunału Praw Człowieka; przedstawia warunki, jakie muszą zaistnieć, aby rozpatrzył on skargę obywatela; analizuje wybrany wyrok tego trybunału;

- 4) przedstawia szczegółowe prawa mniejszości narodowych i etnicznych oraz grupy posługującej się językiem regionalnym w Rzeczypospolitej Polskiej; pozyskuje informacje na temat praw mniejszości polskiej w różnych państwach;
- 5) pozyskuje w środkach masowego przekazu (między innymi, na stronach organizacji pozarządowych broniących praw człowieka) informacje o przypadkach naruszania praw człowieka w państwach demokratycznych i przygotowuje analizę na ten temat;
- 6) wskazuje organizacje pozarządowe zajmujące się ochroną praw człowieka i charakteryzuje działania jednej z nich;
- 7) wykazuje różnice w przestrzeganiu praw człowieka w państwie demokratycznym i niedemokratycznym; przedstawia problem łamania praw człowieka w wybranym państwie niedemokratycznym.

## **V. Prawo w Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń:**

- 1) wyjaśnia, czym różnią się normy prawne od innych typów norm; wymienia podstawowe zasady prawa (prawo nie działa wstecz, domniemanie konsekwencji ich łamania);
- 2) przedstawia źródła prawa w Rzeczypospolitej Polskiej – wykazuje szczególną moc konstytucji; przedstawia procedurę ustawodawczą;
- 3) rozpoznaje sprawy regulowane przez prawo cywilne, rodzinne, administracyjne i karne; wskazuje, w jakim kodeksie obowiązującym w Rzeczypospolitej Polskiej można znaleźć przepisy dotyczące konkretnej sprawy; interpretuje przepisy prawne;
- 4) wyjaśnia podstawowe instytucje prawne części ogólnej prawa cywilnego i prawa zobowiązaniowego w Rzeczypospolitej Polskiej (osoba fizyczna, zdolność prawna a zdolność do czynności prawnych, przedstawicielstwo a pełnomocnictwo, zobowiązanie);
- 5) wyjaśnia podstawowe instytucje prawne prawa rzeczowego i spadkowego w Rzeczypospolitej Polskiej (własność, formy nabycia własności, spadek, dziedziczenie ustawowe i testamentowe, zachówek);
- 6) wyjaśnia podstawowe instytucje prawne prawa rodzinnego w Rzeczypospolitej Polskiej (małżeństwo, wspólnota majątkowa, prawa i obowiązki rodziców oraz dziecka, w tym pełnoletniego, obowiązek alimentacyjny);
- 7) przedstawia przebieg postępowania cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz uczestniczące w nim strony; analizuje kasus z zakresu prawa cywilnego lub rodzinnego, w tym pozew w takiej sprawie;
- 8) odróżnia akty administracyjne od innego rodzaju dokumentów; rozpoznaje, kiedy decyzja administracyjna w Rzeczypospolitej Polskiej jest ważna;
- 9) wyjaśnia, jak odwołać się od decyzji organów administracyjnych; pisze odwołanie od decyzji administracyjnej;
- 10) przedstawia przebieg postępowania administracyjnego w Rzeczypospolitej Polskiej; analizuje wzory zażaleń na postanowienia organów administracji oraz wzory skarg do wojewódzkiego sądu administracyjnego;
- 11) przedstawia przebieg postępowania karnego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz uczestniczące w nim strony; wymienia główne prawa, jakie przysługują ofierze, sprawcy i świadkowi przestępstwa; pisze zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa;
- 12) wskazuje, do jakich organów i instytucji można się zwrócić w Rzeczypospolitej Polskiej o pomoc prawną w konkretnych sytuacjach; przedstawia zadania notariuszy, radców prawnych, adwokatów;



13) wyjaśnia, jak można korzystać w Rzeczypospolitej Polskiej z dokumentacji gromadzonej w urzędach (ze szczególnym uwzględnieniem e-administracji) i archiwach oraz jakie sprawy można dzięki temu załatwić; pisze wniosek o udzielenie informacji publicznej.

## **VI. Wybrane problemy polityki publicznej w Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń:**

1) przedstawia funkcjonowanie systemu obowiązkowych ubezpieczeń społecznych w Rzeczypospolitej Polskiej, rozróżnia ubezpieczenia:

emerytalne, rentowe, chorobowe i wypadkowe; wymienia zadania Zakładu Ubezpieczeń Społecznych;

2) wyjaśnia specyfikę obowiązkowych i dobrowolnych ubezpieczeń zdrowotnych w Rzeczypospolitej Polskiej; przedstawia cele i zadania centralnej instytucji koordynującej funkcjonowanie służby zdrowia; wyjaśnia kwestię korzystania z publicznej opieki zdrowotnej;

3) przedstawia działania w celu ograniczenia bezrobocia i wykluczenia społecznego na przykładzie działalności urzędu pracy w swoim powiecie;

4) przedstawia możliwości kontynuacji edukacji (studia I stopnia i jednolite magisterskie, szkoły kształcące w zawodzie); wyjaśnia, w jaki sposób podnosić swoje kwalifikacje zawodowe.

## **VII. Współczesne stosunki międzynarodowe. Uczeń:**

1) przedstawia podmioty prawa międzynarodowego publicznego i podstawowe zasady prawa międzynarodowego (powstrzymanie się od groźby użycia siły lub jej użycia, integralności terytorialnej, pokojowego załatwiania sporów, nieingerencji w sprawy wewnętrzne państwa, suwerennej równości, samostanowienia narodów, suwerenności, nienaruszalności granic);

2) wykazuje złożoność i wielopłaszczyznowość współczesnych stosunków międzynarodowych oraz współzależność państw w środowisku międzynarodowym;

3) wyjaśnia pojęcie globalizacji i wykazuje jej formy i skutki w sferze polityki, kultury i społeczeństwa; diagnozuje wpływ na ten proces podmiotów prawa międzynarodowego; przedstawia najważniejsze wyzwania związane z procesem globalizacji;

4) przedstawia konflikty etniczne na obszarze państw członkowskich Unii Europejskiej; lokalizuje je, wyjaśnia ich przyczyny i konsekwencje;

5) wyjaśnia źródła współczesnego terroryzmu oraz przedstawia różne organizacje terrorystyczne i sposoby oraz przykłady ich działania;

6) przedstawia, na przykładzie placówek Rzeczypospolitej Polskiej, zadania ambasad i konsulatów;

7) charakteryzuje cele i najważniejsze organy Organizacji Narodów Zjednoczonych (Zgromadzenie Ogólne, Rada Bezpieczeństwa, Sekretarz Generalny, Rada Gospodarcza i Społeczna, Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości); przedstawia jej wybrane działania i ocenia ich skuteczność;

8) wymienia obowiązujące akty prawa pierwotnego Unii Europejskiej; lokalizuje jej państwa członkowskie; przedstawia podstawowe obszary i zasady działania Unii Europejskiej;

9) przedstawia najważniejsze instytucje Unii Europejskiej: Komisję, Radę, Parlament, Radę Europejską i Trybunał Sprawiedliwości;

10) przedstawia prawa obywatela Unii Europejskiej; rozważa kwestię korzyści i kosztów członkostwa Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej;

11) przedstawia genezę, cele i najważniejsze organy Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego; ocenia wpływ tej organizacji na utrzymanie pokoju międzynarodowego i pozycję Stanów Zjednoczonych Ameryki w świecie.

### **Warunki i sposób realizacji**

Celem kształcenia w zakresie wiedzy o społeczeństwie jest kształtowanie postaw obywatelskich i prospołnotowych uczniów. Konieczna jest taka realizacja treści nauczania przedmiotu, aby uczniowie rozumieli przydatność poszczególnych zagadnień w codziennym życiu człowieka. Kształcenie to ma także prowadzić do ugruntowania postaw szacunku dla dziedzictwa narodowego i ogólnoswiatowego oraz ciekawości poznawczej, otwartości i tolerancji. Treści nauczania sformułowano tak, by uczeń miał świadomość wpływu obywateli na życie publiczne, ale jednocześnie rozumiał konieczność brania odpowiedzialności za własne wybory i decyzje. Musi przy tym mieć świadomość możliwości korzystania ze swoich praw.

Wskazane jest korzystanie z szerokiego spektrum metod dydaktycznych. Nauczyciel powinien stosować nauczanie problemowe i metody kształcące umiejętności społeczne, twórczego myślenia i rozwiązywania problemów (np. burza mózgów, drzewo decyzyjne, metaplan, analiza SWOT, symulacja i odgrywanie ról). Oprócz podręczników istotną rolę w procesie kształcenia powinny odgrywać również teksty źródłowe, słowniki, leksykony, mapy, wykresy, diagramy i zestawienia statystyczne (w tym z wyników badań opinii publicznej).

W celu rozwijania umiejętności komunikacji i współdziałania powinno się stosować różne metody pracy grupowej, w tym uczniowskie projekty edukacyjne (każdy uczeń powinien uczestniczyć w minimum dwóch projektach – np. w realizacji wymagań szczegółowych określonych w: dziale II pkt 1 i 6, dziale III pkt 9, dziale IV pkt 7 i dziale VII pkt 4). Należy także wykorzystywać różne formy dyskusji – np. w realizacji wymagań szczegółowych określonych w: dziale I pkt 3, 5, 8 i 9, dziale II pkt 5 czy dziale VII pkt 2.

W kształceniu kompetencji pozyskiwania, gromadzenia, porządkowania, analizy i prezentacji informacji o życiu społecznym, w tym publicznym, powinna być wykorzystywana technologia informacyjno-komunikacyjna. Istotne jest korzystanie ze stron internetowych instytucji publicznych, w tym organów samorządowych, organów władzy publicznej, organizacji społecznych, instytucji międzynarodowych. Niezbędna jest również praca z różnymi typami przekazu, także interaktywnymi.

W miarę możliwości ważne byłoby również pozyskiwanie informacji w toku wycieczki edukacyjnej (w tym wirtualnej, wykorzystując dedykowane aplikacje) do wybranych instytucji, np. do urzędu marszałkowskiego, parlamentu, sądu. Można także realizować niektóre treści nauczania poprzez lekcje organizowane we współpracy z urzędami administracji rządowej i samorządowej oraz z organizacjami pozarządowymi.

### **ZAKRES ROZSZERZONY**

#### **Cele kształcenia – wymagania ogólne**

##### **I. Wiedza i rozumienie. Uczeń:**

- 1) wyjaśnia prawidłowości życia społeczno-kulturowego oraz procesy społeczne, w tym etniczne, we współczesnym świecie;
- 2) analizuje różnorodne postawy i zachowania społeczno-polityczne oraz działania w ramach społeczeństwa obywatelskiego;
- 3) przedstawia różne formy rywalizacji o władzę państwową, jej sprawowania oraz kontroli;
- 4) wyjaśnia związki przyczynowo-skutkowe w życiu społeczno-politycznym;
- 5) wyjaśnia i analizuje funkcjonowanie polskiego systemu prawnego;
- 6) charakteryzuje kwestię praw człowieka i ich międzynarodowej ochrony;
- 7) analizuje współczesny ład międzynarodowy i wyjaśnia rolę różnych podmiotów zaangażowanych w jego stabilność lub zmianę w jego funkcjonowaniu;
- 8) wykorzystuje swą wiedzę do rozumienia zjawisk społeczno-politycznych, także w perspektywie globalnej i ze wskazaniem na globalne współzależności.

## **II. Wykorzystanie i tworzenie informacji. Uczeń:**

- 1) pozyskuje i wykorzystuje informacje na temat życia społeczno-kulturowego i politycznego, krytycznie je analizuje, samodzielnie wyciąga wnioski i formułuje opinie;
- 2) wykazuje się umiejętnością czytania ze zrozumieniem tekstów publicystycznych, a także wybranych tekstów z zakresu nauk społecznych;
- 3) potrafi przedstawiać i uzasadniać poglądy odmienne od własnych;
- 4) wykorzystuje informacje do tworzenia własnej złożonej wypowiedzi oraz rozważania różnych rozwiązań w obszarze społeczno-politycznym.

## **III. Rozumienie siebie oraz rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów. Uczeń:**

- 1) rozwija swoje zainteresowania, planuje dalszą edukację;
- 2) rozwija w sobie postawy obywatelskie i postawy ciekawości świata oraz samodzielność poznawczą;
- 3) analizuje i wyjaśnia złożone problemy społeczne, polityczne i wyzwania globalne oraz szuka ich rozwiązań i diagnozuje możliwość własnego wpływu na ich rozwiązanie;
- 4) dostrzega perspektywy różnych uczestników życia publicznego;
- 5) poddaje krytycznej analizie własne opinie;
- 6) rozpoznaje przypadki łamania praw człowieka i łamania prawa oraz wybiera odpowiednie mechanizmy dochodzenia tych praw;
- 7) formułuje hipotezy dotyczące ważnych problemów społecznych.

## **IV. Komunikowanie i współdziałanie. Uczeń:**

- 1) dyskutuje i bierze udział w debatach z poszanowaniem godności innych ich uczestników;
- 2) tworzy strategię argumentowania i przedstawia swoje stanowisko na forum publicznym, szanując odmienne poglądy;
- 3) współpracuje w grupie, z uwzględnieniem podziału zadań oraz norm i wartości obowiązujących w życiu społecznym;
- 4) współorganizuje działania o charakterze obywatelskim, zgodne z normami i wartościami demokratycznego państwa prawa;
- 5) korzysta z procedur i możliwości, jakie stwarzają obywatelom instytucje życia publicznego, w tym instytucje prawne – sporządza pisma do organów władz.

## Treści nauczania – wymagania szczegółowe

### I. Człowiek w społeczeństwie. Uczeń:

- 1) charakteryzuje klasyczne koncepcje osobowości;
- 2) wyjaśnia kwestię racjonalności, emocji, uczuć, temperamentu i charakteru w postępowaniu człowieka; rozróżnia inteligencję i inteligencję emocjonalną;
- 3) wyjaśnia, czym jest postawa oraz przedstawia uwarunkowania procesu kształtowania i zmiany postaw;
- 4) charakteryzuje na przykładach różne rodzaje norm społecznych (w tym ich genezę), wyjaśnia mechanizm kontroli społecznej oraz skutki łamania tych norm;
- 5) wyjaśnia zjawisko alienacji oraz analizuje jego przyczyny i skutki;
- 6) analizuje poznawcze przyczyny stosowania stereotypów i związane z tym niebezpieczeństwa;
- 7) analizuje rodzaje i podaje przykłady stosowania taktyk autoprezentacji;
- 8) przedstawia różnorodne formy komunikowania się; wykazuje znaczenie komunikacji niewerbalnej w porozumiewaniu się;
- 9) wyjaśnia zasady zachowań asertywnych; podaje przykłady stosowania zwrotów asertywnych i przedstawia wynikające z tego korzyści;
- 10) wyjaśnia mechanizm konfliktów międzygrupowych, w tym ich eskalacji;
- 11) przedstawia zasady i metody kreatywnego rozwiązywania problemów; analizuje uwarunkowania prawidłowego procesu decyzyjnego, wspomagające rozwiązywanie problemów osobistych i grupowych.

### II. Różnorodność kulturowa. Uczeń:

- 1) charakteryzuje społeczeństwa zbieracko-łowieckie, nomadyczne i rolnicze; charakteryzuje wybraną współczesną społeczność tego typu;
- 2) charakteryzuje wiejską społeczność tradycyjną; wskazuje na różnice między społeczeństwem przemysłowym i poprzemysłowym;
- 3) porównuje modele socjalizacji charakterystyczne dla własnej grupy wiekowej i pokolenia rodziców; wyjaśnia zjawisko socjalizacji odwróconej;
- 4) przedstawia – z wykorzystaniem wyników badań opinii publicznej – wspólność i różnorodność wartości afirmowanych w społeczeństwach europejskich;
- 5) analizuje cechy indywidualizmu i kolektywizmu w aspekcie psychospołecznym i instytucjonalnym; wykazuje zróżnicowanie psychokulturowe świata w tych aspektach;
- 6) analizuje na przykładach zjawisk kulturowych cechy kultury masowej;
- 7) charakteryzuje religię jako zjawisko społeczne; analizuje religijność we współczesnym społeczeństwie polskim i porównuje ją z religijnością w innym społeczeństwie;
- 8) wyjaśnia znaczenie obrzędów przejścia i wykazuje ich obecność w polskiej kulturze współczesnej;
- 9) wykazuje obecność tradycyjnej obrzędowości dorocznej w polskiej kulturze współczesnej;
- 10) przedstawia subkultury; charakteryzuje wizję rzeczywistości jednej z nich i analizuje słabe i mocne strony tej wizji;
- 11) analizuje i rozważa argumenty stron sporów światopoglądowych (np. na temat: aborcji, eutanazji, modyfikacji genetycznych, *in vitro*, związków partnerskich);
- 12) wyjaśnia kwestię deformacji w postrzeganiu innych kultur na podstawie literatury (np. fragmentów pracy *W pogoni za wyobrażeniami. Próba interpretacji polskiej literatury podróżniczej poświęconej Ameryce Łacińskiej* Marcina F. Gawryckiego lub fragmentów pracy *Wizerunek*

obcego. Kultury afrykańskie w relacjach Henryka Sienkiewicza, Mariana Brandysa i Marcina Kyrdyńskiego Haliny Witek).

### III. Struktura społeczna i problemy społeczne. Uczeń:

- 1) podaje przykłady i wyjaśnia uwarunkowania pionowej i poziomej ruchliwości społecznej;
- 2) analizuje sposoby adaptacji klas społecznych do zmiany społeczno-gospodarczej w Rzeczypospolitej Polskiej; wskazuje na przyczyny degradacji i awansu społecznego przedstawicieli tych klas społecznych;
- 3) wyjaśnia kwestię dyferencjacji społecznej inteligencji; rozważa zasadność stosowania tej kategorii do analizy współczesnej struktury społecznej w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 4) przedstawia strukturę warstwową współczesnego społeczeństwa polskiego;
- 5) rozważa zasadność teorii „człowieka sowieckiego” (bierność, roszczeniowość wobec państwa), odnosząc się do konkretnych współczesnych przykładów;
- 6) porównuje skalę nierówności społecznych w Rzeczypospolitej Polskiej i wybranym państwie, wyjaśniając związek między nierównościami społecznymi a nierównością szans życiowych;
- 7) charakteryzuje wybrany problem życia społecznego w Rzeczypospolitej Polskiej; rozważa różne możliwości jego rozwiązania;
- 8) przedstawia przyczyny i skutki konfliktu społeczno-ekonomicznego w wybranym państwie;
- 9) charakteryzuje specyfikę procesów migracyjnych do Europy i wewnątrz Europy;
- 10) analizuje uznane za niekonwencjonalne formy przystosowania się do zmiany systemowej na podstawie literatury (np. rozdziału 5. i 6. pracy *Koniec radzieckiego życia. Ekonomie życia codziennego po socjalizmie* Caroline Humphrey lub fragmentów pracy *Łowcy, zbieracze, praktycy niemocy. Etnografia człowieka zdegradowanego* Tomasza Rakowskiego).

### IV. Aspekty etniczne życia społecznego. Uczeń:

- 1) przedstawia różne koncepcje narodu (polityczną i etniczno-kulturową); charakteryzuje czynniki narodotwórcze i sprzyjające zachowaniu tożsamości narodowej;
- 2) przedstawia – z wykorzystaniem wyników badań opinii publicznej – postawy społeczeństwa polskiego wobec mniejszości narodowych i etnicznych oraz wobec innych narodów (także imigrantów); rozpoznaje przejawy ksenofobii i uzasadnia potrzebę przeciwstawiania się temu zjawisku;
- 3) przedstawia elementy dziedzictwa kulturowego etnicznej grupy mniejszościowej w Rzeczypospolitej Polskiej (mniejszości narodowe i etniczne, grupa posługująca się językiem regionalnym, imigranci);
- 4) analizuje przyczyny zamieszkiwania Polaków poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej (potoki emigracyjne, zmiana granic i wysiedlenia); wyjaśnia zróżnicowanie form i treści tożsamości polskiej tych osób;
- 5) wyjaśnia założenia Karty Polaka i repatriacji; analizuje rozwiązania w nich przyjęte, wykazując ich mocne i słabe strony;
- 6) analizuje stan przestrzegania praw mniejszości narodowych i etnicznych w Rzeczypospolitej Polskiej i w wybranym państwie;
- 7) przedstawia wielowarstwowość tożsamości narodowej na przykładzie społeczeństw europejskich (Królestwa Belgii, Królestwa Hiszpanii, Konfederacji Szwajcarskiej oraz Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej);

- 8) przedstawia i porównuje różne modele polityki wobec imigrantów (unifikacja/ asymilacja, integracja, wielokulturowość) w państwach Europy;
- 9) przedstawia specyfikę społeczno-kulturową wybranych rdzennych grup autochtonicznych (np. na kontynencie amerykańskim, w Związku Australijskim lub azjatyckiej części Federacji Rosyjskiej) oraz różne modele polityki wobec tych grup;
- 10) wyjaśnia kwestię akulturacji i asymilacji grup mniejszościowych, w tym migranckich; wykazuje, że rodzaj stosowanej polityki państwa w różnym stopniu i kierunku wpływa na te zjawiska.

#### **V. Państwo, myśl polityczna i demokratyzacja. Uczeń:**

- 1) charakteryzuje władzę jako zjawisko społeczne i rozróżnia rodzaje władzy; wykazuje specyficzne cechy władzy politycznej; charakteryzuje zjawisko legitymizacji władzy państwowej, odnosząc teorię Maxa Webera do współczesnych przykładów;
- 2) charakteryzuje atrybuty państwa jako organizacji politycznej (terytorialność, przymusowość, suwerenność zewnętrzna i wewnętrzna); przedstawia cechy władzy państwowej;
- 3) przedstawia najważniejsze teorie genezy państwa (Arystotelesa, teistyczna, umowy społecznej, podboju, marksistowska);
- 4) przedstawia zasady nabywania obywatelstwa oraz procedury jego uzyskiwania w Rzeczypospolitej Polskiej; wyjaśnia pojęcie bezpaństwowca i kwestię posiadania wielu obywatelstw;
- 5) przedstawia różne rozumienia pojęcia polityki; analizuje, na wybranych przykładach, zjawiska konfliktu i kompromisu politycznego;
- 6) porównuje założenia myśli liberalnej i konserwatywnej;
- 7) porównuje założenia myśli socjaldemokratycznej i katolickiej nauki społecznej;
- 8) przedstawia założenia faszystów, nazistów i komunistów oraz dokonuje ich krytyki z punktu widzenia praw człowieka i demokracji;
- 9) przedstawia założenia ideowe ruchów narodowych, regionalnych i separatystycznych oraz myśli propaństwowej;
- 10) przedstawia założenia ideowe wybranych ruchów społecznych (np. alterglobalizm, ekologizm, feminizm);
- 11) analizuje kwestię pojmowania równości, wolności i sprawiedliwości w różnych nurtach myśli politycznej;
- 12) analizuje zjawisko populizmu obecne we współczesnej polityce i jego konsekwencje;
- 13) charakteryzuje główne fazy kształtowania się demokracji i upowszechniania praw wyborczych;
- 14) przedstawia polskie tradycje demokratyczne na przykładzie podstawowych instytucji ustrojowych artykułów henrykowskich i konstytucji marcowej;
- 15) przedstawia niedemokratyczny charakter polskich rozwiązań polityczno-ustrojowych z okresu tzw. Polski Ludowej (monizm, kierownicza rola gremiów decyzyjnych PZPR, system fikcji ustrojowych);
- 16) przedstawia – na wybranych przykładach – różne modele demokratyzacji; rozważa, na ile polska demokratyzacja przełomu lat 80. i 90. XX wieku miała charakter reformy, a na ile – rewolucji;
- 17) porównuje różne modele dekomunizacji i lustracji oraz rozważa ich zasadność;
- 18) analizuje kwestie różnorodności traktowania w pamięci społecznej okresu tzw. Polski Ludowej oraz jego rozliczenia na podstawie literatury (np. fragmentów pracy *Pamięć po komunizmie* Pawła Śpiewaka).

## **VI. Społeczeństwo obywatelskie i kultura polityczna. Uczeń:**

- 1) przedstawia idee społeczeństwa obywatelskiego i charakteryzuje jego rozwój w XX-wiecznym państwie polskim;
- 2) wyjaśnia – z wykorzystaniem wyników badań społecznych – jak powstaje i jakie znaczenie dla społeczeństwa obywatelskiego ma kapitał społeczny i zaufanie; przedstawia, jak codzienne zachowania sprzyjają budowaniu kapitału społecznego lub go niszczą;
- 3) charakteryzuje główne kierunki aktywności organizacji pozarządowych w Rzeczypospolitej Polskiej; przedstawia specyfikę think-tanków;
- 4) porównuje status prawny stowarzyszeń, fundacji i organizacji pożytku publicznego w Rzeczypospolitej Polskiej; przedstawia tryb rejestracji tych organizacji;
- 5) przygotowuje według wzoru projekt statutu stowarzyszenia lub fundacji;
- 6) charakteryzuje specyfikę spółdzielczości i rodzaje spółdzielni funkcjonujących współcześnie w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 7) charakteryzuje cele i działania związków zawodowych oraz innych organizacji reprezentujących interesy różnych kategorii społeczno-zawodowych; przedstawia związki zawodowe funkcjonujące współcześnie w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 8) wyjaśnia, czym jest kultura polityczna społeczeństwa; charakteryzuje jej typy w ujęciu klasycznym;
- 9) analizuje – z wykorzystaniem wyników badań opinii publicznej – postawy społeczeństwa polskiego wobec instytucji publicznych i polityków;
- 10) przygotowuje i przeprowadza w najbliższym otoczeniu minisondaż opinii publicznej na temat dotyczący polityki i interpretuje jego wyniki;
- 11) analizuje – z wykorzystaniem danych o frekwencji wyborczej – problem absencji wyborczej; wyjaśnia przyczyny tego zjawiska; wyjaśnia, jakie czynniki wpływają na zmianę preferencji politycznych wyborców w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 12) przedstawia – z wykorzystaniem wyników badań opinii publicznej – formy i poziom niekonwencjonalnej partycypacji politycznej (np. zgromadzenia i petycje) w Rzeczypospolitej Polskiej; rozważa, czy korzystanie z praw i wolności politycznych z nią związanych jest konieczne dla właściwego funkcjonowania demokracji;
- 13) wyjaśnia, na czym polega nieposłuszeństwo obywatelskie i jakie niesie ze sobą dylematy; podaje jego historyczne i współczesne przykłady z różnych części świata;
- 14) charakteryzuje rolę współczesnych mediów w debacie publicznej; analizuje przebieg debaty publicznej na wybrany temat;
- 15) charakteryzuje specyfikę jednego z tygodników społeczno-politycznych w Rzeczypospolitej Polskiej ze względu na odbiorców, formę przekazu, orientację ideologiczną, typ własności;
- 16) krytycznie analizuje przekazy medialne; wyjaśnia podstawowe mechanizmy manipulacji wykorzystywane w mediach; wskazuje rolę Rady Etyki Mediów w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 17) określa cechy kampanii społecznych; podaje cele i zadania wybranej kampanii społecznej oraz analizuje jej przebieg i ocenia efektywność;
- 18) opracowuje ramowy program kampanii społecznej na rzecz rozwiązywania wybranego problemu;
- 19) wykazuje rolę mediów społecznościowych w życiu politycznym we współczesnym świecie.

## **VII. Rywalizacja o władzę. Uczeń:**

- 1) przedstawia proces ewolucji instytucjonalnej i ideologicznej partii politycznych; charakteryzuje funkcje partii politycznych;
- 2) wyjaśnia związki między partiami politycznymi a społeczeństwem; rozważa na wybranych przykładach zjawisko kryzysu partii politycznych i trafność kategorii „polityki bez ideologii”;
- 3) dokonuje charakterystyki partii politycznych działających współcześnie w Rzeczypospolitej Polskiej z punktu widzenia ideologii (np. poprzez zastosowanie „kompasu politycznego”);
- 4) przedstawia systemy partyjne w państwach niedemokratycznych – monopartyjny, partii hegemonicznej; wykazuje, że w państwach tego typu mogą istnieć systemy charakteryzujące się pozornym pluralizmem lub takie, w których partie nie mają realnego znaczenia;
- 5) przedstawia na przykładach poszczególnych państw systemy partyjne w państwach demokratycznych: dwupartyjny, dwublokowy, partii dominującej, dwóch partii dominujących, rozbięcia wielopartyjnego, kooperacji partii;
- 6) charakteryzuje etapy rozwoju systemu partyjnego w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 7) analizuje systemy partyjne w wybranych państwach demokratycznych (np. w Republice Francuskiej, Republice Federalnej Niemiec, Stanach Zjednoczonych Ameryki, Konfederacji Szwajcarskiej, Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej oraz Republice Włoskiej);
- 8) przedstawia funkcje wyborów w państwach demokratycznych i niedemokratycznych; analizuje na przykładach przejawy naruszania uczciwości procedur wyborczych;
- 9) analizuje argumenty na rzecz większościowego, proporcjonalnego i mieszanego systemu wyborczego; przedstawia rozwiązania prawne w systemie proporcjonalnym sprzyjające personalizacji wyborów i stabilności rządu;
- 10) porównuje typy systemów wyborczych i analizuje ich wpływ na systemy partyjne; porównuje systemy wyborcze obowiązujące w wyborach w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 11) wyjaśnia cele i przedstawia formy marketingu politycznego;
- 12) przeprowadza krytyczną analizę elementów programu i innych materiałów wyborczych wybranego komitetu wyborczego z ostatnich wyborów w Rzeczypospolitej Polskiej.

### **VIII. Modele sprawowania władzy. Uczeń:**

- 1) analizuje mechanizmy sprawowania władzy na podstawie literatury (np. fragmentów tekstu *Książe* Nicolò Machiavellego lub fragmentów tekstu *Cesarz* Ryszarda Kapuścińskiego);
- 2) analizuje sposób wyboru i charakteryzuje formę (jednoosobowa lub kolegialna) głowy państwa we współczesnych republikach; odróżnia prerogatywy Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej od innych jego uprawnień;
- 3) przedstawia, odwołując się do współczesnych przykładów, typologie współczesnych monarchii ze względu na pozycję głowy państwa (absolutna, konstytucyjna, parlamentarna); analizuje normy dotyczące sukcesji;
- 4) charakteryzuje systemy polityczne oparte na współpracy legislatywy i egzekutywy – parlamentarno-gabinetowy (na przykładzie Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej) i kanclerski (na przykładzie Republiki Federalnej Niemiec); wykazuje, że elementy tych systemów obowiązują w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 5) charakteryzuje systemy ze szczególną rolą prezydenta – klasyczny prezydencki (na przykładzie Stanów Zjednoczonych Ameryki) i semiprezydencki/ parlamentarno-prezydencki (na przykładzie Republiki Francuskiej); wykazuje, że elementy drugiego z tych systemów obowiązują w Rzeczypospolitej Polskiej;



- 6) charakteryzuje systemy polityczne z zachwianym podziałem władzy – parlamentarno-komitetowy/rządy konwentu (na przykładzie Konfederacji Szwajcarii) i superprezydencki (na przykładzie Federacji Rosyjskiej); przedstawia instytucjonalne warunki funkcjonowania demokracji w takich systemach;
- 7) charakteryzuje funkcje legislatywy: ustrojodawczą, ustawodawczą, kontrolną i kreacyjną; wskazuje kompetencje parlamentu w Rzeczypospolitej Polskiej w ramach poszczególnych funkcji; podaje przykłady państw z parlamentem jednoizbowym i dwuizbowym;
- 8) pisze, na podstawie własnej obserwacji, notatkę prasową o przebiegu wybranych obrad Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej lub Senatu Rzeczypospolitej Polskiej; przygotowuje wystąpienie w związku ze sprawą, której dotyczyły obrady;
- 9) wyjaśnia mechanizmy wyłaniania rządu i jego odpowiedzialności politycznej na przykładzie Republiki Federalnej Niemiec i Federacji Rosyjskiej; porównuje te mechanizmy z obowiązującymi w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 10) charakteryzuje typy relacji między rządem a głową państwa na przykładzie Republiki Francuskiej (w tym sytuację koabitacji) oraz Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej;
- 11) przedstawia mechanizmy tworzenia koalicji gabinetowych na przykładzie Republiki Francuskiej i Republiki Federalnej Niemiec; porównuje sytuację rządów mniejszościowych i większościowych ze względu na ich stabilność i możliwości działania;
- 12) przedstawia rodzaje stanów nadzwyczajnych w Rzeczypospolitej Polskiej i warunki ich wprowadzania;
- 13) przedstawia zadania służby cywilnej i jej rolę w państwie demokratycznym oraz zasady postępowania urzędnika służby cywilnej w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 14) przedstawia ustroje terytorialno-prawne we współczesnych państwach demokratycznych – wyjaśnia podział na państwa unitarne i złożone oraz ze względu na stopień decentralizacji; wykazuje różne przyczyny funkcjonowania terytoriów autonomicznych;
- 15) analizuje przykłady procesów dezintegracji państw złożonych w Europie;
- 16) przedstawia kompetencje i znaczenie organów władzy regionalnej w państwach federalnych i unitarnych (na przykładzie Republiki Francuskiej, Królestwa Hiszpanii, Republiki Federalnej Niemiec i Konfederacji Szwajcarskiej);
- 17) wyjaśnia, jaki model władzy lokalnej i regionalnej funkcjonuje w Rzeczypospolitej Polskiej; przedstawia uprawnienia nadzorcze premiera, wojewody i regionalnych izb obrachunkowych wobec organów samorządu terytorialnego w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 18) rozpoznaje przejawy zagrożeń dla funkcjonowania demokracji; porównuje specyfikę państwa autorytarnego i totalitarnego;
- 19) przedstawia niezachodni reżim demokratyczny lub hybrydowy (np. funkcjonujący w Wielonarodowym Państwie Boliwia, Republice Indii, Republice Południowej Afryki i Republice Singapuru);
- 20) przedstawia niezachodni reżim niedemokratyczny (np. funkcjonujący w Arabii Saudyjskiej, Białorusi, Chinach, Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej i Turkmenistanie);
- 21) wykazuje znaczenie klientelizmu w sprawowaniu władzy na podstawie literatury (np. rozdziału VIII i XIII pracy *Nierówna przyjaźń. Układy klientalne w perspektywie historycznej* Antoniego Mączaka lub rozdziału IV pracy *Demokracja* Charlesa Tilly'ego i artykułu *Klany, kliki i zawłaszczane państwa* Janine R. Wedel).

## **IX. Sprawowanie władzy w Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń:**

- 1) wyjaśnia pojęcie „finansów publicznych”; przedstawia modele polityki gospodarczej państwa; wyjaśnia pojęcie i przedstawia rodzaje polityk publicznych;
- 2) przedstawia źródła dochodów budżetu centralnego i kierunki wydatków budżetowych w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 3) wyjaśnia, jakie są w Rzeczypospolitej Polskiej źródła dochodów samorządu terytorialnego (dochody własne, dotacje, subwencje) i kierunki ich wydatków;
- 4) znajduje i analizuje informacje na temat dochodów i wydatków własnej gminy oraz powiatu;
- 5) analizuje dokumenty związane ze strategią rozwoju gospodarczego Rzeczypospolitej Polskiej;
- 6) przedstawia różne modele polityki rozwoju regionalnego – wsparcia ośrodków wzrostu i wyrównywania różnic międzyregionalnych; wskazuje na założenia dotyczące realizacji tej polityki w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 7) przedstawia założenia i wybrane rozwiązania polityki przemysłowej i w zakresie gospodarki żywnościowej w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 8) przedstawia działania państwa na rzecz ochrony środowiska i bezpieczeństwa ekologicznego w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 9) przedstawia politykę państwa na rynku pracy w Rzeczypospolitej Polskiej; rozróżnia formy polityki aktywnej oraz świadczeń socjalnych dla bezrobotnych;
- 10) przedstawia działania państwa w sferze polityki prorodzinnej w Rzeczypospolitej Polskiej i dokonuje analizy tej polityki;
- 11) wykazuje aktualność kwestii „starzenia się społeczeństwa”; przedstawia główne założenia polityki państwa wobec osób starszych; wyjaśnia zasadę solidaryzmu społecznego w ubezpieczeniach społecznych w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 12) przedstawia działania państwa w zakresie polityki kulturalnej oraz wykazuje znaczenie narodowych instytucji kultury w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 13) analizuje uwarunkowania rozwoju społeczeństwa informacyjnego; przedstawia strategię rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 14) przedstawia założenia polityki państwa w dziedzinie nauki i innowacji w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 15) przedstawia modele relacji państwo – Kościół i stosunki Rzeczypospolitej Polskiej z Kościołem katolickim (na podstawie przepisów konkordatu) oraz wybranym związkiem wyznaniowym (na podstawie ustawy);
- 16) przedstawia zadania poszczególnych instytucji ze sfery bezpieczeństwa wewnętrznego w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 17) charakteryzuje politykę bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej (cele w zakresie bezpieczeństwa, potencjał strategiczny, środowisko bezpieczeństwa, koncepcja działań i przygotowań strategicznych).

## **X. Kontrola władzy. Uczeń:**

- 1) wykazuje możliwość wpływu opinii publicznej i zachowań politycznych społeczeństwa na decyzje polityczne władz różnego szczebla;
- 2) podaje przykłady kontroli władzy przez media; analizuje – na współczesnych przykładach – przypadki ograniczania praw mediów; wyjaśnia rolę Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji w Rzeczypospolitej Polskiej; wykazuje, że poziom krytycyzmu mediów często zależy od ich orientacji politycznej;

- 3) rozróżnia formy immunitetu (formalny, materialny); analizuje wady i zalety tych instytucji;
- 4) wyjaśnia funkcje opozycji politycznej w systemie politycznym; przedstawia procedury, które służą opozycji do kontroli działań rządu;
- 5) rozróżnia podstawowe rodzaje opozycji; analizuje – na współczesnych przykładach – przypadki ograniczania jej praw; rozważa kwestię trafności dyskursu opozycji dotyczącego ograniczania jej praw;
- 6) przedstawia genezę i zasady państwa prawnego; przedstawia zasady organizacji i funkcjonowania władzy sądowniczej;
- 7) wykazuje rolę Krajowej Rady Sądownictwa i Sądu Najwyższego w Rzeczypospolitej Polskiej; przedstawia strukturę Sądu Najwyższego;
- 8) wyjaśnia rolę sądownictwa administracyjnego w kontroli decyzji władz; przedstawia strukturę Naczelnego Sądu Administracyjnego i jego rolę w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 9) wykazuje znaczenie sądownictwa konstytucyjnego dla państwa prawa; przedstawia działania Trybunału Konstytucyjnego w Rzeczypospolitej Polskiej, odwołując się do przykładów rozstrzygniętych przez niego spraw;
- 10) uzasadnia znaczenie Najwyższej Izby Kontroli w Rzeczypospolitej Polskiej, odwołując się do wyników wybranej kontroli przeprowadzonej przez tę instytucję;
- 11) charakteryzuje przedmiot i zakres odpowiedzialności konstytucyjnej; przedstawia procedury egzekwowania tej odpowiedzialności w Rzeczypospolitej Polskiej i Stanach Zjednoczonych Ameryki.

#### **XI. System prawa w Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń:**

- 1) rozróżnia źródła, z których wywodzą się normy w różnych systemach prawnych (prawo: zwyczajowe, precedensowe, religijne, pozytywne);
- 2) wyjaśnia zasady hierarchiczności, spójności i zupełności w systemie prawnym oraz pojęcie luki prawnej; rozpoznaje rodzaje prawa (międzynarodowe, krajowe, miejscowe; prywatne, publiczne; materialne, formalne; cywilne, karne, administracyjne; pisane, niepisane);
- 3) porównuje ścieżkę legislacyjną wymaganą do zmiany Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, tworzenia ustaw, ustawy budżetowej i projektów uznanych za pilne;
- 4) przedstawia różne procedury przedratyfikacyjne w przypadku ratyfikowanych umów międzynarodowych w Rzeczypospolitej Polskiej; wskazuje zależności między rozporządzeniami a ustawami oraz zarządzeniami a uchwałami (w przypadku aktów prawa miejscowego) w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 5) wymienia obowiązujące w Rzeczypospolitej Polskiej akty prawne niebędące źródłami prawa i wyjaśnia ich specyfikę;
- 6) wyjaśnia zależności między prawem unijnym i krajowym; przedstawia formy prawa wtórnego Unii Europejskiej i ich miejsce w porządku prawnym Rzeczypospolitej Polskiej;
- 7) przedstawia strukturę właściwego ze względu na własne miejsce zamieszkania sądu rejonowego, okręgowego oraz apelacyjnego (na podstawie aktualnego informatora prawniczego); wykazuje specyfikę i dwuinstancyjność sądownictwa wojskowego;
- 8) wyjaśnia instytucje prawne części ogólnej prawa cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej (ograniczona i pełna zdolność do czynności prawnych osoby fizycznej; ubezwłasnowolnienie; oświadczenie woli; osoba prawna; czynności prawne i ich forma);

- 9) wyjaśnia instytucje prawne prawa rzeczowego w Rzeczypospolitej Polskiej (współwłasność łączna i ułamkowa; ruchomość i nieruchomości; użytkowanie wieczyste, użytkowanie, posiadanie, służebność, zastaw, hipoteka);
- 10) wyjaśnia instytucje prawne prawa spadkowego w Rzeczypospolitej Polskiej (spadkobierca; formy testamentu; przyjęcie i odrzucenie spadku);
- 11) analizuje kazusy z zakresu prawa rzeczowego i spadkowego;
- 12) wyjaśnia instytucje prawne prawa zobowiązaniowego w Rzeczypospolitej Polskiej (wierzytelność, dług; wykonanie zobowiązań i skutki ich niewykonania; odpowiedzialność kontraktowa i deliktowa);
- 13) znajduje wzory umów najmu lokalu; przedstawia konieczne ich elementy i elementy korzystne dla wynajmującego i najemcy;
- 14) znajduje wzory umów zlecenia i umów o dzieło; przedstawia konieczne ich elementy i elementy korzystne dla zleceniobiorcy i autora dzieła;
- 15) wyjaśnia instytucje prawne prawa pracy w Rzeczypospolitej Polskiej (umowa o pracę i jej rodzaje; rozwiązanie umowy o pracę i jego rodzaje; rodzaje urlopów; prawa i obowiązki pracownicze);
- 16) porównuje sytuację jednostki wynikającą z różnych form zatrudniania: umowa o pracę, umowy cywilnoprawne, prowadzenie działalności gospodarczej osoby fizycznej;
- 17) wyjaśnia instytucje prawne prawa rodzinnego w Rzeczypospolitej Polskiej (intercyza; rozwód, separacja; pokrewieństwo i powinowactwo; przysposobienie);
- 18) przedstawia podstawowe zasady postępowania cywilnego; pisze pozew w sprawie cywilnej;
- 19) znajduje wzory apelacji i je analizuje; przedstawia, w jakich sytuacjach Sąd Najwyższy w Rzeczypospolitej Polskiej może rozpoznać pozytywnie skargę kasacyjną;
- 20) stosuje w analizie przypadku podstawowe instytucje prawa karnego w Rzeczypospolitej Polskiej (odpowiedzialność za wykroczenie i karna, wykroczenie a przestępstwo, występki a zbrodnia; wina i kara; zasada domniemania niewinności; prawo do obrony; wyłączenie odpowiedzialności karnej);
- 21) przedstawia kary i środki karne unormowane w Kodeksie wykroczeń i Kodeksie karnym w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 22) wskazuje specyfikę poszczególnych rodzajów wykroczeń w Rzeczypospolitej Polskiej (przeciwko: osobie, zdrowiu, mieniu oraz bezpieczeństwu osób i mienia) oraz przestępstw (przeciwko: życiu i zdrowiu, wolnościom osobistym oraz mieniu);
- 23) podaje przykłady przestępstw ściganych z oskarżenia publicznego i prywatnego w Rzeczypospolitej Polskiej; wyjaśnia rolę prokuratora i oskarżyciela posiłkowego; pisze akt oskarżenia prywatnego;
- 24) rozważa traktowanie kary jako odpłaty, sposobu resocjalizacji i oddziaływania na społeczeństwo;
- 25) przedstawia specyfikę alternatywnych metod rozwiązywania sporów w Rzeczypospolitej Polskiej – arbitrażu w postępowaniu cywilnym oraz mediacji w postępowaniu administracyjnym, cywilnym i karnym.

## **XII. Prawa człowieka i ich ochrona międzynarodowa. Uczeń:**

- 1) przedstawia ideę oraz historyczny rozwój praw człowieka; rozróżnia generacje praw człowieka, stosując pojęcia praw negatywnych i pozytywnych oraz wskazując na inny stopień ich ochrony;

- 2) przedstawia kwestie urzeczywistnienia wybranej wolności człowieka i stopnia jej ograniczenia związanego z prawami innych osób lub porządkiem publicznym;
- 3) wymienia katalog praw i wolności z Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz z protokołów do niej przyjętych; pisze skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka;
- 4) wymienia katalog praw i wolności z Europejskiej karty socjalnej; rozważa dylematy związane z prawami socjalnymi i sposobem ich realizacji przez państwo;
- 5) charakteryzuje system ochrony praw człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych; wykazuje różnice w ochronie praw na podstawie przepisów Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych oraz Międzynarodowego paktu praw socjalnych, gospodarczych i kulturalnych;
- 6) charakteryzuje system ochrony praw człowieka Unii Europejskiej (Karta praw podstawowych, działania Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich) oraz Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie;
- 7) przedstawia argumenty na rzecz uniwersalności praw człowieka i analizuje zastrzeżenia formułowane przez jej przeciwników;
- 8) pozyskuje informacje o przypadkach potwierdzonego naruszenia praw lub wolności człowieka w Rzeczypospolitej Polskiej; pisze wystąpienie publiczne w tej sprawie;
- 9) wyjaśnia znaczenie Międzynarodowego Trybunału Karnego oraz Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do Spraw Uchodźców dla systemu ochrony praw człowieka na świecie; przedstawia sytuację uchodźców we współczesnym świecie;
- 10) charakteryzuje działania organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną praw człowieka, odnosząc się do przykładów aktywności kilku z nich.

### **XIII. Ład międzynarodowy. Uczeń:**

- 1) rozróżnia typy łańdów międzynarodowych (monocentryczny, dwubiegunowy, policentryczny), odwołując się do historii XX i XXI wieku; przedstawia na przykładach znaczenie supermocarstw dla funkcjonowania tych łańdów;
- 2) przedstawia zmiany w międzynarodowym łańdzie politycznym i gospodarczym w XXI wieku;
- 3) wyjaśnia znaczenie strategicznych zasobów naturalnych w polityce międzynarodowej;
- 4) wyjaśnia na przykładach wzajemne zależności polityczne, gospodarcze i kulturowe pomiędzy państwami o różnym poziomie PKB i różnej jego strukturze; wyjaśnia znaczenie okresu kolonializmu w tych zależnościach;
- 5) przedstawia mechanizmy i działania, które zmniejszają lub powiększają dysproporcje pomiędzy państwami o różnym poziomie PKB i różnej jego strukturze;
- 6) analizuje kwestię globalizacji na podstawie literatury (np. fragmentów pracy *Dżihad kontra McŚwiat* Benjamina R. Barbera lub *No logo* Naomi Klein);
- 7) charakteryzuje wpływ globalnych korporacji na współczesną politykę, gospodarkę i społeczeństwo;
- 8) wykazuje, że regionalne mocarstwa niezachodnie (Chińska Republika Ludowa, Republika Indii, Federacja Rosyjska, Federacyjna Republika Brazylii) działają w kierunku wzmocnienia własnej pozycji międzynarodowej, także poprzez organizacje międzynarodowe (BRICS, Szanghajska Organizacja Współpracy);

- 9) wyjaśnia problem separatyzmów i odnosi go do prawa międzynarodowego; wykazuje zróżnicowanie w reakcjach wspólnoty międzynarodowej wobec poszczególnych separatyzmów;
- 10) przedstawia konflikty międzynarodowe i etniczne w nieunijnej części Europy; lokalizuje je, wyjaśnia ich przyczyny i konsekwencje;
- 11) przedstawia konflikty międzynarodowe i etniczne w azjatyckiej części obszaru poradzieckiego; lokalizuje je i wyjaśnia ich przyczyny i konsekwencje;
- 12) przedstawia konflikty międzynarodowe i etniczne w XXI wieku na obszarze Środkowego i Dalekiego Wschodu; lokalizuje je i wyjaśnia ich przyczyny i konsekwencje;
- 13) przedstawia konflikty międzynarodowe i etniczne w XXI wieku na obszarze Afryki i Bliskiego Wschodu; lokalizuje je i wyjaśnia ich przyczyny i konsekwencje;
- 14) charakteryzuje na przykładach najczęściej stosowane sposoby rozwiązywania długotrwałych konfliktów między narodami i państwami;
- 15) wyjaśnia pojęcia pomocy humanitarnej, współpracy rozwojowej, interwencji humanitarnej oraz misji pokojowej; podaje ich przykłady z różnych części świata, oceniając ich skuteczność i aspekty moralne;
- 16) wyjaśnia przyczyny i sposoby działania terrorystów;
- 17) charakteryzuje strategie zwalczania terroryzmu, wskazując na ich słabe i mocne strony;
- 18) charakteryzuje genezę, strukturę oraz działania Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie oraz Rady Europy;
- 19) przedstawia cele form współpracy regionalnej, w tym inicjatyw międzynarodowych, w których uczestniczy Rzeczpospolita Polska (np. Grupa Wyszehradzka, Trójkąt Weimarski);
- 20) przedstawia cele organizacji regionalnych i subregionalnych o charakterze ogólnym: Wspólnoty Niepodległych Państw, Organizacji Państw Amerykańskich, Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej, Ligi Państw Arabskich i Unii Afrykańskiej;
- 21) przedstawia cele i główne działania inicjatyw międzynarodowych G7/8 i G20 oraz Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju;
- 22) przedstawia cele międzynarodowych organizacji gospodarczych: Środkowoeuropejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu, Współpracy Gospodarczej Azji i Pacyfiku, Północnoamerykańskiej Strefy Wolnego Handlu i Organizacji Państw Eksportujących Ropę Naftową;
- 23) wymienia najważniejsze operacje pokojowe i militarne Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego; wykazuje zmieniającą się rolę tej organizacji od lat 90. XX wieku;
- 24) przedstawia cele działania: Światowej Organizacji Zdrowia, Międzynarodowej Organizacji Pracy, Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Wyżywienia i Rolnictwa, Międzynarodowego Funduszu Walutowego, Międzynarodowego Banku Odbudowy i Rozwoju, Światowej Organizacji Handlu, Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury, Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Rozwoju Przemysłowego oraz Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej.

#### **XIV. Integracja europejska. Uczeń:**

- 1) wykazuje kulturowe i historyczne podwaliny jedności europejskiej;
- 2) przedstawia etapy powojennej integracji europejskiej (w aspekcie gospodarczym – od strefy wolnego handlu do wspólnego rynku) i najważniejsze postanowienia aktów prawa pierwotnego: Traktatu ustanawiającego Europejską Wspólnotę Węgla i Stali, Traktatu ustanawiającego Europejską Wspólnotę Gospodarczą, Traktatu ustanawiającego Europejską Wspólnotę Energii Atomowej, traktatu fuzyjnego i Jednolitego Aktu Europejskiego;

- 3) przedstawia integrację w ramach Unii Europejskiej (w aspekcie gospodarczym – od wspólnego rynku do unii gospodarczo-walutowej) i najważniejsze postanowienia aktów prawa pierwotnego: Traktatu o Unii Europejskiej (traktatu z Maastricht), traktatu amsterdamskiego i traktatu nicejskiego;
- 4) rozważa kwestię charakteru prawnego Unii Europejskiej, korzystając z przepisów traktatu z Lizbony i wskazując na zasady pomocniczości, subsydiarności i solidarności;
- 5) przedstawia zadania Rady Europejskiej i Parlamentu; wyjaśnia kwestię legitymizacji obu tych instytucji;
- 6) przedstawia podział kompetencji pomiędzy Komisją i Radą; wyjaśnia strukturę Komisji oraz rolę komitetów i grup roboczych Rady;
- 7) charakteryzuje działalność Unii Europejskiej w sferze wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych; przedstawia najważniejsze kompetencje jej instytucji sądowych;
- 8) charakteryzuje działalność Unii Europejskiej w sferze polityki zagranicznej oraz bezpieczeństwa i obrony; przedstawia pozycję i zadania Wysokiego Przedstawiciela Unii Europejskiej ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa; rozważa kwestię globalnej roli Unii Europejskiej;
- 9) wyjaśnia założenia strefy euro; przedstawia zadania Europejskiego Banku Centralnego i Europejskiego Systemu Banków Centralnych;
- 10) przedstawia dochody i wydatki budżetowe Unii Europejskiej i procedurę tworzenia budżetu ogólnego; charakteryzuje zadania Europejskiego Trybunału Obrachunkowego;
- 11) charakteryzuje działalność Unii Europejskiej w polityce spójności społecznej i gospodarczej oraz konkurencji i ochrony konsumentów;
- 12) przedstawia działalność Unii Europejskiej w wybranych politykach sektorowych (polityce: kulturalnej; kształcenia i młodzieży; badań i rozwoju technologicznego; handlowej; rolnej; transportowej; ochrony środowiska; energii, małych i średnich przedsiębiorstw);
- 13) przedstawia fundusze Unii Europejskiej i podaje przykłady ich wykorzystania na poziomie regionalnym i centralnym w Rzeczypospolitej Polskiej
- 14) rozważa kwestię skutków członkostwa Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej, odwołując się do danych statystycznych i wyników badań opinii publicznej;
- 15) formułuje argumenty na temat przyszłości Unii Europejskiej w zakresie jej struktury i zadań oraz jej składu członkowskiego.

#### **XV. Polska polityka zagraniczna. Uczeń:**

- 1) wyjaśnia, jakie znaczenie w polityce zagranicznej państwa odgrywa racja stanu; wykazuje transformację celów, instrumentów i treści polskiej polityki zagranicznej od lat 90. XX wieku;
- 2) wyjaśnia zmieniającą się pozycję Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej i determinanty tej pozycji oraz skutki europeizacji polskiej polityki zagranicznej;
- 3) charakteryzuje relacje Rzeczypospolitej Polskiej z państwami sąsiedzkimi, będącymi członkami Unii Europejskiej;
- 4) charakteryzuje relacje Rzeczypospolitej Polskiej z państwami sąsiedzkimi, niebędącymi członkami Unii Europejskiej;
- 5) wyjaśnia cele, instrumenty i treści kierunku euroatlantyckiego polskiej polityki zagranicznej, w tym relacje ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki;
- 6) porównuje i ocenia relacje Rzeczypospolitej Polskiej z wybranymi państwami pozaeuropejskimi na podstawie samodzielnie zebranych informacji;

7) przedstawia udział Rzeczypospolitej Polskiej w międzynarodowych misjach pokojowych i operacjach militarnych oraz polskie inicjatywy na rzecz międzynarodowego pokoju, demokracji oraz w zakresie pomocy humanitarnej i rozwojowej od lat 90. XX wieku.

#### **XVI. Edukacja i nauka. Uczeń:**

- 1) wyjaśnia, w jaki sposób można podnosić lub zmieniać swoje kwalifikacje zawodowe i dlaczego uczenie się przez całe życie jest jednym z warunków sukcesu w karierze zawodowej;
- 2) przedstawia obowiązujący w Rzeczypospolitej Polskiej podział nauk społecznych i humanistycznych; przygotowuje notatkę na temat wybranych nauk (spośród nauk o: polityce, polityce publicznej, bezpieczeństwie, mediach, poznaniu i komunikacji społecznej, administracji; nauk prawnych; socjologii, psychologii, pedagogiki; etnologii, kulturoznawstwa);
- 3) przedstawia wkład w nauki społeczne znanych na świecie Polaków: Bronisława Malinowskiego, Floriana Znanieckiego i Leona Petrażyckiego;
- 4) znajduje informacje o uniwersytetach oraz o innych szkołach wyższych w swoim regionie, a także o programie interesujących go kierunków studiów I stopnia lub jednolitych studiów magisterskich przez nie prowadzonych;
- 5) przedstawia na wybranych przykładach zasady kwalifikacji kandydatów do szkół wyższych w Rzeczypospolitej Polskiej na kierunki studiów I stopnia lub jednolitych studiów magisterskich;
- 6) przedstawia warunki podejmowania nauki w Unii Europejskiej oraz znajduje informacje na ten temat odnoszące się do wybranego państwa.

#### **Warunki i sposób realizacji**

Celem kształcenia w zakresie wiedzy o społeczeństwie jest rozwijanie aktywności społecznej ucznia, zaangażowania w sprawy wspólnot, których jest członkiem, empatii, odpowiedzialności wobec innych, samodzielności, umiejętności funkcjonowania w grupach społecznych. Konieczna jest zatem taka realizacja treści nauczania przedmiotu, aby uczniowie rozumieli przydatność poszczególnych zagadnień w codziennym życiu człowieka. Kształcenie to ma także prowadzić do ugruntowania postaw szacunku dla dziedzictwa narodowego i ogólnowsiatowego oraz ciekawości poznawczej, otwartości i tolerancji. Ma ono również sprzyjać rozwojowi umiejętności rozpoznawania i rozwiązywania złożonych problemów oraz sprzyjać aktywności w różnych obszarach życia społecznego, a także dokonywaniu świadomych i racjonalnych wyborów w życiu publicznym.

Uczeń ma być zdolny do planowania własnego rozwoju, brania udziału w dyskusjach publicznych, tworzenia i weryfikacji informacji, posługiwania się nowoczesną techniką informacyjną, analizowania zjawisk społecznych i radzenia sobie z sytuacjami złożonymi. Musi przy tym umieć korzystać ze swoich praw.

Realizacja treści w zakresie rozszerzonym wymaga zwrócenia szczególnej uwagi na złożone umiejętności kognitywne uczniów. Oprócz wiedzy (przywoływanie faktów bez konieczności ich rozumienia) i rozumienia (interpretowanie nabytych informacji) należy położyć nacisk także na: zastosowanie (wykorzystywanie nabytych informacji w innych niż nauczane sytuacjach), analizę (rozkładanie informacji na części składowe i poszukiwanie wewnętrznych powiązań), syntezę (tworzenie szerszego obrazu z pojedynczych elementów) i ocenę (oszacowywanie informacji w oparciu o przyjęte kryterium).



Wskazane jest korzystanie z szerokiego spektrum metod dydaktycznych. Nauczyciel powinien stosować nauczanie problemowe i metody kształcące umiejętności społeczne, twórczego myślenia i rozwiązywania problemów (np. burza mózgów, drzewo decyzyjne, metaplan, analiza SWOT, symulacja i odgrywanie ról). Oprócz tekstów autorów podręczników istotną rolę w procesie kształcenia powinny odgrywać również teksty źródłowe, słowniki, leksykony, mapy, wykresy, diagramy i zestawienia statystyczne (w tym z wyników badań opinii publicznej).

W celu rozwijania umiejętności komunikacji i współdziałania powinno się stosować różne metody pracy grupowej, w tym uczniowskie projekty edukacyjne (każdy uczeń powinien uczestniczyć w minimum ośmiu projektach – np. w realizacji wymagań szczegółowych określonych w: dziale II pkt 1, 6, 9 i 10, dziale III pkt 7 i 8, dziale IV pkt 3, 6 i 9, dziale VI pkt 15, 17 i 18, dziale VII pkt 4 i 7, dziale VIII pkt 19 i 20, dziale XIII pkt 15, czy dziale XIV pkt 12). Należy także wykorzystywać różne formy dyskusji – np. w realizacji wymagań szczegółowych określonych w: dziale II pkt 11, dziale V pkt 16, dziale VII pkt 2, dziale XI pkt 24, dziale XII pkt 4 i 7, dziale XIII pkt 4 i 24, czy dziale XIV pkt 14 i 15. Dyskusja ta powinna być w niektórych przypadkach podbudowana lekturą – w realizacji wymagań szczegółowych określonych w: dziale II pkt 12, dziale III pkt 10, dziale V pkt 18, dziale VIII pkt 1 i 21 oraz dziale XIII pkt 6.

Zalecane jest również korzystanie z nowych technologii (między innymi, portali internetowych, aplikacji dydaktycznych). Wskazana byłaby realizacja niektórych treści nauczania w toku wycieczki edukacyjnej (w tym wirtualnej, wykorzystując dedykowane aplikacje) do wybranych instytucji – tak krajowych, jak i międzynarodowych. Można także realizować niektóre treści nauczania poprzez lekcje organizowane we współpracy z uczelniami wyższymi, urzędami administracji rządowej i samorządowej oraz z organizacjami pozarządowymi.

W przypadku nauczania przedmiotu w zakresie rozszerzonym w liceum ogólnokształcącym możliwa jest zarówno integracja treści tego zakresu z zakresem podstawowym, jak i realizacja od klasy I zakresu podstawowego, zaś od klasy II – zakresu rozszerzonego. W przypadku nauczania przedmiotu w zakresie rozszerzonym w technikum – w związku z ramowym planem nauczania – konieczna jest integracja treści obu zakresów. Nie można bowiem dopuścić do sytuacji, w której najpierw realizowane byłyby treści rozszerzone z poszczególnej problematyki, a następnie – podstawowe. Odpowiednia dla obu typów szkół powinna być sytuacja odwrotna.

### III. Cele kształcenia i wychowania

Celem zaproponowanych działań edukacyjnych jest stworzenie warunków, które umożliwią:

- ✓ zdobycie przez uczniów wiedzy niezbędnej do rozumienia
  - procesów społecznych [w tym etnicznych], ekonomicznych, kulturowych i politycznych zachodzących w Polsce i na świecie;
  - postaw i zachowań społeczno-politycznych oraz działań w ramach społeczeństwa obywatelskiego;
  - struktur / mechanizmów / zależności współczesnego ładu międzynarodowego;
  - rozwiązań ustrojowych i instytucji prawnych Rzeczypospolitej Polskiej;
- ✓ kształtowanie
  - świadomego obywatela, aktywnie uczestniczącego w różnych obszarach życia społecznego, odpowiedzialnego członka społeczności lokalnej i regionalnej, wspólnoty narodowej / etnicznej;

- człowieka samodzielnego, empatycznego, otwartego i tolerancyjnego; potrafiącego dokonywać świadomych i racjonalnych wyborów w życiu publicznym, podejmować wyzwania i rozwiązywać problemy,
- postaw szacunku dla dziedzictwa narodowego i ogólnoswiatowego,
- kreatywności i ciekawości poznawczej młodych ludzi,
- umiejętności uczenia się, zdolności do autorefleksji, radzenia sobie ze stresem.

## UMIEJĘTNOŚCI

- Znajdowanie i wykorzystywanie informacji na temat życia społecznego, w tym politycznego. Umiejętność:
  - analizowania/czytania ze zrozumieniem źródeł informacji [teksty normatywne, publicystyczne i popularnonaukowe, źródła statystyczne, ikonografia], w tym wykorzystania technologii cyfrowej,
  - oddzielania opinii od faktów.
- Tworzenie wypowiedzi. Umiejętność:
  - konstruowania różnych form wypowiedzi ustnej i pisemnej,
  - formułowania, uzasadniania i obrony własnego stanowiska na forum publicznym, budowania argumentów i kontrargumentów, oceny prezentowanych zdarzeń, postaw, sposobów działania, wypowiedzi,
  - zgodnego z regułami udziału w dyskusji i debacie.
- Funkcjonowanie w grupie społecznej i w życiu publicznym. Umiejętność:
  - identyfikowania potrzeb własnych i innych ludzi,
  - konstruktywnej pracy z innymi osobami, współpracy i współdziałania przy realizacji zadań,
  - podejmowania decyzji indywidualnych i decyzji grupowych,
  - zachowania w sytuacjach konfliktowych, odczuwania empatii,
  - reagowania w sytuacji zagrożenia własnych praw i łamania prawa,
  - diagnozowania problemów społeczno-politycznych na poziomie lokalnym, państwowym, europejskim i globalnym oraz diagnozowania możliwości własnego wpływu na ich rozwiązanie.
  - korzystania z procedur i możliwości, jakie stwarzają obywatelom instytucje życia publicznego, np. wypełnienia druków urzędowych i sądowych, korzystania z formularzy elektronicznych (e-urząd),

## POSTAWY i WARTOŚCI

Świadomość:

- różnorodności tożsamości kulturowych w Polsce, Europie i na świecie;
- konieczności poszanowanie praw człowieka jako podstawy demokracji;
- konieczności interesowania się wydarzeniami politycznymi i społeczno-gospodarczymi;
- konieczności przewycięzania uprzedzeń i dążenia do osiągnięcia kompromisów.

Gotowość do

- poszanowania wartości obowiązujących w życiu społecznym,

- udziału w demokratycznym procesie decyzyjnym na wszystkich szczeblach oraz w działalności obywatelskiej;
- krytycznej refleksji i podejmowania decyzji, w tym świadomego zaplanowania własnego rozwoju;
- oceny i przyjmowania odpowiedzialności za podejmowane decyzje, działania i postawy,
- rozwijania w sobie postaw obywatelskich,
- szanowania odmiennych postaw i poglądów.

## WIEDZA

- Człowiek w społeczeństwie. Znajomość:
  - potrzeb człowieka, form życia społecznego
  - klasycznych koncepcji osobowości,
  - czynników wpływających na postępowanie człowieka,
  - typów postaw i czynników determinujących postawy,
  - typów współczesnej rodziny,
  - funkcji rodziny i problemów związanych z ich realizacją,
  - norm społecznych i skutków ich łamania,
  - mechanizmów kontroli społecznej,
  - przyczyn i skutków alienacji społecznej,
  - modeli socjalizacji dawniej i współcześnie,
  - zjawiska socjalizacji odwróconej,
  - rodzajów stereotypów, przyczyn ich kształtowania i skutków,
  - mechanizmów konfliktów międzygrupowych,
  - zasad i metod kreatywnego rozwiązywania problemów osobistych i grupowych,
  - taktyk autoprezentacji,
  - form komunikowania się, w tym komunikacji niewerbalnej,
  - zasad i korzyści stosowania zachowań asertywnych.
- Kulturowa różnorodność społeczeństwa. Znajomość:
  - znajomość cech wybranych typów społeczeństwa,
  - cech wiejskiej społeczności tradycyjnej,
  - różnic między społeczeństwem przemysłowym i poprzemysłowym,
  - wartości afirmowanych w społeczeństwach europejskich,
  - cech indywidualizmu i kolektywizmu w aspekcie psychospołecznym i instytucjonalnym,
  - zróżnicowania psychokulturowego świata,
  - sposobów postrzegania i deformowania obrazu innych kultur,
  - cech kultury masowej,
  - cech religii jako zjawiska społecznego,
  - form i specyfiki religijności współczesnego społeczeństwa polskiego,
  - obrzędów przejścia w polskiej kulturze współczesnej,
  - elementów tradycyjnej obrzędowości dorocznej w polskiej kulturze współczesnej,
  - współczesnych subkultur,
  - argumentów stron sporów światopoglądowych, np. na temat: aborcji, eutanazji, modyfikacji genetycznych, in vitro, związków partnerskich.

- Funkcjonowanie społeczeństwa. Znajomość:
  - uwarunkowań pionowej i poziomej ruchliwości społecznej,
  - sposobów adaptacji klas społecznych do zmiany społeczno-gospodarczej w Rzeczypospolitej Polskiej,
  - przyczyn degradacji i awansu społecznego,
  - kryteriów stratyfikacji społecznej,
  - przyczyn i skutków dyferencjacji społecznej inteligencji,
  - struktury warstwowej współczesnego społeczeństwa polskiego,
  - cech *człowieka sowieckiego*,
  - form przystosowania się do zmiany systemowej,
  - nierówności społecznych w Rzeczypospolitej Polskiej i wybranym państwie,
  - problemów życia społecznego w Rzeczypospolitej Polskiej i możliwości ich rozwiązania,
  - przyczyn i skutków konfliktu społeczno-ekonomicznego w wybranym państwie,
  - procesów migracyjnych do Europy i wewnątrz Europy.
- Naród i mniejszości narodowe. Znajomość:
  - politycznej i etniczno-kulturowej koncepcji narodu,
  - czynników narodotwórczych i czynników sprzyjających zachowaniu tożsamości narodowej,
  - złożoności tożsamości narodowej,
  - elementów dziedzictwa kulturowego etnicznych grup mniejszościowych w Rzeczypospolitej Polskiej,
  - postaw społeczeństwa polskiego wobec mniejszości narodowych i etnicznych oraz wobec innych narodów,
  - praw mniejszości narodowych i etnicznych w Rzeczypospolitej Polskiej,
  - przyczyn zamieszkiwania Polaków poza granicami Rzeczypospolitej Polsk,
  - założeń Karty Polaka i repatriacji,
  - różnych rodzajów polityki wobec imigrantów (unifikacja/asymilacja, integracja, wielokulturowość) w państwach Europy,
  - specyfiki społeczno-kulturowej wybranych rdzennych grup autochtonicznych,
  - problemów akulturacji i asymilacji grup mniejszościowych, w tym migranckich.
- Państwo, polityka, demokracja. Znajomość:
  - rodzajów władzy i specyficznych cech władzy politycznej,
  - sposobów legitymizacji władzy,
  - atrybutów państwa i cech władzy państwowej,
  - teorii genezy państwa,
  - zasad nabywania obywatelstwa,
  - procedur uzyskiwania obywatelstwa w Rzeczypospolitej Polskiej,
  - sytuacji prawnej apatrydów,
  - znaczenia pojęcia polityka,
  - zjawiska konfliktu i kompromisu politycznego,
  - zjawiska populizmu,
  - założeń myśli liberalnej, konserwatywnej, socjaldemokratycznej i katolickiej nauki społecznej,
  - założeń faszyzmu, nazizmu i komunizmu,

- założeń ideowych ruchów narodowych, regionalnych i separatystycznych oraz myśli propaństwowej.
- historii demokracji i upowszechniania praw wyborczych,
- polskich tradycji demokratycznych,
- polskich rozwiązań polityczno-ustrojowych z okresu tzw. Polski Ludowej,
- modeli demokratyzacji i dekomunizacji,
- zasad polskiej transformacji ustrojowej z lat 80. i 90.,
- form i treści pamięci społecznej okresu tzw. Polski Ludowej,
- zasad funkcjonowania niezachodnich reżimów niedemokratycznych,
- form patologii życia publicznego we współczesnych państwach demokratycznych, w tym klientelizmu.
- Społeczeństwo a polityka. Znajomość:
  - idei społeczeństwa obywatelskiego,
  - etapów kształtowania społeczeństwa obywatelskiego w XX-wiecznym państwie polskim,
  - pojęcia kapitał społeczny,
  - kierunków aktywności organizacji pozarządowych w Rzeczypospolitej Polskiej,
  - roli i specyfiki think-tanków,
  - statusu prawnego stowarzyszeń, fundacji i organizacji pożytku publicznego w Rzeczypospolitej Polskiej,
  - specyfiki działalności wybranej organizacji pozarządowej,
  - celów, sposobów działania i rodzajów spółdzielni funkcjonujących współcześnie w Rzeczypospolitej Polskiej,
  - celów i działania związków zawodowych oraz innych organizacji reprezentujących interesy różnych kategorii społeczno-zawodowych,
  - istoty pojęcia *ruch społeczny*,
  - założeń ideowych wybranych ruchów społecznych,
  - modeli relacji państwo – Kościół i stosunków Rzeczypospolitej Polskiej z Kościołem katolickim (na podstawie przepisów konkordatu) oraz wybranym związkiem wyznaniowym.
  - typów kultury politycznej,
  - roli społecznej kultury politycznej,
  - cech kultury politycznej we współczesnej Polsce.
  - konstytucyjnych praw i wolności politycznych w Polsce,
  - przyczyn absencji wyborczej,
  - form i poziomów niekonwencjonalnej partycypacji politycznej,
  - roli współczesnych mediów w debacie publicznej,
  - zasady niezależności i pluralizmu mediów w państwie demokratycznym,
  - mechanizmów manipulacji wykorzystywanych w mediach,
  - roli Rady Etyki Mediów w Rzeczypospolitej Polskiej,
  - cech kampanii społecznych,
  - zasad badania opinii publicznej,
  - postaw społeczeństwa polskiego wobec instytucji publicznych i polityków.
  - zasad nieposłuszeństwa obywatelskiego,

- historycznych i współczesnych przykładów obywatelskiego nieposłuszeństwa z różnych części świata.
- Systemy partyjne i wyborcze. Znajomość:
  - ewolucji instytucjonalnej i ideologicznej partii politycznych,
  - funkcji partii politycznych,
  - charakteru relacji między partiami politycznymi a społeczeństwem,
  - rodzajów i cech systemów partyjnych w państwach niedemokratycznych,
  - rodzajów i cech systemów partyjnych w państwach demokratycznych,
  - etapów rozwoju systemu partyjnego w Rzeczypospolitej Polskiej,
  - partii politycznych działających współcześnie w Rzeczypospolitej Polskiej – kompas polityczny,
  - funkcji opozycji politycznej w systemie politycznym,
  - procedur, które służą opozycji do kontroli działań rządu,
  - funkcji wyborów w państwach demokratycznych i niedemokratycznych,
  - przejawów naruszania uczciwości procedur wyborczych,
  - zasad większościowego, proporcjonalnego i mieszanego systemu wyborczego,
  - rozwiązań prawnych w systemie proporcjonalnym sprzyjających personalizacji wyborów i stabilności rządu,
  - celów i formy marketingu politycznego,
  - elementów programu i innych materiałów wyborczych wybranego komitetu wyborczego z ostatnich wyborów w Rzeczypospolitej Polskiej.
- Ustroje polityczne współczesnych państw. Znajomość:
  - historycznych i współczesnych mechanizmów sprawowania władzy,
  - typów przywództwa politycznego,
  - typologii współczesnych monarchii i rozwiązań republikańskich,
  - monarchii współczesnego świata,
  - funkcji współczesnych parlamentów,
  - form immunitetu parlamentarnego [materialny i formalny],
  - rodzajów mandatów [wolny i imperatywny] parlamentarnych,
  - mechanizmów funkcjonowania systemów politycznych opartych na współpracy legislatywy i egzekutywy,
  - funkcji głowy państwa i rządu,
  - zasad funkcjonowania systemów ze szczególną rolą prezydenta,
  - zasad funkcjonowania systemów politycznych z zachwianym podziałem władzy,
  - mechanizmów tworzenia koalicji gabinetowych,
  - kompetencji i znaczenia organów władzy regionalnej w państwach federalnych i unitarnych,
  - mechanizmów procesów dezintegracji państw złożonych w Europie.
- Ustrój Rzeczypospolitej Polskiej. Znajomość:
  - roli i cech Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej,
  - zasad ustrojowych zawartych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej,
  - form demokracji bezpośredniej,
  - funkcji legislatywy,

- podobieństw i różnic pomiędzy funkcjonowaniem Sejmu i Senatu w Polsce,
- prerogatyw Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej i uprawnień kontrasygnowanych,
- charakteru relacji pomiędzy Prezydentem RP a innymi organami władzy w Polsce,
- podobieństw i różnic w pozycji ustrojowej Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej i Prezydenta Republiki Francuskiej oraz Stanów Zjednoczonych Ameryki,
- składu, struktury i pozycji ustrojowej Rady Ministrów w Polsce,
- pozycji ustrojowej i kompetencji Prezesa Rady Ministrów w Polsce,
- zasad i formy odpowiedzialności Rady Ministrów i członków Rady Ministrów,
- roli i kompetencji Sądu Najwyższego, Trybunału Konstytucyjnego i Trybunału Stanu,
- roli i struktury sądownictwa administracyjnego,
- roli i kompetencji Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, Najwyższej Izby Kontroli, Rzecznika Praw Obywatelskich,
- zadań służby cywilnej i jej roli w państwie demokratycznym,
- zasad postępowania urzędnika służby cywilnej w Rzeczypospolitej Polskiej,
- zasad modelu władzy lokalnej i regionalnej, który funkcjonuje w Polsce,
- uprawnień nadzorczych premiera, wojewody i regionalnych izb obrachunkowych wobec organów samorządu terytorialnego,
- źródeł dochodów samorządu terytorialnego i kierunków ich wydatków,
- rodzajów stanów nadzwyczajnych i warunków ich wprowadzania.
- **Polityka publiczna. Znajomość:**
  - modeli polityki gospodarczej państwa,
  - rodzajów polityk publicznych,
  - źródeł dochodów budżetu centralnego i kierunki wydatków budżetowych w Rzeczypospolitej Polskiej,
  - zasad strategii rozwoju gospodarczego Rzeczypospolitej Polskiej,
  - źródeł dochodów samorządu terytorialnego i kierunków ich wydatków,
  - modeli polityki rozwoju regionalnego,
  - założeń i wybranych rozwiązań polityki przemysłowej i w zakresie gospodarki żywnościowej w Rzeczypospolitej Polskiej,
  - zadań poszczególnych instytucji ze sfery bezpieczeństwa wewnętrznego w Rzeczypospolitej Polskiej,
  - założeń bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej,
  - działań państwa na rzecz ochrony środowiska i bezpieczeństwa ekologicznego w Rzeczypospolitej Polskiej,
  - polityki państwa na rynku pracy w Rzeczypospolitej Polskiej,
  - form polityki aktywnej oraz świadczeń socjalnych dla bezrobotnych,
  - działań państwa w sferze polityki prorodzinnej w Rzeczypospolitej Polskiej,
  - założeń polityki państwa wobec osób starszych,
  - znaczenia zasady solidaryzmu społecznego,
  - działań państwa w zakresie polityki kulturalnej,
  - narodowych instytucji kultury w Rzeczypospolitej Polskiej,
  - uwarunkowań rozwoju społeczeństwa informacyjnego,
  - założeń strategii rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Rzeczypospolitej Polskiej,
  - założeń polityki państwa w dziedzinie nauki i innowacji w Rzeczypospolitej Polskiej.

- Prawo. Znajomość:
  - zasad i podstawowych pojęć/instytucji prawnych,
  - rodzajów prawa,
  - rodzajów norm i źródeł prawa,
  - procedur przedratyfikacyjnych w przypadku ratyfikowanych umów międzynarodowych w Rzeczypospolitej Polskiej,
  - zależności między rozporządzeniami a ustawami oraz zarządzeniami a uchwałami (w przypadku aktów prawa miejscowego) w Rzeczypospolitej Polskiej,
  - obowiązujących w Rzeczypospolitej Polskiej aktów prawnych niebędące źródłami prawa,
  - zależności między prawem unijnym i krajowym,
  - form prawa wtórnego Unii Europejskiej i ich miejsca w porządku prawnym Rzeczypospolitej Polskiej,
  - ścieżki legislacyjnej wymaganej do zmiany Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, tworzenia ustaw, ustawy budżetowej i projektów uznanych za pilne,
  - podstawowych instytucji prawnych części ogólnej prawa cywilnego, prawa rzeczowego, spadkowego, zobowiązaniowego, rodzinnego,
  - podstawowych instytucji prawa karnego w Rzeczypospolitej Polskiej,
  - wzorów umów najmu lokalu, umów zlecenia i o dzieło, pozwów, aktów oskarżenia prywatnego,
  - praw wynikających z różnych form zatrudniania,
  - podstawowych zasad postępowania cywilnego i karnego,
  - zasad składania apelacji, zażaleń, kasacji i skarg kasacyjnych,
  - alternatywnych metod rozwiązywania sporów w Rzeczypospolitej Polskiej – arbitrażu w postępowaniu cywilnym oraz mediacji w postępowaniu administracyjnym, cywilnym i karnym,
  - kar i środków karnych unormowanych w Kodeksie wykroczeń i Kodeksie karnym w Rzeczypospolitej Polskiej,
  - przykładów przestępstw ściganych z oskarżenia publicznego i prywatnego w Rzeczypospolitej Polskiej,
  - roli prokuratora i oskarżyciela posiłkowego w postępowaniu karnym,
  - roli sądownictwa administracyjnego.
- Prawa człowieka. Znajomość:
  - idei oraz historycznego rozwoju praw człowieka,
  - generacji praw człowieka,
  - katalogu praw i wolności z Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz z protokołów do niej przyjętych,
  - zasad pisania skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka;
  - katalogu praw i wolności z Europejskiej karty socjalnej,
  - systemu ochrony praw człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz Unii Europejskiej,
  - zasad funkcjonowania i znaczenia Międzynarodowego Trybunału Karnego oraz Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do Spraw Uchodźców,
  - działań wybranej organizacji pozarządowej zajmującej się ochroną praw człowieka.



- Stosunki międzynarodowe. Znajomość:
  - typów łądów międzynarodowych funkcjonujących w XX i XXI wieku i roli supermocarstw,
  - znaczenia strategicznych zasobów naturalnych w polityce międzynarodowej,
  - zależności politycznych, gospodarczych i kulturowych pomiędzy państwami o różnym poziomie PKB i różnej jego strukturze,
  - mechanizmów i działań, które zmniejszają lub powiększają dysproporcje pomiędzy państwami o różnym poziomie PKB i różnej jego strukturze,
  - form i aspektów współczesnej globalizacji,
  - wpływu globalnych korporacji na współczesną politykę, gospodarkę i społeczeństwo;
  - celów i głównych działań inicjatyw międzynarodowych G7/8 i G20 oraz Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju,
  - celów międzynarodowych organizacji gospodarczych,
  - współczesnych separatyzmów i reakcji wspólnoty międzynarodowej wobec poszczególnych separatyzmów,
  - konfliktów międzynarodowych i etnicznych w nieuniijnej części Europy; w azjatyckiej części obszaru poradzieckiego; na obszarze Środkowego i Dalekiego Wschodu; na obszarze Afryki i Bliskiego Wschodu,
  - przyczyn i sposobów działania terrorystów,
  - strategii zwalczania terroryzmu,
  - celów organizacji regionalnych i subregionalnych o charakterze ogólnym: Wspólnoty Niepodległych Państw, Organizacji Państw Amerykańskich, Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej, Ligi Państw Arabskich i Unii Afrykańskiej,
  - najważniejszych operacji pokojowych i militarnych Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego;
  - celów działania: Światowej Organizacji Zdrowia, Międzynarodowej Organizacji Pracy, Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Wyżywienia i Rolnictwa, Międzynarodowego Funduszu Walutowego, Międzynarodowego Banku Odbudowy i Rozwoju, Światowej Organizacji Handlu, Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury, Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Rozwoju Przemysłowego oraz Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej.
- Unia Europejska. Znajomość:
  - kulturowych i historycznych podwalin jedności europejskiej,
  - etapów powojennej integracji europejskiej,
  - państw członkowskich Unii Europejskiej,
  - form integracji; obszarów i zasad działania Unii Europejskiej,
  - najważniejszych postanowień aktów prawa pierwotnego,
  - charakteru prawnego Unii Europejskiej i dylematów związanych z tym zagadnieniem,
  - zasady pomocniczości, subsydiarności i solidarności,
  - zadań i form legitymizacji głównych organów i instytucji Unii Europejskiej,
  - założeń strefy euro i zadań Europejskiego Banku Centralnego i Europejskiego Systemu Banków Centralnych;
  - dochodów i wydatków budżetowych Unii Europejskiej i procedur tworzenia budżetu ogólnego,

- działalności Unii Europejskiej w polityce spójności społecznej i gospodarczej oraz konkurencji i ochrony konsumentów; w wybranych politykach sektorowych,
- funduszy Unii Europejskiej i przykładów ich wykorzystania na poziomie regionalnym i centralnym w Rzeczypospolitej Polskiej.
- **Polityka zagraniczna. Znajomość:**
  - znaczenia pojęcia racja stanu;
  - transformacji celów, instrumentów i treści polskiej polityki zagranicznej od lat 90. XX wieku,
  - form współpracy regionalnej, w tym inicjatyw międzynarodowych, w których uczestniczy Rzeczpospolita Polska (np. Grupa Wyszehradzka, Trójkąt Weimarski);
  - determinantów pozycji Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej,
  - skutków europeizacji polskiej polityki zagranicznej,
  - relacji Rzeczypospolitej Polskiej z państwami sąsiedzkimi, będącymi członkami Unii Europejskiej i niebędącymi jej członkami,
  - celów, instrumentów i treści kierunku euroatlantyckiego polskiej polityki zagranicznej, w tym relacje ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki;
  - relacji Rzeczypospolitej Polskiej z wybranymi państwami pozaeuropejskimi,
  - udziału Rzeczypospolitej Polskiej w międzynarodowych misjach pokojowych i operacjach militarnych oraz polskich inicjatyw na rzecz międzynarodowego pokoju, demokracji oraz w zakresie pomocy humanitarnej i rozwojowej od lat 90. XX wieku.
- **Edukacja i nauka. Znajomość:**
  - sposobów podnoszenia i zmiany kwalifikacji zawodowych,
  - uniwersytetów oraz o innych szkołach wyższych działających w swoim regionie,
  - ogólnych zasad kwalifikacji kandydatów do szkół wyższych w Rzeczypospolitej Polskiej na kierunku studiów I stopnia lub jednolitych studiów magisterskich,
  - warunków podejmowania nauki w Unii Europejskiej,
  - obowiązującego w Rzeczypospolitej Polskiej podziału nauk społecznych i humanistycznych;
  - wkładu w nauki społeczne znanych na świecie Polaków: Bronisława Malinowskiego, Floriana Znanieckiego i Leona Petrażyckiego.

## IV. Materiał nauczania wraz z odniesieniami do podstawy programowej

### Część 1

Blok tematów	Zagadnienia	Liczba godzin lekcyj-	punkty z nowej podstawy programowej (ZP – zakres podstawowy,

		<b>nych na rea- liza- cję</b>	ZR – zakres rozszerzony)
<b>I. CZŁOWIEK W SPOŁECZEŃSTWIE</b>			
1. Człowiek istotą społeczną	<ul style="list-style-type: none"> <li>• statusy i role społeczne: problemy związane z funkcjonowaniem w rolach społecznych – konflikt ról społecznych;</li> <li>• potrzeby człowieka i ich hierarchia;</li> <li>• charakterystyka różnych form życia społecznego (zbiorowości społecznej, społeczności, społeczności lokalnej, społeczeństwa);</li> <li>• grupy społeczne: cechy i rodzaje;</li> <li>• spójność grup społecznych: zasada wzajemności, zaufania i pomocy</li> </ul>	<b>2</b>	ZP: 1.1., 1.3.
2. Osobowość człowieka	<ul style="list-style-type: none"> <li>• klasyczne koncepcje osobowości: teorie psychodynamiczne, społeczno-poznawcze i humanistyczne, ich główne założenia i najważniejsi przedstawiciele;</li> <li>• czynniki wpływające na zachowanie człowieka: <ul style="list-style-type: none"> <li>– racjonalność, emocje, uczucia,</li> <li>– temperament i charakter;</li> </ul> </li> <li>• rodzaje inteligencji – inteligencja emocjonalna;</li> <li>• kształtowanie i zmiana postaw – warunki skutecznej perswazji.</li> </ul>	<b>2</b>	ZR: 1.1, 1.2, 1.3
3. Wartości i normy społeczne	<ul style="list-style-type: none"> <li>• wartości i ich rola w życiu człowieka – wartości a światopogląd i styl życia;</li> <li>• wartości afirmowane w polskim społeczeństwie i wybranych społeczeństwach europejskich;</li> <li>• normy społeczne i ich rodzaje;</li> <li>• skutki łamania norm społecznych – sankcje społeczne;</li> <li>• postawy wobec norm społecznych (aprobata, konformizm, nonkonformizm – ich wady i zalety);</li> <li>• mechanizm kontroli społecznej</li> </ul>	<b>2</b>	ZP: 1.4, 1.5 ZR: 1.4, 2.4.
4. Socjalizacja	<ul style="list-style-type: none"> <li>• socjalizacja pierwotna i wtórna;</li> <li>• główne instytucje socjalizacji;</li> <li>• socjalizacja odwrócona;</li> <li>• resocjalizacja</li> </ul>	<b>1</b>	ZP: 1.5.
5. Rodzina dawniej i dziś	<ul style="list-style-type: none"> <li>• skład rodziny i jej funkcje, typy rodzin;</li> <li>• zmiany w funkcjonowaniu rodziny: rodzina tradycyjna a demokratyczna, nowe formy relacji rodzinnych, kryzys rodziny;</li> <li>• sytuacja rodziny w Polsce.</li> </ul>	<b>1</b>	ZP: 1.2
6. Człowiek	<ul style="list-style-type: none"> <li>• tolerancja a akceptacja;</li> </ul>	<b>2</b>	ZP: 1.6

wobec inności	<ul style="list-style-type: none"> <li>• przyczyny, przejawy i skutki nietolerancji, stygmatyzacji, stereotypizacji;</li> <li>• źródła podziałów na „swoich” i „obcych” oraz ich konsekwencje;</li> <li>• zjawisko alienacji;</li> <li>• sposoby przeciwdziałania negatywnym postawom wobec innych</li> </ul>		ZR: 1.5, 1.6
7. Komunikacja interpersonalna	<ul style="list-style-type: none"> <li>• komunikacja werbalna i niewerbalna;</li> <li>• zasady aktywnego słuchania,</li> <li>• asertywność – przykłady zwrotów asertywnych;</li> <li>• taktyki autoprezentacji,</li> <li>• przyczyny i przebieg konfliktów społecznych (zachowania stron, zjawisko eskalacji);</li> <li>• metody rozwiązywania konfliktów: <ul style="list-style-type: none"> <li>- mediacja,</li> <li>- negocjacje,</li> <li>- arbitraż;</li> </ul> </li> <li>• etapy procesu decyzyjnego;</li> <li>• metody kreatywnego rozwiązywania problemów</li> </ul>	2	ZP: 1.7 ZR: 1.7, 1.8, 1.9, 1.10, 1.11
<b>II. KULTUROWA RÓŻNORODNOŚĆ SPOŁECZEŃSTWA</b>			
1. Rodzaje społeczeństw	<ul style="list-style-type: none"> <li>• charakterystyka typów społeczeństw: zbieracko-łowieckiego, nomadycznego, rolniczego, przemysłowego, poprzemysłowego;</li> <li>• charakterystyka jednego ze współczesnych społeczeństw: <ul style="list-style-type: none"> <li>- zbieracko-łowieckich,</li> <li>- nomadycznych,</li> <li>- rolniczych;</li> </ul> </li> <li>• cechy współczesnych społeczeństw (otwarte, informacyjne, konsumpcyjne, masowe);</li> <li>• porównanie społeczeństw przemysłowych i poprzemysłowych, tradycyjnych i nowoczesnych;</li> <li>• cechy tradycyjnej społeczności wiejskiej</li> </ul>	2	ZP: 1.8 ZR: 2.1, 2.2
2. Kultura	<ul style="list-style-type: none"> <li>• różne definicje i rodzaje kultury;</li> <li>• typy kultur według Margaret Mead i funkcjonujące w nich modele socjalizacji;</li> <li>• źródła zmian kulturowych</li> </ul>	1	ZR: 2.3
3. Zróżnicowanie kulturowe	<ul style="list-style-type: none"> <li>• wielokulturowość społeczeństw;</li> <li>• indywidualizm i kolektywizm jako jeden z wymiarów kultury: <ul style="list-style-type: none"> <li>- cechy kultur indywidualistycznych i kultur kolektywistycznych</li> <li>- przykłady współczesnych kultur o silnych cechach indywidualistycznych (społeczeństwa Zachodu)</li> </ul> </li> </ul>	2	ZR: 2.5, 2.12

	<p>i kolektywistycznych (społeczeństwa Ameryki Południowej, Azji, Afryki);</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• postrzeganie innych kultur: <ul style="list-style-type: none"> <li>– etnocentryzm (interpretowanie i ocenianie innych kultur w kategoriach kultury własnej),</li> <li>– relatywizm kulturowy (interpretowanie i ocenianie innych kultur w jej własnych kategoriach),</li> <li>– przykłady deformacji w postrzeganiu innych kultur – analiza problemu na podstawie wybranych fragmentów publikacji Marcina Floriana Gawryckiego <i>W pogoni za wyobrażeniami. Próba interpretacji polskiej literatury podróżniczej poświęconej Ameryce Łacińskiej</i></li> </ul> </li> </ul>		
4. Kultura masowa	<ul style="list-style-type: none"> <li>• cechy kultury masowej;</li> <li>• wartości i wzory propagowane przez kulturę masową;;</li> <li>• pozytywne i negatywne aspekty funkcjonowania kultury masowej</li> </ul>	1	ZR: 2.6
5. Religia jako zjawisko społeczne	<ul style="list-style-type: none"> <li>• społeczne i indywidualne aspekty religii (religijność, wiara);</li> <li>• identyfikacja religijna ludności świata;</li> <li>• religijność społeczeństw zachodnich (sekularyzacja, prywatyzacja religii);</li> <li>• stosunki wyznaniowe w Polsce;</li> <li>• charakterystyka religijności polskiego społeczeństwa: <ul style="list-style-type: none"> <li>– identyfikacja religijna,</li> <li>– poziom zaangażowania w praktyki religijne,</li> <li>– terytorialne zróżnicowanie zaangażowania religijnego,</li> </ul> </li> <li>• rola rytuałów, obrzędów i tradycji w życiu współczesnego człowieka:</li> <li>• - religijny i pozareligijny aspekt obrzędów przejścia,</li> <li>• - tradycyjna obrzędowość doroczna w polskiej kulturze współczesnej</li> </ul>	2	ZR: 2.7, 2.8
6. Subkultury młodzieżowe	<ul style="list-style-type: none"> <li>• typologia subkultur młodzieżowych w Polsce;</li> <li>• psychologiczny i społeczny aspekt powstawania subkultur (źródła kontestacji i niedostosowania społecznego młodzieży);</li> <li>• charakterystyka najważniejszych subkultur, analiza słabych i mocnych stron wizji rzeczywistości wybranej subkultury</li> </ul>	2	ZP: 1.9 ZR: 2.10, 2.2
7. Spory światopoglądowe	<ul style="list-style-type: none"> <li>• uczestnicy sporów światopoglądowych: <ul style="list-style-type: none"> <li>– obywatele,</li> <li>– instytucje państwowe,</li> <li>– partie polityczne, organizacje pozarządowe i instytucje religijne;</li> </ul> </li> <li>• rola mediów i instytucji eksperckich w sporach światopoglądowych;</li> </ul>	2	ZR: 2.11

	<ul style="list-style-type: none"> <li>współczesne spory światopoglądowe (w kontekście etycznym, prawnym, społeczno-ekonomicznym): <ul style="list-style-type: none"> <li>– aborcja,</li> <li>– związki osób tej samej płci,</li> <li>– kara śmierci,</li> <li>– zapłodnienie in vitro,</li> <li>– eutanazja,</li> <li>– inżynieria genetyczna</li> </ul> </li> </ul>		
<b>III. FUNKCJONOWANIE SPOŁECZEŃSTWA</b>			
1. Struktura społeczna	<ul style="list-style-type: none"> <li>charakterystyka pojęć: struktura społeczna, stratyfikacja, klasa społeczna, warstwa społeczna;</li> <li>podstawowe kryteria stratyfikacji społecznej: położenie materialne, zróżnicowanie zawodowe, status społeczny, władza;</li> <li>ruchliwość (mobilność) społeczna: jej rodzaje (pionowa i pozioma) oraz czynniki;</li> <li>źródła degradacji i awansu społecznego</li> </ul>	• 1	• ZR: 3.1
2. Przemiany społeczne w Polsce	<ul style="list-style-type: none"> <li>struktura warstwowa społeczeństwa polskiego w okresie PRL;</li> <li>transformacja ustrojowa w Polsce i jej następstwa;</li> <li>sposoby adaptacji klas społecznych do zmian społeczno-gospodarczych w Polsce;</li> <li>cechy charakterystyczne <i>homo sovieticus</i>, np. bierność, roszczeniowość wobec państwa;</li> <li><i>homo sovieticus</i> a przemiany polityczne i społeczne w Polsce;</li> <li>inteligencja jako warstwa społeczna: rola w polskim społeczeństwie, dyferencjacja po 1989 r.;</li> <li>struktura warstwowa współczesnego społeczeństwa polskiego;</li> <li>niekonwencjonalne formy przystosowania się do zmiany systemowej – analiza problemu na podstawie wybranych fragmentów pracy Caroline Humphrey <i>Koniec radzieckiego życia. Ekonomie życia codziennego po socjalizmie</i></li> </ul>	• 2	• ZR: 3.2, 3.3, 3.4, 3.5, 3.10
3. Nierówności społeczne	<ul style="list-style-type: none"> <li>wymiary nierówności społecznych (np. nierówności dochodowe, nierówne traktowanie, nierówności szans życiowych);</li> <li>miarę poziomu nierówności w społeczeństwie – wskaźnik Giniego;</li> <li>skala nierówności społecznych w Polsce w porównaniu z innymi państwami europejskimi;</li> <li>skutki społeczne, kulturowe, polityczne nierówności społecznych;</li> <li>charakterystyka wybranych konfliktów społeczno-</li> </ul>	• 2	• ZR: 3.6, 3.8

	ekonomicznych na świecie: przyczyny, przejawy, skutki		
4. Wykluczenie społeczne i jego wymiary	<ul style="list-style-type: none"> <li>• przyczyny, przejawy i skutki wykluczenia społecznego;</li> <li>• bezrobocie: przyczyny i skutki, sytuacja osób młodych na rynku pracy;</li> <li>• ubóstwo i jego wymiary (ubóstwo skrajne i relatywne);</li> <li>• zwalczanie problemów społecznych:</li> <li>• - sposoby przeciwdziałania bezrobociu i wykluczeniu społecznemu;</li> <li>• - zadania ZUS,</li> <li>• - system obowiązkowych ubezpieczeń społecznych (ubezpieczenia emerytalne, rentowe, chorobowe, od wypadków).</li> </ul>	• 2	<ul style="list-style-type: none"> <li>• ZP: 1.9, 6.1, 6.3</li> <li>• ZR: 3.7, 9.9, 9.11</li> </ul>
5. Imigranci w Europie	<ul style="list-style-type: none"> <li>• charakterystyka pojęć: migracja, emigracja, imigracja, uchodźstwo,</li> <li>• uwarunkowania polityczne, społeczno-ekonomiczne, demograficzne i kulturowe migracji;</li> <li>• społeczno-ekonomiczne, kulturowe i polityczne konsekwencje migracji z perspektywy społeczeństw przyjmujących i regionów wysyłających;</li> <li>• dynamika i natężenie procesów migracyjnych w XXI wieku (kryzys migracyjny, szlaki migracyjne);</li> <li>• imigranci w Polsce – charakterystyka wybranych grup</li> </ul>	• 2	• ZR: 3.9
<b>IV. NARÓD I MNIEJSZOŚCI NARODOWE</b>			
1. Koncepcje narodu	<ul style="list-style-type: none"> <li>• charakterystyka pojęcia naród;</li> <li>• koncepcje narodu:</li> <li>• - polityczna</li> <li>• - etniczno-kulturowa;</li> <li>• drogi kształtowania się współczesnych narodów (od narodu do państwa; od państwa do narodu);</li> <li>• różnice pomiędzy pojęciem obywatelstwa i narodowości;</li> <li>• czynniki narodotwórcze i sprzyjające zachowaniu tożsamości narodowej (m.in. język, kultura, historia, tradycja, świadomość narodowa)</li> </ul>	• 2	• ZR: 4.1
2. Tożsamość narodowa	<ul style="list-style-type: none"> <li>• charakterystyka pojęcia tożsamość narodowa (elementy, specyfika, treść i forma);</li> <li>• tożsamość mieszkańców Polski;</li> <li>• zjawisko wielowarstwowości tożsamości narodowej na przykładzie mieszkańców:</li> <li>• - Królestwa Belgii,</li> <li>• - Królestwa Hiszpanii,</li> <li>• - Konfederacji Szwajcarskiej,</li> <li>• - Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej</li> </ul>	• 2	• ZR: 4.7
3. Mniejszości narodowe i	<ul style="list-style-type: none"> <li>• socjologiczna i prawna definicja mniejszości narodowej, etnicznej i grupy używającej języka regionalnego;</li> </ul>	• 2	• ZP: 4.4

etniczne	<ul style="list-style-type: none"> <li>• charakterystyka grup mniejszościowych w Polsce: <ul style="list-style-type: none"> <li>• - demografia,</li> <li>• - rozmieszczenie terytorialne,</li> <li>• - dziedzictwo, tradycja, historia,</li> <li>• - aktywność polityczna, kulturowa, ekonomiczna;</li> </ul> </li> <li>• prawa przysługujące obywatelom Polski należącym do grup mniejszościowych;</li> <li>• stan przestrzegania praw mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce</li> </ul>		<ul style="list-style-type: none"> <li>• ZR: 4.3, 4.6</li> </ul>
4. Postawy wobec mniejszości i cudzoziemców	<ul style="list-style-type: none"> <li>• postawy wobec mniejszości narodowych i cudzoziemców;</li> <li>• ksenofobia i jej formy (nacjonalizm ekspansjonistyczny, szowinizm, rasizm, antysemityzm);</li> <li>• stereotypy dotyczące innych nacji funkcjonujące w polskim społeczeństwie i ich wpływ na postawy Polaków;</li> <li>• sposoby przeciwdziałania ksenofobii</li> </ul>	2	ZR: 4.2,
5. Polacy za granicą	<ul style="list-style-type: none"> <li>• polska diaspora: <ul style="list-style-type: none"> <li>- liczebność i rozmieszczenie,</li> <li>- historia, przyczyny i fale migracji,</li> <li>- aktywność kulturalna, ekonomiczna i polityczna;</li> <li>- forma i treść tożsamości polskiej na emigracji;</li> </ul> </li> <li>• regulacje prawne umacniające więzi z Polską oraz ułatwiające osiedlanie się w kraju: <ul style="list-style-type: none"> <li>- postanowienia Ustawy o Karcie Polaka,</li> <li>- postanowienia Ustawy o repatriacji,</li> <li>- porównanie i ocena założeń Ustawy o Karcie Polaka i Ustawy o repatriacji</li> </ul> </li> </ul>	2	ZR: 4.4, 4.5
6. Polityka narodowościowa państw	<ul style="list-style-type: none"> <li>• funkcjonowanie imigrantów w społeczeństwie przyjmującym: <ul style="list-style-type: none"> <li>- procesy asymilacji i akulturacji,</li> <li>- etapy przystosowywania się do życia w społeczeństwie (separacja, adaptacja, integracja, asymilacja);</li> </ul> </li> <li>• modele polityki narodowościowej (założenia, działania, różnice, konsekwencje, ocena): <ul style="list-style-type: none"> <li>- asymilacyjna (unifikacyjna),</li> <li>- integracyjna (równościowa),</li> <li>- pluralistyczna (wielokulturowa);</li> </ul> </li> <li>• polityka państw wobec rdzennych grup autochtonicznych w kontekście historycznym i współczesnym (złożenia i konsekwencje społeczne, ekonomiczne, kulturowe);</li> <li>• wpływ polityki państwa na proces akulturacji i asymilacji grup mniejszościowych;</li> <li>• specyfika społeczno-kulturowa wybranych rdzennych</li> </ul>	2	ZR: 4.8, 4.9, 4.10



	<p>grup autochtonicznych:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- na kontynencie amerykańskim,</li> <li>- w Związku Australijskim,</li> <li>- w azjatyckiej części Federacji Rosyjskiej.</li> </ul>		
--	--	--	--

## CZĘŚĆ 2

Blok tematów	Zagadnienia	Liczba godzin lekcyjnych na realizację	Punkty z nowej podstawy programowej (ZP – zakres podstawowy, ZR – zakres rozszerzony)
<b>PAŃSTWO, POLITYKA, DEMOKRACJA</b>			
1. Instytucja państwa	geneza państwa, atrybuty państwa, pojęcie i istota władzy, legitymizacja władzy, funkcje państwa	2	ZR: 5.1 – 5.3
2. Obywatel i obywatelstwo	istota obywatelstwa, zasady nabywania obywatelstwa w Polsce, prawa i obowiązki obywatela polskiego, bezpieczeństwa, podwójne obywatelstwo	2	ZR: 5.4
3. Polityka	sposoby rozumienia pojęcia „polityka”, zjawiska konfliktu i kompromisu politycznego	1	ZR: 5.5
4. Myśl polityczna	liberalizm, konserwatyzm, socjaldemokracja, atolicka nauka społeczna; założenia faszystów, nazizmu i komunizmu; zjawisko populizmu; założenia ideowe ruchów narodowych, regionalnych, separatystycznych; myśl propaństwowa; równość, wolność, sprawiedliwość w różnych nurtach	3	ZR: 5.6 – 5.12
5. Demokracja – geneza, zasady i procedury	kształtowanie się demokracji, cechy ustroju demokratycznego, procedury demokratyczne – formy demokracji, polskie tradycje demokratyczne,	2	ZP: 3.2 ZR: 5.13, 5.14
6. Transformacja ustrojowa: od komunizmu do demokracji	niedemokratyczny charakter ustroju PRL, modele demokratyzacji, transformacja ustrojowa w Polsce, modele dekomunizacji i lustracji, pamięć społeczna o PRL	2	ZR: 5.15 – 5.18
7. Współczesna demokracja –	patologie życia publicznego (korupcja, klientelizm, nepotyzm), wskaźniki współczesnej demokracji,	2	ZP: 2.8

problemy i zagrożenia	ograniczanie demokracji, systemy demokracji wadliwej i hybrydowe		ZR: 8.18, 8.19, 8.21
Podsumowanie i test		2	
<b>SPOŁECZEŃSTWO A POLITYKA</b>			
1. Społeczeństwo obywatelskie	istota i idee społeczeństwa obywatelskiego, społeczeństwo obywatelskie w Polsce w XX w., kapitał społeczny i zaufanie, działania indywidualne i grupowe w życiu publicznym, obywatelskie nieposłuszeństwo	2	ZP: 2.2 ZR: 6.1, 6.2, 6.13
2. Organizacje pozarządowe	kierunki aktywności organizacji pozarządowych, status prawny stowarzyszeń, fundacji i organizacji pożytku publicznego	2	ZP: 2.1 ZR: 6.3 – 6.5
3. Spółdzielczość i organizacje zawodowe	specyfika spółdzielczości, rodzaje spółdzielni w Polsce, specyfika grup interesu, związki zawodowe, organizacje pracodawców, samorząd zawodowy	2	ZR: 6.6, 6.7
4. Ruchy społeczne	specyfika ruchów społecznych, założenia ideowe alterglobalizmu, ekologizmu, feminizmu, ruchy społeczne we współczesnej Polsce	2	ZR: 5.10
5. Kultura polityczna	rozumienie pojęcia „kultura polityczna”, typy kultury politycznej, kultura polityczna w Polsce	1	ZR: 6.8
6. Postawy i zachowania polityczne	postawy społeczeństwa polskiego wobec instytucji publicznych i polityków, problem absencji wyborczej, formy niekonwencjonalnej partycypacji politycznej	2	ZR: 6.9, 6.11, 6.12, 10.1
7. Media masowe	charakterystyka mediów masowych; główne dzienniki, tygodniki, stacje telewizyjne i radiowe, portale w Polsce; rola mediów w debacie publicznej	2	ZP: 2.6 ZR: 6.14, 6.15, 10.2.
8. Przekazy medialne	krytyczna analiza przekazów medialnych – porównanie przekazów dotyczących tych samych wydarzeń, mechanizmy manipulacji w mediach, etyka dziennikarska – rola Rady Etyki Mediów, kampanie społeczne	2	ZP: 2.7 ZR: 6.16 – 6.18
9. Opinia publiczna	istota pojęcia „opinia publiczna”, zasady i formy badania opinii publicznej, interpretacja wyników, porównanie wyników sondaży z rzeczywistymi	2	ZP: 2.9 ZR: 6.10, 10.1

	postawami		
Podsumowanie i test		2	
<b>SYSTEMY PARTYJNE I WYBORCZE</b>			
1. Partie polityczne	cechy i typologia partii politycznych, proces ewolucji partii politycznej, funkcje partii politycznej, związki między partiami a społeczeństwem	2	ZP: 2.4 ZR: 7.1, 7.2
2. Systemy partyjne	typy systemów partyjnych w państwach niedemokratycznych i demokratycznych, charakterystyka systemów partyjnych wybranych państw demokratycznych	2	ZR: 7.4, 7.5, 7.7
3. Partie polityczne w Polsce	etapy rozwoju systemu partyjnego w Polsce, charakterystyka partii w Polsce, zasady tworzenia i funkcjonowania partii w Polsce	2	ZP: 2.4 ZR: 7.3, 7.6
4. Opozycja polityczna	funkcje opozycji politycznej w systemie politycznym, rodzaje opozycji	1	ZR: 10.4, 10.5
5. Funkcje wyborów	funkcje wyborów w państwach demokratycznych i niedemokratycznych, zasady demokratycznego prawa wyborczego	1	ZR: 7.8
6. Systemy wyborcze	typy systemów wyborczych, argumenty na rzecz większościowego, proporcjonalnego i mieszanego systemu wyborczego, wpływ systemu wyborczego na system partyjny, systemy wyborcze w Polsce	2	ZR: 7.9, 7.10
7. Kampania wyborcza	marketing polityczny, krytyczna analiza elementów programów i innych materiałów wyborczych	2	ZP: 2.5 ZR: 7.11, 7.12
Podsumowanie i test		2	
<b>USTROJE POLITYCZNE WSPÓŁCZESNYCH PAŃSTW</b>			
1. Sprawowanie władzy	mechanizmy sprawowania władzy, przywództwo polityczne	1	ZR: 8.1
2. Monarchie i republiki	typologia współczesnych monarchii, głowa państwa w republice	1	ZR: 8.2, 8.3
3. Systemy polityczne	typologia systemów rządów; charakterystyka systemów: parlamentarno-gabinetowego na przykładzie Wielkiej Brytanii, kanclerskiego na przykładzie Niemiec, prezydenckiego na przykładzie Sta-	2	ZR: 8.4 – 8.6

	nów Zjednoczonych Ameryki, semiprezydenckiego / parlamentarno-prezydenckiego na przykładzie Francji, parlamentarno-komitetowego / rządów konwentu na przykładzie Szwajcarii, superprezydenckiego na przykładzie Rosji		
4. Władza ustawodawcza	struktura parlamentu (jednoizbowy, dwuizbowy), funkcje legislatywy, sposób funkcjonowania parlamentu, status parlamentarzysty: mandat, formy immunitetu	2	ZR: 8.7, 8.9
5. Władza wykonawcza	modele władzy wykonawczej, typy relacji między rządem a głową państwa, mechanizmy wyłaniania rządu i jego odpowiedzialności politycznej, rządy większościowe a mniejszościowe	2	ZR: 8.9 – 8.11
6. Współczesne ustroje terytorialno-prawne	państwa unitarne i złożone, terytoria autonomiczne, znaczenie organów władzy regionalnej w wybranych państwach unitarnych i federalnych, procesy dezintegracji państw złożonych w Europie	2	ZR: 8.14 – 8.16
7. Reżimy niedemokratyczne	pojęcie „reżimu”, państwo autorytarne a totalitarne, charakterystyka wybranego niezachodniego reżimu niedemokratycznego	1	ZR: 8.18, 8.20
Podsumowanie i test		2	
<b>USTRÓJ RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ</b>			
1. Konstytucja RP	charakterystyka Konstytucji RP, zasady ustrojowe w Konstytucji RP, analiza preambuły, stany nadzwyczajne	2	ZP: 3.1 ZR: 8.12
2. Procedury demokratyczne w Polsce	zasady przeprowadzania wyborów do organów władzy publicznej, formy demokracji bezpośredniej, inne formy partycypacji – konsultacje publiczne	2	ZP: 3.2, 3.3
3. Parlament RP	struktura i organizacja pracy Sejmu RP i Senatu RP, status posła i senatora, funkcje i kompetencje obu izb, procedura ustawodawcza, Zgromadzenie Narodowe i jego kompetencje	2	ZP: 3.3, 3.4 ZR: 8.4, 8.7, 8.8, 10.3
4. Prezydent RP	pozycja ustrojowa prezydenta RP, kompetencje prezydenta RP (zasada kontrasygnaty, prerogatywy), odpowiedzialność głowy państwa	2	ZP: 3.5 ZR: 8.2, 8.5, 8.9, 10.11
5. Rada Ministrów RP	skład Rady Ministrów, pozycja ustrojowa i kompetencje Rady Ministrów i Prezesa Rady Ministrów, procedury powoływania rządu, zasady i formy od-	2	ZP: 3.6 ZR: 8.4, 8.9, 8.13,

	powiedzialności Rady Ministrów i członków Rady Ministrów, działy administracji rządowej, zadania wojewody, służba cywilna		10.11
6. Sądy i trybunały	zasady funkcjonowania sądów, struktura wymiaru sprawiedliwości, Sąd Najwyższy, Trybunał Stanu, Trybunał Konstytucyjny, Krajowa Rada Sądownictwa	2	ZP: 3.10, 3.11 ZR: 10.6 – 10.9, 11.7
7. Organy kontroli państwowej i ochrony prawa	Najwyższa Izba Kontroli, Rzecznik Praw Obywatelskich, Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, prokuratura	2	ZP: 3.11, 4.2 ZR: 10.2, 10.10
8. Samorząd terytorialny w Polsce	model władzy lokalnej i regionalnej funkcjonujący w Polsce, struktura samorządu, zadania gminy, powiatu i województwa, organy stanowiące i wykonawcze jednostek samorządu terytorialnego, budżet samorządu, nadzór nad działaniami organów samorządowych	3	ZP: 3.7 – 3.9 ZR: 8.17, 9.3, 9.4
Podsumowanie i test		2	

### Część 3.

Blok tematów	Zagadnienia	Liczba godzin lekcyjnych na realizację	Punkty z nowej podstawy programowej (ZP – zakres podstawowy, ZR – zakres rozszerzony)
<b>POLITYKA PUBLICZNA</b>			
1. Polityka gospodarcza państwa	pojęcie „finansów publicznych”, pojęcie „polityki publicznej”, rodzaje polityk publicznych, modele polityki gospodarczej państwa, źródła dochodów budżetu centralnego i kierunki wydatków w Polsce, strategia rozwoju gospodarczego Polski	3	ZR: 9.1, 9.2, 9.5
2. Rozwój regionalny	modele polityki rozwoju regionalnego, rozwój regionalny w Polsce	2	ZR: 9.6
3. Polityka przemysłowa i gospodarka żywnościowa	polityka przemysłowa, gospodarka żywnościowa	2	ZR: 9.7

4. Bezpieczeństwo państwa	bezpieczeństwo wewnętrzne, zadania policji i służb specjalnych, bezpieczeństwo narodowe Polski	2	ZR: 9.16, 9.17
5. Ochrona środowiska i bezpieczeństwo ekologiczne	ochrona środowiska i bezpieczeństwo ekologiczne	2	ZR: 9.8
6. Polityka społeczna	polityka rynku pracy, formy polityki aktywnej, świadczenia socjalne, polityka prorodzinna, starzenie się społeczeństwa, polityka wobec osób starszych	3	ZP: 6.1, 6.3 ZR: 9.9 – 9.11
7. Ochrona zdrowia	system opieki zdrowotnej, ubezpieczenia zdrowotne, dostęp do publicznej opieki zdrowotnej	2	ZP: 6.2
8. Polityka kulturalna	działania państwa w zakresie polityki kulturalnej, narodowe instytucje kultury	1	ZR: 9.12
9. Badania i innowacje	założenia polityki w dziedzinie nauki i innowacji, rozwój społeczeństwa informacyjnego	2	ZR: 9.13, 9.14
10. Relacje państwo – kościół	modele relacji państwo–kościół, relacje Polski z Kościołem katolickim w świetle konkordatu, relacje z wybranym związkiem wyznaniowym w świetle ustawy	2	ZP: 2.3 ZR: 9.15
Podsumowanie i test		2	
<b>PRAWO</b>			
1. Prawo i jego rodzaje	normy prawne, zasady prawa, systemy prawne i zasady ich funkcjonowania, źródła norm w różnych systemach prawnych, rodzaje i gałęzie prawa	2	ZP: 5.1 ZR: 11.1, 11.2
2. System prawny w Polsce	hierarchia i charakterystyka aktów prawnych obowiązujących w RP, prawo krajowe a prawo międzynarodowe i unijne, ścieżka legislacyjna, procedury przedratyfikacyjne, akty prawne niebędące źródłami prawa, kodeksy obowiązujące w Polsce, stosowanie prawa – rola i struktura sądów	3	ZP: 5.2, 5.3 ZR: 11.3 – 11.7
3. Prawo cywilne	instytucje części ogólnej prawa cywilnego, prawa rzeczowego, spadkowego, zobowiązań, rodzinnego; analiza kasusów z zakresu prawa rzeczowego i spadkowego; umowy najmu, zlecenia, o dzieło	3	ZP: 5.4 – 5.6 ZR: 11.8 – 11.14, 11.17
4. Prawo pracy	instytucje prawa pracy, sytuacja pracownika ze względu na formę zatrudnienia	2	ZR: 11.15, 11.16

5. Postępowanie cywilne	przebieg postępowania cywilnego, pozew, apelacja, skarga kasacyjna	2	ZP: 5.7 ZR: 11.18, 11.19
6. Prawo karne	instytucje prawa karnego, kary i środki karne w Kodeksie karnym i Kodeksie wykroczeń, rodzaje wykroczeń, społeczna rola kary	2	ZR: 11.20 – 11.22, 11.24
7. Postępowanie karne	przebieg postępowania karnego, przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego i prywatnego, uczestnicy postępowania karnego, rola prokuratora i oskarżyciela posiłkowego, prawa stron postępowania, prywatny akt oskarżenia, zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa	2	ZP: 5.11 ZR: 11.23
8. Prawo administracyjne	cechy aktów administracyjnych, warunki ważności decyzji administracyjnej	2	ZP: 5.8
9. Postępowanie administracyjne	przebieg postępowania administracyjnego, odwołanie od decyzji administracyjnych, rola sądownictwa administracyjnego	2	ZP: 5.9, 5.10
10. Państwo prawa	geneza i zasady państwa prawa, instytucje stojące na straży praworządności	2	ZR: 10.6 – 10.9
11. Obywatel wobec prawa	instytucje pomocy prawnej, notariat, e-administracja, informacja publiczna, alternatywne sposoby rozstrzygnięcia sporów	2	ZP: 5.12, 5.13
Podsumowanie i test		2	
<b>PRAWA CZŁOWIEKA</b>			
1. Czym są prawa człowieka?	idee i historyczny rozwój praw człowieka, generacje praw człowieka i różnice między nimi, kwestia zakresu wolności człowieka, problem uniwersalności praw człowieka, poziom przestrzegania praw człowieka w państwie demokratycznym i niedemokratycznym, przykłady naruszeń w państwie demokratycznym	2	ZP: 4.5, 4.7 ZR: 12.1, 12.2, 12.7
2. Europejski system ochrony praw człowieka	katalog praw i wolności w Europejskiej konwencji praw człowieka i protokołach dodatkowych, Europejski Trybunał Praw Człowieka: skargi i wyroki, katalog praw i wolności w Europejskiej karcie społecznej; ochrona praw człowieka w UE i w ramach OBWE	3	ZP: 4.3 ZR: 12.3, 12.4, 12.6, 12.7
3. Światowy system ochrony praw człowieka	charakterystyka systemu funkcjonującego w ramach ONZ, Pakty praw człowieka, znaczenie Międzynarodowego Trybunału Karnego oraz Wysokiego Komisarza NZ ds. Uchodźców	2	ZR: 12.5, 12.9

4. Ochrona praw człowieka w Polsce	katalog praw człowieka w Konstytucji RP, sądowa ochrona praw człowieka, sposób działania RPO – skarga do rzecznika, skarga konstytucyjna	2	ZP: 4.1, 4.2 ZR: 12.8
5. Działalność organizacji pozarządowych	działalność wybranych organizacji pozarządowych chroniących praw człowieka	1	ZP: 4.6 ZR: 12.10
Podsumowanie i test		2	

#### CZĘŚĆ 4

Blok tematów	Zagadnienia	Liczba godzin lekcyjnych na realizację	Punkty z nowej podstawy programowej (ZP – zakres podstawowy, ZR – zakres rozszerzony)
<b>STOSUNKI MIĘDZYNARODOWE</b>			
1. Współczesne stosunki międzynarodowe	podmioty prawa międzynarodowego, zasady prawa międzynarodowego, wielopłaszczyznowość i złożoność stosunków międzynarodowych	2	ZP: 7.1, 7.2
2. Ład międzynarodowy	typy łańdów międzynarodowych, mocarstwa, znaczenie supermocarstw; zmiany w łańdzie w XXI w., znaczenie zasobów naturalnych w polityce międzynarodowej, działania regionalnych mocarstw niezachodnich, zależności polityczne, gospodarcze, kulturowe między państwami o różnym PKB i znaczenie kolonializmu w tych zależnościach, mechanizmy zwiększające lub zmniejszające dysproporcje w PKB	3	ZR: 13.1 – 13.5, 13.8
3. Globalizacja współczesnego świata	istota zjawiska globalizacji; formy, sfery i skutki globalizacji, główni aktorzy globalizacji – rola korporacji międzynarodowych na świecie, perspektywy globalizacji	2	ZP: 7.3 ZR: 13.6, 13.7
4. Konflikty międzynarodowe i etniczne	konflikty międzynarodowe, separatyzmy i konflikty etniczne w różnych częściach świata, rozwiązywanie konfliktów, pomoc humanitarna i rozwojowa, interwencje hu-	3	ZP: 7.4 ZR: 13.9 – 13.15



	manitarne, misje pokojowe		
5. Terroryzm	źródła współczesnego terroryzmu, organizacje terrorystyczne, zwalczanie terroryzmu	1	ZP: 7.5 ZR: 13.16, 13.17
6. Organizacja Narodów Zjednoczonych	cele i organy ONZ, działania organizacji i ocena ich skuteczności, system ONZ – organizacje wyspecjalizowane	2	ZP: 7.7 ZR: 13.24
7. Organizacje grupowe i regionalne	NATO, OBWE, Rada Europy, współpraca regionalna w Europie, WNP, OPA, ASEAN, LPA, UA, G7, G20, OECD, CEFTA, APEC, NAFTA, OPEC	3	ZP: 7.11 ZR: 13.18 – 13.23
Podsumowanie i test		2	
<b>UNIA EUROPEJSKA</b>			
1. Integracja europejska	geneza i etapy integracji, charakter prawny UE, postanowienia traktatów unijnych, państwa członkowskie UE	2	ZP: 7.8 ZR: 14.1 – 14.4
2. Instytucje UE	Rada Europejska, Parlament Europejski, Komisja Europejska, Rada UE, Trybunał Sprawiedliwości UE	2	ZP: 7.8, 7.9 ZR: 14.5 – 14.7
3. Funkcjonowanie UE	działania UE w sferze wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych, polityka zagraniczna oraz bezpieczeństwa i obrony UE, strefa euro i EBC, dochody i wydatki UE, procedura tworzenia budżetu unijnego, polityki sektorowe, fundusze europejskie	3	ZR: 14.7 – 14.14
4. Perspektywy UE	przyszłość UE w zakresie zadań i struktury, perspektywy rozszerzenia UE	1	ZR: 14.15
Podsumowanie i test		2	
<b>POLITYKA ZAGRANICZNA</b>			
1. Polska polityka zagraniczna	polska racja stanu, transformacja polityki zagranicznej od lat 90. XX w., zadania ambasad i konsulatów	1	ZP: 7.6 ZR: 15.1
2. Polska w UE	korzyści i koszty członkostwa w UE, środki z funduszy unijnych i przykłady ich wykorzystania, obywatelstwo unijne, pozycja Polski w UE	2	ZP: 7.10 ZR: 14.13, 14.14, 15.2
3. Relacje dwustronne	relacje z sąsiadami należącymi do UE, relacje z sąsiadami nienależącymi do UE, relacje z USA, relacje z innymi państwami pozaeuropejskimi	2	ZR: 15.3 – 15.6

4. Polska a bezpieczeństwo na świecie	udział w misjach pokojowych i operacjach militarnych, inicjatywy na rzecz pokoju, pomoc humanitarna i rozwojowa	1	ZR: 15.5, 15.7
Podsumowanie i test		2	
<b>EDUKACJA I NAUKA</b>			
1. Uczenie się przez całe życie	kwalifikacje zawodowe, kształcenie ustawiczne, sposoby podnoszenia i zmiany kwalifikacji zawodowych, szkoły policealne	1	ZP: 6.4 ZR: 16.1
2. Nauki społeczne i humanistyczne	podział nauk społecznych i humanistycznych, wkład Polaków w nauki społeczne	1	ZR: 16.2, 16.3
3. Szkolnictwo wyższe w Polsce	rodzaje uczelni wyższych, kierunki studiów i ich program, studia I stopnia, jednolite studia magisterskie, zasady kwalifikacji kandydatów do szkół wyższych, studia doktoranckie i podyplomowe	2	ZR: 16.4, 16.5
4. Studia za granicą	warunki podejmowania nauki w UE i poszczególnych państwach	1	ZR: 16.6
Podsumowanie i test		2	

## Zakładane osiągnięcia uczniów

### **KLASA I**

#### Rozdział I. CZŁOWIEK W SPOŁECZEŃSTWIE

Temat: Człowiek istotą społeczną

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić, czym są potrzeby człowieka
- ustalić hierarchię potrzeb, uwzględniając społecznie akceptowany system aksjologiczny;
- scharakteryzuje role społeczne człowieka w związku z jego przynależnością do różnych grup społecznych; analizuje zasady wzajemności, zaufania i pomocy.

Temat: Osobowość człowieka.

Uczeń potrafi:

- porównać klasyczne koncepcje osobowości,
- scharakteryzować czynniki wpływające na postępowanie człowieka,
- wyjaśnić, czym jest postawa,
- scharakteryzować typy postaw i czynniki determinujące postawy,
- porównać inteligencję i inteligencję emocjonalną.

Temat: Wartości i normy społeczne;

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować rodzaje norm społecznych,
- wymienić skutki łamania norm społecznych,
- wymienić wartości afirmowane w społeczeństwie polskim,
- wyjaśnić mechanizmy kontroli społecznej,
- wyjaśnić znaczenie pojęcia alienacja społeczna,
- wymienić przyczyny i skutki alienacji społecznej,

Temat: Socjalizacja

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić charakter procesu socjalizacji;
- podać przykłady wpływu społecznego w różnych dziedzinach życia;
- porównać modele socjalizacji dawniej i współcześnie,
- porównać socjalizację pierwotną i wtórną,
- scharakteryzować zjawisko socjalizacji odwróconej,

Temat: Rodzina dawniej i dziś

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować różne typy współczesnej rodziny,
- scharakteryzować różne aspekty funkcjonowania rodziny,
- scharakteryzować funkcje rodziny,
- wyjaśnić przyczyny i wymienić problemy związane z realizacją funkcji rodziny.

Temat: Człowiek wobec inności

Uczeń potrafi:

- wymienić rodzaje stereotypów i podać ich przykłady,
- wyjaśnić przyczyny i skutki funkcjonowania stereotypów,
- wyjaśnić mechanizmy powstawania i eskalacji konfliktów międzygrupowych i wewnątrzgrupowych,
- przedstawić zasady i wyjaśnić metod kreatywnego rozwiązywania problemów osobistych i grupowych,
- porównać sposoby rozwiązywania konfliktów grupowych,
- wymienić uwarunkowania prawidłowego procesu decyzyjnego wspomagającego rozwiązywanie problemów osobistych i grupowych.

Temat: Komunikacja interpersonalna

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować taktyki autoprezentacji,
- wymienić formy komunikowania się,
- wyjaśnić zasady działania komunikacji niewerbalnej,
- porównać różne formy komunikowania się,
- wymienić zasady i korzyści stosowania zachowań asertywnych,
- podać przykłady stosowania zwrotów asertywnych.
- wymienić elementy procesu decyzyjnego,
- wymienić umiejętności niezbędne do rozwiązywania problemów,
- ocenić i poddać krytycznej analizie własne umiejętności i gotowość do samodzielnego rozwiązywania problemów,
- scharakteryzować uwarunkowania prawidłowego procesu decyzyjnego.

## Rozdział II. KULTUROWA RÓŻNORODNOŚĆ SPOŁECZEŃSTWA.

Temat: Rodzaje społeczeństw.

Uczeń potrafi:

- wymienić cechy poszczególnych typów społeczeństwa dawniej i dzisiaj,

- porównać różne typy społeczeństw, w tym społeczeństwo przemysłowe i poprzemysłowe,
- wymienić cechy wiejskiej społeczności tradycyjnej,
- przedstawić szanse i zagrożenia wynikające z procesu przemian społecznych,

Temat: Kultura.

Uczeń potrafi:

- wymienić wartości afirmowanych w społeczeństwach europejskich,
- przedstawić i porównać indywidualizm i kolektywizm jako jeden z wymiarów kultury,

Temat: Zróżnicowanie kulturowe

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić i zilustrować przykładami zróżnicowanie psychokulturowe współczesnego świata,
- przedstawić i zilustrować przykładami sposoby postrzegania i deformowania obrazu innych kultur,
- zająć stanowisko [i je uzasadnić] w dyskusji na temat zróżnicowania kulturowego świata i sposobów jego postrzegania,
- analizować teksty publicystyczne dotyczące postrzegania i postaw wobec odmiennych kultur

Temat: Kultura masowa

Uczeń potrafi:

- wymienić cechy współczesnej kultury masowej,
- scharakteryzować współczesne środki masowego przekazu,
- wymienić pozytywne i negatywne aspekty funkcjonowania kultury masowej w aspekcie społecznym, ekonomicznym i politycznym.

Temat: Religia jako zjawisko społeczne.

Uczeń potrafi:

- wymienić cech religii jako zjawiska społecznego,
- wymienić formy i scharakteryzować specyfikę religijności współczesnego społeczeństwa polskiego,
- porównać religijność współczesnego społeczeństwa polskiego z religijnością innego społeczeństwa,
- scharakteryzować przykłady obrzędów przejścia w polskiej kulturze współczesnej,
- scharakteryzować elementy tradycyjnej obrzędowości dorocznej w polskiej kulturze współczesnej,
- wyjaśnić rolę rytuałów, obrzędów i tradycji w życiu współczesnego człowieka.

Temat: Subkultury młodzieżowe

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcie subkultura,
  - wymienić cechy współczesnych subkultur,
  - porównać cechy subkultur dawnych i współczesnych,
  - wyjaśnić psychologiczny i społeczny aspekt powstawania subkultur,'
- dokonać analizy słabych i mocnych stron wizji rzeczywistości wybranej subkultury.

Temat: Spory światopoglądowe.

Uczeń potrafi:

- porównać argumenty stron sporów światopoglądowych, np. na temat: aborcji, eutanazji, modyfikacji genetycznych, in vitro, związków partnerskich.
- zająć stanowisko [i je uzasadnić] wobec współczesnych sporów światopoglądowych,
- zgromadzić i zaprezentować materiały na temat istoty współczesnych sporów światopoglądowych i argumentów stron sporu.

### Rozdział III. FUNKCJONOWANIE SPOŁECZEŃSTWA.

Temat: Struktura społeczna.

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcia *warstwa społeczna, stratyfikacja społeczna, inteligencja,*
- wyjaśnić pojęcie *ruchliwość społeczna,*
- *wyjaśnić uwarunkowania pionowej i poziomej ruchliwości społecznej,*
- *scharakteryzować ruchliwość społeczną współczesnych Polaków,*
- *przedstawić skutki i przyczyny ruchliwości społecznej,*
- *wymienić przyczyny degradacji i awansu społecznego.*

Temat: Przemiany społeczne w Polsce

Uczeń potrafi:

- przedstawić sposoby adaptacji klas społecznych do zmiany społeczno-gospodarczej w Rzeczypospolitej Polskiej,
- wymienić kryteria stratyfikacji społecznej,
- wyjaśnić przyczyn i skutków dyferencjacji społecznej inteligencji,
- scharakteryzować strukturę warstwową współczesnego społeczeństwa polskiego,
- wymienić cechy *homo sovieticus,*
- wymienić formy przystosowania się do zmiany systemowej,
- analizować teksty publicystyczne dotyczące procesu transformacji i problemu *człowieka sowieckiego,*
- zająć stanowisko [i je uzasadnić] w dyskusji na temat *homo sovieticus* i przemian politycznych i społecznych w Polsce.

Temat: Nierówności społeczne.

Uczeń potrafi:

- wymienić aspekty i wymiary nierówności społecznych,
- wymienić czynniki determinujące powstawanie nierówności społecznych w Polsce,
- wymienić skutki społeczne, kulturowe, polityczne nierówności społecznych,
- zgromadzić i zaprezentować materiały na temat problemu nierówności społecznych w Polsce i na świecie,
- porównać problem nierówności społecznych w Rzeczypospolitej Polskiej i wybranym państwie,
- zająć stanowisko [i je uzasadnić] w dyskusji na temat nierówności społecznych,
- wyjaśnić związki pomiędzy nierównościami społecznymi a nierównością szans życiowych.

Temat: Wykluczenie społeczne i jego wymiary

Uczeń potrafi:

- wymienić główne problemy życia społecznego w Rzeczypospolitej Polskiej,
- scharakteryzować możliwości rozwiązania wybranych problemów społecznych w Polsce,
- podać przykłady działań na rzecz likwidacji nierówności społecznych w Polsce,
- zgromadzić i zaprezentować materiały na temat wybranego problemu życia społecznego w Polsce

- przyczyn i skutków konfliktu społeczno-ekonomicznego w wybranym państwie,
- scharakteryzować przyczyny i skutki konfliktu społeczno-ekonomicznego w wybranym państwie.

Temat: Imigranci w Europie

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować różne aspekty procesów migracyjnych do Europy i wewnątrz Europy,
- zgromadzić i zaprezentować materiały na temat wybranego problemu migracyjnego współczesnej Europy,
- przedstawić argumenty różnych stron sporu wokół problemu migracyjnego współczesnej Europy.

#### Rozdział IV. **NARÓD I MNIEJSZOŚCI NARODOWE.**

Temat: Koncepcje narodu.

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcia *naród*, *grupa etniczna*, *tożsamość narodowa*, *dziedzictwo narodowe*,
- porównać polityczną i etniczno-kulturową koncepcję narodu,
- wymienić czynniki narodotwórcze i czynniki sprzyjające zachowaniu tożsamości narodowej,

Temat: Tożsamość narodowa

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić złożoność/wieloaspektowość tożsamości narodowej na przykładzie społeczeństw europejskich (Królestwa Belgii, Królestwa Hiszpanii, Konfederacji Szwajcarskiej oraz Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej),
- podać przykłady państw wielonarodowych i narodów wieloetnicznych współczesnego świata
- scharakteryzować drogi kształtowania się współczesnych narodów.

Temat: Mniejszości narodowe i etniczne.

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować socjologiczną i prawną definicję mniejszości narodowych, etnicznych i grupy używającej języka regionalnego w Polsce,
- zgromadzić i zaprezentować informacje na temat elementów dziedzictwa kulturowego etnicznych grup mniejszościowych w Rzeczypospolitej Polskiej,
- scharakteryzować rodzaje cudzoziemców przebywających w Polsce.

Temat: Postawy wobec mniejszości i cudzoziemców.

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować postawy, oraz determinanty tych postaw, społeczeństwa polskiego wobec mniejszości narodowych i etnicznych oraz wobec innych narodów,
- wymienić prawa grup mniejszościowych w Rzeczypospolitej Polskiej,
- scharakteryzować przyczyny, przejawy i konsekwencje postawy ksenofobiczne.

Temat: Polacy za granicą.

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić znaczenie pojęć *emigracja* i *repatriacja*,
- wymienić przyczyny zamieszkiwania Polaków poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej,
- wymienić założenia Karty Polaka,
- wymienić podstawowe regulacje prawne dotyczące repatriacji,

- interpretować źródła normatywne – przepisy prawa dotyczące Karty Polaka i repatriacji,

Temat: Polityka narodowościowa państw

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcie *akulturacja*,
- porównać różne rodzaje polityki wobec imigrantów (unifikacja/asymilacja, integracja, wielokulturowość) w państwach Europy,
- zgromadzić i zaprezentować informacje na temat stanu przestrzegania praw mniejszości narodowych i etnicznych w Rzeczypospolitej Polskiej i w wybranym państwie,
- zgromadzić i zaprezentować informacje na temat specyfiki społeczno-kulturowej wybranych rdzennych grup autochtonicznych np. na kontynencie amerykańskim, w Związku Australijskim lub azjatyckiej części Federacji Rosyjskiej) oraz scharakteryzować różne modele polityki wobec tych grup, zajęć stanowisko [i je uzasadnić] w dyskusji na temat problemów akulturacji i asymilacji grup mniejszościowych, w tym migranckich.

## KLASA II

### Rozdział I. PAŃSTWO I POLITYKA

Temat: Instytucja państwa.

Uczeń potrafi:

- wymienić rodzaje władzy i specyficznych cech władzy politycznej,
- porównać różne sposoby legitymizacji władzy,
- odnieść teorię legitymizacji władzy państwowej Maxa Webera do współczesnych przykładów,
- wymienić atrybuty państwa i cech władzy państwowej,
- wyjaśnić, na czym polegają poszczególne funkcje państwa,
- scharakteryzować najważniejsze teorie genezy państwa,

Temat: Obywatel i obywatelstwo.

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić podstawowe zasady nabywania obywatelstwa,
- wyjaśnić procedury uzyskiwania obywatelstwa w Rzeczypospolitej Polskiej,
- analizować teksty normatywne – przepisy prawa dotyczące procedury uzyskiwania obywatelstwa w Rzeczypospolitej Polskiej
- scharakteryzować sytuację prawną i problemy apatrydów, wyjaśnić kwestię posiadania wielu obywatelstw.

Temat: Polityka.

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić znaczenie pojęcia *polityka*, *populizm*,
- na wybranych przykładach wyjaśnić zjawisko konfliktu i kompromisu politycznego,
- wyjaśnić, na wybranych przykładach, genezę, istotę i formy i konsekwencje współczesnego populizmu,
- zgromadzić i zaprezentować informacje na temat przejawów współczesnego populizmu,
- zajęć stanowisko [i je uzasadnić] wobec zjawiska współczesnego populizmu.

Temat: Myśl polityczna

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować i porównać założenia myśli liberalnej, konserwatywnej, socjaldemokratycznej i katolickiej nauki społecznej,

- scharakteryzować i porównać założenia faszystów, nazistów i komunistów,
- scharakteryzować i porównać założenia ideowe ruchów narodowych, regionalnych i separatystycznych oraz myśli propaństwowej,
- analizować teksty źródłowe – fragmenty programów politycznych, tekstów publicystycznych,
- charakteryzuje kwestię pojmowania równości, wolności i sprawiedliwości w różnych nurtach myśli politycznej.

Temat: Demokracja – geneza, zasady, procedury

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować główne/przełomowe etapy historii demokracji i upowszechniania praw wyborczych,
- scharakteryzować polskie tradycje demokratyczne,
- zgromadzić i zaprezentować informacje na temat polskich rozwiązań polityczno-ustrojowych z okresu tzw. Polski Ludowej,
- dokonać krytycznej analizy rozwiązań ustrojowych typowych dla okresu tzw. Polski Ludowej: monizm, kierownicza rola gremiów decyzyjnych PZPR, system fikcji ustrojowych,

Temat: Transformacja ustrojowa - od komunizmu do demokracji.

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować i porównać modele demokratyzacji i dekomunizacji,
- zgromadzić i zaprezentować informacje na temat zasad polskiej transformacji ustrojowej z lat 80. i 90.,
- porównać modele demokratyzacji państwa, analiza zjawiska na przykładzie wybranych państw postradzieckich,
- dokonać krytycznej analizy form i treści pamięci społecznej okresu tzw. Polski Ludowej,
- analiza tekstu narracyjnego dotyczącego procesu transformacji w Polsce,
- rozważyć, na ile polska demokratyzacja przełomu lat 80. i 90. XX wieku miała charakter reformy, a na ile – rewolucji.

Temat: Współczesna demokracja – problemy i zagrożenia.

Uczeń potrafi:

- wymienić formy patologii życia publicznego we współczesnych państwach demokratycznych, w tym klientelizmu,
- analizować funkcjonowanie patologii życia publicznego we współczesnych państwach demokratycznych [przyczyny i skutki],
- wymienić wskaźniki współczesnej demokracji,
- analizować teksty narracyjne dotyczące problemów funkcjonowania współczesnej demokracji.
- wymienić cechy współczesnych systemów: demokracji „wadliwej”, systemu hybrydowego, systemu autorytarnego, systemu totalitarnego,
- wyjaśnić, na wybranych przykładach, zasady funkcjonowania niezachodnich reżimów demokratycznych i hybrydowych,
- wyjaśnić, na wybranych przykładach, zasady funkcjonowania niezachodnich reżimów niedemokratycznych,
- zgromadzić i zaprezentować informacje na temat funkcjonowania współczesnych niezachodnich reżimów demokratycznych, hybrydowych i niedemokratycznych,
- analizować teksty narracyjne, filmy dokumentalne, filmy fabularne dotyczące funkcjonowania niezachodnich reżimów demokratycznych, hybrydowych i niedemokratycznych.

## Rozdział II. SPOŁECZEŃSTWO A POLITYKA



Temat: Społeczeństwo obywatelskie.

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować ideę społeczeństwa obywatelskiego,
- scharakteryzować główne etapy i problemy dotyczące kształtowania społeczeństwa obywatelskiego w XX-wiecznym państwie polskim,
- uzasadnić znaczenie kondycji społeczeństwa obywatelskiego dla ochrony praw jednostki i funkcjonowania państwa demokratycznego,
- wyjaśnić pojęcie *kapitał społeczny*,
- wymienić czynniki kształtujące kapitał społeczny, w tym codzienne zachowania człowieka,
- analizować wyniki badań społecznych dotyczących kapitału społecznego i funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego.

Temat: Organizacje pozarządowe.

Uczeń potrafi:

- przedstawić typologię organizacji pozarządowych,
- porównać status prawny stowarzyszeń, fundacji i organizacji pożytku publicznego w Rzeczypospolitej Polskiej; przedstawić tryb rejestracji tych organizacji;
- zgromadzić i zaprezentować informacje na temat działalności wybranych organizacji pozarządowych,
- przedstawić główne kierunki aktywności organizacji pozarządowych w Rzeczypospolitej Polskiej,
- wyjaśnić pojęcie *organizacja pożytku publicznego*,
- wymienić uprawnienia oraz obowiązki organizacji pożytku publicznego w porównaniu do innych organizacji pozarządowych,
- analizować teksty normatywne – przepisy prawa dotyczące funkcjonowania organizacji pozarządowych w Polsce,
- sporządzić, według wzoru, projekt statutu stowarzyszenia lub fundacji,
- scharakteryzować rolę i specyfikę think-tanków.

Temat: Spółdzielczość i organizacje zawodowe.

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować cele, sposoby działania i rodzaje spółdzielni funkcjonujących współcześnie w Rzeczypospolitej Polskiej,
- scharakteryzować cele i działania związków zawodowych oraz innych organizacji reprezentujących interesy różnych kategorii społeczno-zawodowych,
- analizować teksty normatywne – przepisy prawa dotyczące funkcjonowania związków zawodowych w Polsce,
- zgromadzić i zaprezentować informacje na temat wybranego związku zawodowego [centrali związkowej].

Temat: Ruchy społeczne.

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić znaczenie pojęcia *ruch społeczny*,
- zgromadzić i zaprezentować informacje na temat wybranych ruchów społecznych, ocenić ich rolę i działalność,
- przedstawić założenia ideowe wybranych ruchów społecznych.

Temat: Kultura polityczna.

Uczeń potrafi:

- wyjaśnia pojęcie *kultura polityczna* i przedstawia spory dotyczące sposobów definiowania pojęcia,

- przedstawia rolę społeczną kultury politycznej,
- charakteryzuje typy kultury politycznej w ujęciu klasycznym,
- wymienia kryteria wartościowania poziomu kultury politycznej;
- wymienia cechy kultury politycznej we współczesnej Polsce.

Temat: Postawy i zachowania polityczne

Uczeń potrafi:

- wymienić konstytucyjne prawa i wolności polityczne w Polsce,
- wyjaśnić przyczyny absencji wyborczej,
- zgromadzić i zaprezentować informacje na temat form i poziomów niekonwencjonalnej partycypacji politycznej w Polsce,
- wyjaśnić przyczyny i dynamikę zmian preferencji politycznych wyborców we współczesnej Polsce,
- zająć stanowisko [i je uzasadnić] w dyskusji na temat korzystania z praw i wolności politycznych oraz ich roli w prawidłowym funkcjonowaniu państwa demokratycznego.

Temat: Media masowe

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić rolę współczesnych mediów w debacie publicznej,
- scharakteryzować zasady niezależności i pluralizmu mediów w państwie demokratycznym,
- wyjaśnić różnicę pomiędzy mediami publicznymi i komercyjnymi,
- zająć stanowisko [i je uzasadnić] w dyskusji na temat roli mediów w państwie demokratycznym,
- zająć stanowisko [i je uzasadnić] w dyskusji na temat etycznych aspektów funkcjonowania mediów w Polsce,
- pozyskać informacje i dokonać krytycznej analizy przebiegu debaty publicznej na wybrany temat.

Temat: Przekazy medialne.

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić mechanizmy i odszukać przykłady manipulacji wykorzystywanych w mediach,
- scharakteryzować rolę Rady Etyki Mediów w Rzeczypospolitej Polskiej,
- przedstawić cech kampanii społecznych,
- dokonać krytycznej analizy wybranych przekazów medialnych, kampanii społecznej,
- porównać różne przekazy medialne dotyczące tych samych wydarzeń,
- opracować ramowy program kampanii społecznej na rzecz rozwiązywania wybranego problemu.

Temat: Opinia publiczna

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować zasady badania, form publikowania i interpretowania wyników opinii publicznej,
- przeprowadzić i zinterpretować wyniki minisondażu opinii publicznej na temat polityki,
- dokonać analizy postaw społeczeństwa polskiego wobec instytucji publicznych i polityków.
- przedstawić zasady nieposłuszeństwa obywatelskiego,
- zgromadzić i zaprezentować informacje na temat historycznych i współczesnych przykładów obywatelskiego nieposłuszeństwa z różnych części świata, w tym w Polsce,
- zająć stanowisko [i je uzasadnić] w dyskusji na temat dylematów związanych z funkcjonowaniem obywatelskiego nieposłuszeństwa.

### Rozdział III. SYSTEMY PARTYJNE I WYBORCZE

Temat: Partie polityczne.

Uczeń potrafi:

- wymienić cechy konstytutywne partii politycznych,
- przedstawić ewolucję instytucjonalną i ideologiczną partii politycznych,
- przedstawić typologię współczesnych partii politycznych,
- wyjaśnić funkcje partii politycznych,
- wyjaśnić charakter relacji między partiami politycznymi a społeczeństwem,
- pozyskać i przeprowadzić krytyczną analizę informacji na temat zjawiska kryzysu partii politycznych oraz trafności kategorii *polityka bez ideologii*,
- zająć stanowisko [i je uzasadnić] w dyskusji na temat zjawiska kryzysu partii politycznych oraz *polityki bez ideologii*.

Temat: Systemy partyjne.

Uczeń potrafi:

- wymienić rodzaje i cechy systemów partyjnych w państwach niedemokratycznych,
- wymienić rodzaje i cechy systemów partyjnych w państwach demokratycznych,
- pozyskać i zaprezentować informacje na temat systemów partyjnych w wybranych, współczesnych państwach demokratycznych [np. w Republice Francuskiej, Republice Federalnej Niemiec, Stanach Zjednoczonych Ameryki, Konfederacji Szwajcarskiej, Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej oraz Republice Włoskiej] i niedemokratycznych.

Temat: Partie polityczne w Polsce

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować etapy rozwoju systemu partyjnego,
- scharakteryzować partie polityczne działające współcześnie w Rzeczypospolitej Polskiej [elektorat, przywódca, historia],
- analizować teksty normatywne – przepisy prawa dotyczące funkcjonowania partii politycznych, statuty partii politycznych, dokumenty programowe,
- przedstawić profil ideologiczny największych partii politycznych działających we współczesnej Polsce, analizować zapisy tzw. kompasów politycznych.

Temat: Opozycja polityczna

Uczeń potrafi:

- przedstawić podstawowe rodzaje opozycji,
- wymienić funkcje opozycji politycznej w systemie politycznym,
- scharakteryzować procedury, które służą opozycji w państwie demokratycznym do kontroli działań rządu,
- pozyskać i zaprezentować informacje na temat ograniczania praw opozycji,
- zająć stanowisko [i je uzasadnić] w dyskusji na temat trafności dyskursu opozycji dotyczącego ograniczania jej praw w Polsce i na świecie

Temat: Wybory i systemy wyborcze

Uczeń potrafi:

- wymienić funkcje wyborów w państwach demokratycznych i niedemokratycznych,
- pozyskać i zaprezentować informacje na temat przejawów naruszania uczciwości procedur wyborczych,
- wymienić podstawowe zasady demokratycznego prawa wyborczego,
- wymienić podstawowe zasady prawa wyborczego w Polsce.
- wyjaśnić zasady większościowego, proporcjonalnego i mieszanego systemu wyborczego,

- wyjaśnić wpływ systemów wyborczych na funkcjonowanie systemów partyjnych,
- porównać funkcjonowania systemu większościowego i proporcjonalnego na przykładzie Sejmu i Senatu w Polsce,
- przedstawić argumenty zwolenników i przeciwników systemu proporcjonalnego i większościowego w Polsce,
- wyjaśnić rozwiązania prawne w systemie proporcjonalnym sprzyjające personalizacji wyborów i stabilności rządu,
- analizować teksty normatywne – przepisy prawa dotyczące systemu wyborczego w Polsce.

Temat: Kampania wyborcza

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić znaczenie pojęć *marketing polityczny*, *program wyborczy*, *public relations*,
- przedstawić podstawowe zasady i techniki socjotechniczne,
- przedstawić cele i formy marketingu politycznego,
- dokonać krytycznej analizy wybranych form marketingu politycznego, np. spotów, reklam wyborczych,
- dokonać krytycznej analizy elementów programu wyborczego wybranego komitetu wyborczego z ostatnich wyborów w Rzeczypospolitej Polskiej.

#### Rozdział IV. USTROJE POLITYCZNE WSPÓŁCZESNYCH PAŃSTW

Temat: Sprawowanie władzy

Uczeń potrafi:

- analizować tekst narracyjny – wskazać cechy dobrego władcy / przywódcy; mechanizmy negatywne sprawowania władzy
- scharakteryzować historyczne i współczesne mechanizmy sprawowania władzy,
- scharakteryzować typy przywództwa politycznego.

Temat: Monarchie i republiki

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić współczesne znaczenie pojęć *monarchia* i *republika*,
- przedstawić typologię współczesnych monarchii i rozwiązań republikańskich,
- zlokalizować na mapie monarchie współczesnego świata,
- scharakteryzować i porównać pozycję ustrojową głowy państwa w wybranych, współczesnych monarchiach i republikach.

Temat: Systemy rządów

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować systemy rządów; parlamentarno-gabinetowy na przykładzie Wielkiej Brytanii, kanclerski na przykładzie Niemiec, prezydencki na przykładzie Stanów Zjednoczonych Ameryki, semiprezydencki / parlamentarno-prezydencki na przykładzie Francji, parlamentarno-komitetowy / rządy konwentu na przykładzie Szwajcarii, superprezydencki na przykładzie Rosji

Temat: Władza ustawodawcza.

Uczeń potrafi:

- wymienić funkcje współczesnych parlamentów,
- scharakteryzować i porównać formy immunitetu parlamentarnego [immunitet materialny i formalny],
- scharakteryzować i porównać rodzaje mandatów [wolny i imperatywny] parlamentarnych,

- przedstawić mechanizmy funkcjonowania systemów politycznych opartych na współpracy legislatywy i egzekutywy,
- przedstawić strukturę, pozycję ustrojową i funkcje parlamentu w Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, Republice Federalnej Niemiec, Federacji Rosyjskiej, Konfederacji Szwajcarskiej.

Temat: Władza wykonawcza.

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcie koabitacji,
- wymienić funkcje głowy państwa i rządu,
- przedstawić typy relacji pomiędzy głową państwa a parlamentem i rządem,
- scharakteryzować zasady funkcjonowania systemów ze szczególną rolą prezydenta - - klasyczny prezydencki (na przykładzie Stanów Zjednoczonych Ameryki) i semiprezydencki /parlamentarno-prezydencki (na przykładzie Republiki Francuskiej),
- scharakteryzować zasady funkcjonowania systemów politycznych z zachwianym podziałem władzy - parlamentarno-komitetowy/rządy konwentu (na przykładzie Konfederacji Szwajcarii) i superprezydencki (na przykładzie Federacji Rosyjskiej),
- wyjaśnić mechanizmy wyłaniania rządu i jego odpowiedzialności politycznej na przykładzie Republiki Federalnej Niemiec i Federacji Rosyjskiej,
- przedstawić mechanizmy tworzenia koalicji gabinetowych - na przykładzie Republiki Francuskiej i Republiki Federalnej Niemiec,
- porównać sytuację rządów mniejszościowych i większościowych ze względu na ich stabilność i możliwości działania.

Temat: Współczesne ustroje terytorialno-prawne.

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować typy współczesnych ustrojów terytorialno-prawnych,
- porównać kompetencje i znaczenie organów władzy regionalnej w państwach federalnych i unitarnych, na przykładzie Republiki Francuskiej, Królestwa Hiszpanii, Republiki Federalnej Niemiec i Konfederacji Szwajcarskiej,
- scharakteryzować, na wybranych przykładach, mechanizmy procesów dezintegracji państw złożonych w Europie.

Temat: Systemy polityczne państw niezachodnich

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować wybrany, niezachodni reżim: demokratyczny, hybrydowy, niedemokratyczny

## Rozdział V. USTRÓJ RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Temat: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej.

Uczeń potrafi:

- określić rolę i cechy Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej,
- scharakteryzować zasady ustrojowe zawarte w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej,
- wymienić rodzaje stanów nadzwyczajnych,
- scharakteryzować warunki wprowadzania stanów nadzwyczajnych,
- scharakteryzować funkcjonowanie systemu ochrony praw człowieka w okresie trwania stanów nadzwyczajnych,
- analizować teksty normatywne – przepisy prawa Konstytucji RP i ustaw.

Temat: Procedury demokratyczne w Polsce

Uczeń potrafi:

- wymienić formy demokracji bezpośredniej,
- wymienić procedury instytucji referendum ogólnokrajowego.

#### Temat: Parlament RP

##### Uczeń potrafi:

- scharakteryzować funkcję legislatywy,
- scharakteryzować podobieństwa i różnice pomiędzy funkcjonowaniem/ uprawnieniami Sejmu i Senatu w Polsce,
- analizować teksty normatywne – przepisy prawa Konstytucji RP,
- porównać instytucję immunitetu formalnego i materialnego w Polsce; przedstawić wady i zalety tych instytucji,
- sporządzić notatkę prasową o przebiegu wybranych obrad Sejmu RP lub Senatu RP i przygotować wystąpienie w parlamencie w związku ze sprawą, której dotyczyły obserwowane obrady.

#### Temat: Prezydent RP

##### Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcia *prerogatywy*, *kontrasygnata*,
- wymienić konstytucyjne funkcje i zadania Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej,
- scharakteryzować prerogatywy Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej i uprawnienia kontrasygnowane,
- przedstawić charakter relacji pomiędzy Prezydentem RP a innymi organami władzy w Polsce,
- porównać pozycję ustrojową Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej i Prezydenta Republiki Francuskiej oraz Stanów Zjednoczonych Ameryki,
- analizować teksty normatywne – przepisy prawa Konstytucji RP.

#### Temat: Rada Ministrów RP

##### Uczeń potrafi:

- scharakteryzować skład i strukturę Rady Ministrów w Polsce,
- scharakteryzować pozycję ustrojową i kompetencje Rady Ministrów w Polsce,
- scharakteryzować pozycję ustrojową i kompetencje Prezesa Rady Ministrów w Polsce,
- analizować teksty normatywne – przepisy prawa Konstytucji RP,
- przedstawić zasady i formy odpowiedzialności Rady Ministrów i członków Rady Ministrów,
- pozyskać i zaprezentować informacje na temat struktury i działalności wybranych ministerstw / ministrów.
- wyjaśnić pojęcia *służba cywilna*, *Korpus służby cywilnej*,
- wymienić zadania służby cywilnej i określić jej rolę w państwie demokratycznym,
- wymienić zasady postępowania urzędnika służby cywilnej w Rzeczypospolitej Polskiej,
- odszukać i zaprezentować przykłady dobrych praktyk administracji rządowej w relacjach z obywatelami.

#### Temat: Sądy i trybunały.

##### Uczeń potrafi:

- wyjaśnić zasadę *państwa prawnego*,
- scharakteryzować zasady organizacji i funkcjonowania władzy sądowniczej w Polsce,
- scharakteryzować rolę i kompetencje Sądu Najwyższego, Trybunału Konstytucyjnego i Trybunału Stanu,
- scharakteryzować rolę i strukturę sądownictwa administracyjnego,
- analizować teksty normatywne – przepisy prawa Konstytucji RP i ustaw,
- analizować wyroki Trybunału Konstytucyjnego,

- wykazać znaczenie sądownictwa konstytucyjnego dla funkcjonowania państwa prawa,
- scharakteryzować rolę i kompetencje Krajowej Rady Sądownictwa.

Temat: Organy kontroli państwowej i ochrony prawa.

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować rolę i kompetencje Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, Najwyższej Izby Kontroli, Rzecznika Praw Obywatelskich,
- analizować teksty normatywne – przepisy prawa Konstytucji RP i ustaw,
- zinterpretować wyniki wybranej kontroli przeprowadzonej przez Najwyższą Izbę Kontroli.

Temat: Samorząd terytorialny w Polsce.

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcie *zasada subsydiarności*,
- przedstawić zasady modelu władzy lokalnej i regionalnej, który funkcjonuje w Polsce,
- wymienić uprawnienia nadzorcze premiera, wojewody i regionalnych izb obrachunkowych wobec organów samorządu terytorialnego,
- opracować sprawozdanie z wybranej sesji organu uchwałodawczego jednostki samorządu terytorialnego,
- przedstawić źródła dochodów samorządu terytorialnego i kierunki ich wydatków,
- pozyskać i zaprezentować informacje na temat funkcjonowania budżetu partycypacyjnego,
- pozyskać i zaprezentować informacje na temat budżetu własnej gminy [struktura, sposób uchwalania].

### KLASA III

#### Rozdział I. **POLITYKA PUBLICZNA**

Temat: Polityka gospodarcza państwa.

Uczeń potrafi:

- wymienić typy modeli polityki gospodarczej państwa,
- wymienić rodzaje polityk publicznych,
- wymienić instrumenty polityki gospodarczej państwa,
- wymienić źródła dochodów budżetu centralnego i kierunki wydatków budżetowych w Rzeczypospolitej Polskiej,
- odszukać i zaprezentować informacje na temat zasad strategii rozwoju gospodarczego Rzeczypospolitej Polskiej,
- analizować dokumenty związane ze strategią rozwoju gospodarczego Rzeczypospolitej Polskiej,
- odszukać i zaprezentować informacje na temat zadań i działalności ministrów właściwych do spraw finansów publicznych, gospodarki i rozwoju gospodarczego Polski.

Temat: Rozwój regionalny.

Uczeń potrafi:

- wymienić i porównać różne modele polityki rozwoju regionalnego – wsparcia ośrodków wzrostu i wyrównywania różnic międzyregionalnych,
- wymienić założenia dotyczące realizacji polityki regionalnej w Rzeczypospolitej Polskiej,
- wymienić kryteria podziału Polski na regiony,
- wskazać na mapie główne regiony polskie,
- odszukiwać i interpretować informacje w aktualnych dokumentach programowych rządu.

Temat: Polityka przemysłowa i gospodarka żywnościowa.

Uczeń potrafi:

- przedstawić uwarunkowania i instrumenty oddziaływania władz Polski w zakresie polityki przemysłowej i gospodarki żywnościowej,
- przedstawić założenia i wybrane rozwiązania polityki przemysłowej i w zakresie gospodarki żywnościowej w Rzeczypospolitej Polskiej,
- odszukać i zaprezentować informacje bezpieczeństwa żywnościowego Polski,
- odszukać i zaprezentować informacje na temat zadań i działalności ministra właściwego do spraw gospodarki wiejskiej.

Temat: Bezpieczeństwo państwa

Uczeń potrafi:

- wymienić zadania poszczególnych instytucji ze sfery bezpieczeństwa wewnętrznego w Rzeczypospolitej Polskiej [Prokuratura, Policja, Służby Specjalne, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Centralne Biuro Antykorupcyjne]
- przedstawić założenia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, w tym cele w zakresie bezpieczeństwa, potencjał strategiczny, środowisko bezpieczeństwa, koncepcja działań i przygotowań strategicznych,
- odszukać i interpretować informacje w aktualnych dokumentach programowych rządu, np. Narodowym Programie Antyterrorystycznym na lata 2015-2019,
- odszukać i zaprezentować informacje na temat zadań i działalności ministrów właściwych do spraw bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego państwa polskiego.

Temat: Ochrona środowiska i bezpieczeństwo ekologiczne.

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić znaczenie pojęcia *zrównoważony rozwój*,
- wymienić działania państwa na rzecz ochrony środowiska i bezpieczeństwa ekologicznego w Rzeczypospolitej Polskiej,
- odszukać i zaprezentować informacje na temat jakości środowiska naturalnego w Polsce – ocena, wybrane problemy,
- opracować założenia kampanii społecznej na rzecz wybranego problemu z zakresu ochrony środowiska i bezpieczeństwa ekologicznego,
- odszukać i zaprezentować informacje na temat zadań i działalności ministrów właściwych
- do spraw ochrony środowiska i bezpieczeństwa ekologicznego państwa.

Temat: Polityka społeczna

Uczeń potrafi:

- przedstawić założenia polityki państwa na rynku pracy w Rzeczypospolitej Polskiej,
- wymienić formy polityki aktywnej oraz rodzaje świadczeń socjalnych dla bezrobotnych,
- odszukać i zaprezentować informacje na temat rynku pracy w Polsce [poziomu i struktury bezrobocia; wybranych problemów/wyzwań],
- scharakteryzować instytucje rynku pracy, w tym zadania i działalność urzędów pracy w Polsce,
- odszukać i zaprezentować informacje na temat zadań i działalności ministra właściwego do spraw polityki państwa na rynku pracy,
- odszukiwać i interpretować informacje w aktualnych dokumentach programowych rządu.
- scharakteryzować działania państwa w sferze polityki prorodzinnej w Rzeczypospolitej Polskiej,
- scharakteryzować problem starzenia się społeczeństwa,



- wymienić założenia polityki państwa wobec osób starszych,
- odszukać, zaprezentować, ocenić wybrane działań państwa na rzecz seniorów,
- scharakteryzować system świadczeń rodzinnych w Polsce,
- wyjaśnić znaczenia zasady solidaryzmu społecznego,
- wymienić podstawowe zasady obowiązkowego i dobrowolnego systemu ubezpieczeń społecznych w Polsce,
- odszukać i zaprezentować informacje na temat zadań i działalności ministra właściwego do spraw polityki prorodzinnej.

Temat: Polityka kulturalna.

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić znaczenie pojęć *kultura narodowa* i *dziedzictwo narodowe*,
- scharakteryzować priorytety i wybrane działania państwa w zakresie polityki kulturalnej,
- wymienić i określić rolę narodowych instytucji kultury w Rzeczypospolitej Polskiej,
- odszukać i zaprezentować informacje na temat zadań i działalności ministra właściwego do spraw polityki kulturalnej państwa.

Temat: Badania i innowacja.

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić uwarunkowania rozwoju społeczeństwa informacyjnego,
- przedstawić założenia strategii rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Rzeczypospolitej Polskiej,
- wymienić założenia polityki państwa w dziedzinie nauki i innowacji w Rzeczypospolitej Polskiej,
- odszukać i zaprezentować informacje na temat wybranych działań władz państwa w zakresie bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni, w tym ochrony danych osobowych, e usług w administracji, podnoszenia kompetencji cyfrowych społeczeństwa,
- odszukać i zaprezentować wybrane działania władz państwa w zakresie podnoszenia jakości szkolnictwa wyższego w Polsce, innowacyjności polskiej gospodarki, popularyzacji, upowszechniania i wspierania nauki i badań naukowych,
- odszukać i zaprezentować informacje na temat zadań i działalności ministrów właściwych do spraw nauki i rozwoju społeczeństwa informacyjnego

Temat: Relacje państwo – kościół

Uczeń potrafi

- przedstawić modele relacji państwo –kościół, relacje Polski z Kościołem katolickim w świetle konkordatu, relacje z wybranym związkiem wyznaniowym w świetle ustawy

## Rozdział II. PRAWO

Temat: Prawo i jego rodzaje

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić zasady i podstawowe pojęcia/instytucje prawa,
- wymienić rodzaje prawa / gałęzie prawa,
- scharakteryzować rodzaje norm i źródeł prawa,
- wyjaśnić zależności pomiędzy prawem a normami społecznymi,
- wymienić funkcje prawa,
- wyjaśnić budowę normy prawnej.

Temat: System prawny w Polsce

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić zależność między rozporządzeniami a ustawami oraz zarządzeniami a uchwałami (w przypadku aktów prawa miejscowego) w Rzeczypospolitej Polskiej,
- wymienić rodzaje obowiązujących w Rzeczypospolitej Polskiej aktów prawnych niebędących źródłami prawa,
- analizować i rozpoznawać procedury przedratyfikacyjne w przypadku ratyfikowanych umów międzynarodowych w Rzeczypospolitej Polskiej,
- scharakteryzować formy prawa wtórno Unii Europejskiej i określić ich miejsce w porządku prawnym Rzeczypospolitej Polskiej,
- wyjaśnić zasadę nadrzędności prawa unijnego i dylematy/kontrowersje związane z tą zasadą,
- analizować teksty normatywne – przepisy prawa Konstytucji RP.
- scharakteryzować ścieżkę legislacyjną ustawy zwykłej,
- określić rolę Sejmu, Senatu, Prezydenta RP, Trybunału Konstytucyjnego i Rady Ministrów w procesie legislacyjnym,
- porównać ścieżkę legislacyjną ustawy zwykłej i ustawy wymaganej do zmiany Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, ustawy budżetowej i projektów uznanych za pilne,
- analizować teksty normatywne – przepisy prawa Konstytucji RP.

Temat: Prawo cywilne,

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić znaczenie podstawowych instytucji prawnych części ogólnej prawa cywilnego, prawa rzeczowego, spadkowego, zobowiązaniowego, rodzinnego,
- sporządzić według wzorów umowy najmu lokalu,
- analizować umowy najmu lokalu [elementy konieczne, elementy korzystne dla wynajmującego i najemcy],

Temat: Prawo pracy

Uczeń potrafi:

- analizować umowę zlecenie i umowę o dzieło,
- porównać zasady zawierania umów o pracę i umów cywilnoprawnych,
- wymienić prawa wynikające z różnych form zatrudniania,
- analizować teksty normatywne - wybrane przepisy Ustaw: Kodeks Cywilny, Kodeks Pracy, Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy,
- analizować kazusy z zakresu prawa rzeczowego i spadkowego.

Temat: Postępowanie cywilne.

Uczeń potrafi:

- napisać według wzoru pozwu,
- wyjaśnić podstawowe zasady postępowania cywilnego
- przedstawić zasady składania apelacji, zażaleń, i skarg kasacyjnych,
- scharakteryzować alternatywne metody rozwiązywania sporów w Rzeczypospolitej Polskiej – arbitrażu i mediacji w postępowaniu cywilnym,
- analizować teksty normatywne - wybrane przepisy prawa Ustawy Kodeks postępowania cywilnego.

Temat: Prawo karne.

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić znaczenie podstawowych instytucji prawa karnego w Rzeczypospolitej Polskiej: odpowiedzialność za wykroczenie i karna, wykroczenie a przestępstwo, występki

- a zbrodnia; wina i kara; zasada domniemania niewinności; prawo do obrony; wyłączenie odpowiedzialności karnej,
- wymienić kary i środki karne unormowanych w Kodeksie wykroczeń i Kodeksie karnym Rzeczypospolitej Polskiej,
- podać przykłady przestępstw ściganych z oskarżenia publicznego i prywatnego w Rzeczypospolitej Polskiej,
- analizować teksty normatywne - wybrane przepisy Ustawy Kodeks karny,
- zająć stanowisko [i je uzasadnić] w dyskusji na temat roli kary kryminalnej

Temat: Postępowanie karne.

Uczeń potrafi:

- wymienić zasady postępowania karnego przygotowawczego: śledztwo i dochodzenie,
- wyjaśnić zasady postępowania sądowego,
- wymienić prawa i obowiązki stron postępowania sądowego,
- wyjaśnić rolę prokuratora i oskarżyciela posiłkowego w postępowaniu karnym,
- analizować teksty normatywne - wybrane przepisy Ustawy Kodeks postępowania karnego,
- napisać akt oskarżenia prywatnego,
- wyjaśnić specyfikę alternatywnych metod rozwiązywania sporów - mediacja w postępowaniu w sprawach karnych.

Temat: Prawo administracyjne

Uczeń potrafi:

- wskazać organy administracji publicznej w Polsce;
- przedstawić typologię aktów administracyjnych;
- wymienić elementy decyzji administracyjnej,
- analizować decyzje administracyjne pod kątem poprawności ich sformułowania,
- wymienić cechy norm prawa administracyjnego,
- analizować teksty normatywne - wybrane przepisy Ustawy Kodeks postępowania administracyjnego,

Temat: Postępowanie administracyjne.

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić zasady postępowania administracyjnego i sądownoadministracyjnego,
- wyjaśnić znaczenie i zadania sądownictwa administracyjnego, w tym Naczelnego Sądu Administracyjnego,
- wyjaśnić specyfikę alternatywnych metod rozwiązywania sporów - mediacja w postępowaniu administracyjnym,
- analizować wybrane orzeczenie wojewódzkiego sądu administracyjnego.

Temat: Państwo prawa

Uczeń potrafi:

- przedstawić genezę i podstawowe zasady państwa prawnego;
- analizować wybrane orzeczenia Sądu Najwyższego, Trybunału Konstytucyjnego, Najwyższej Izby Kontroli,
- przedstawić zadania i organizację Sądu Najwyższego,
- wyjaśnić znaczenie Sądu Najwyższego, Trybunału Konstytucyjnego i Najwyższej Izby Kontroli dla funkcjonowania państwa prawnego.

Temat: Obywatel wobec prawa

Uczeń potrafi:

- Scharakteryzować instytucje pomocy prawnej

- Wyjaśnić czy jest informacja publiczna
- Przedstawić alternatywne sposoby rozstrzygnięcia sporów

### Rozdział III. PRAWA CZŁOWIEKA

Temat: Czym są prawa człowieka?.

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować ideę oraz główne etapy historycznego rozwoju praw człowieka,
- wymienić generacje praw człowieka i rozpoznaje prawa należące do poszczególnych generacji,
- wyjaśnić istotę praw negatywnych i praw pozytywnych,
- wyjaśnić zależność pomiędzy rodzajem praw człowieka a stopniem ich ochrony,
- podać przykłady i wyjaśnić zasadność ograniczenia praw człowieka, które wynika z praw innych osób lub zasad porządku publicznego,
- zająć stanowisko [i je uzasadnić] w dyskusji na temat zasady uniwersalności praw człowieka.

Temat: Europejski system ochrony praw człowieka

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić znaczenie Rady Europy dla systemu międzynarodowej ochrony praw człowieka,
- przedstawić katalog praw i wolności z Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz z protokołów do niej przyjętych,
- wymienić zasady pisania skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka;
- przedstawić katalog praw i wolności z Europejskiej karty socjalnej,
- odszukanie i prezentacja informacji na temat sprawy, w której orzekał Europejski Trybunał Praw Człowieka.
- podać priorytety Unii Europejskiej w zakresie praw człowieka,
- wymienić podstawowe dokumenty Unii Europejskiej chroniące prawa człowieka - Karta Praw Podstawowych,
- przedstawić historię, cele i sposoby działania Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie,
- odszukać i zaprezentować informacje na temat Biura Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka.

Temat: Światowy system ochrony praw człowieka

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować główne elementy systemu ochrony praw człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych,
- podać priorytety i scharakteryzować podstawowe dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych w zakresie ochrony praw człowieka, w tym Powszechną Deklarację Praw Człowieka, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, I Protokół dodatkowy do MPPOiP w sprawie zawiadomień indywidualnych, II Protokół dodatkowy do MPPOiP w sprawie kary śmierci
- przedstawić zasady rozpatrywania skarg na naruszenie praw i wolności przewidzianych w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych - Komitet Praw Człowieka;
- wyjaśnić różnice w ochronie praw na podstawie przepisów Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Międzynarodowego Paktu Praw Socjalnych, Gospodarczych i Kulturalnych;

- ocenić, wymienić zasady funkcjonowania i przedstawić znaczenie Międzynarodowego Trybunału Karnego,
- wymienić zasady funkcjonowania i przedstawić znaczenia Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do Spraw Uchodźców.

Temat: Ochrona praw człowieka w Polsce

Uczeń potrafi:

- przedstawić konstytucyjne podstawy ochrony praw człowieka w Polsce - katalog praw i wolności człowieka i obywatela,
- omówić zasady funkcjonowania instytucji indywidualnej skargi konstytucyjnej,
- przedstawić zasady funkcjonowania systemu ochrony praw mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce,
- odszukać, zinterpretować i zaprezentować informacje na temat naruszania praw i wolności człowieka w Rzeczypospolitej Polskiej.

Temat: Działalność organizacji pozarządowych

Uczeń potrafi:

- podać przykłady organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną praw człowieka,
- scharakteryzować działania wybranej organizacji pozarządowej zajmującej się ochroną praw człowieka,
- analizować kampanie społeczne na rzecz ochrony praw i wolności człowieka prowadzone przez organizację pozarządową,
- opracować założenia kampanii społecznej promującej działalność wybranej organizacji pozarządowej zajmującej się ochroną praw człowieka.

## KLASA IV

### Rozdział I. STOSUNKI MIĘDZYNARODOWE

Temat: Współczesne stosunki międzynarodowe

Uczeń potrafi:

- Scharakteryzować podmioty prawa międzynarodowego
- Omówić zasady prawa międzynarodowego
- Przedstawić wielopłaszczyznowość i złożoność stosunków międzynarodowych

Temat: Ład międzynarodowy

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić znaczenie pojęcia *ład międzynarodowy*,
- scharakteryzować typy ładów międzynarodowych funkcjonujących w XX i XXI wieku;
- scharakteryzować rolę supermocarstw w funkcjonowaniu ładów międzynarodowych w XX i XXI wieku,
- wyjaśnić istotę zmian w międzynarodowym ładzie politycznym i gospodarczym dokonanych na przełomie lat 80. i 90. XX wieku,
- wskazać zmiany mapy politycznej Europy i Azji w latach 80. i 90. XX wieku;
- określić miejsce/rolę państwa polskiego w zburzeniu ładu politycznego – wydarzenia z lat 80. i 90. XX wieku.
- wymienić cechy charakterystyczne współczesnego ładu międzynarodowego;
- wymienić zmiany na mapie politycznej świata w XXI wieku;
- scharakteryzować osie podziału współczesnego świata [polityczne, ekonomiczne, kulturowo-religijne];
- wyjaśnić znaczenie strategicznych zasobów naturalnych w polityce międzynarodowej,

- scharakteryzować rolę supermocarstw w kształtowaniu i funkcjonowaniu ładu międzynarodowego w XXI wieku [ZSRR/Rosja, USA, Chiny, Wielka Brytania, Francja, Niemcy, Indie, Brazylia];
- scharakteryzować rolę organizacji międzynarodowych o charakterze globalnym i regionalnym w funkcjonowaniu współczesnego ładu międzynarodowego [ONZ, Unia Europejska, NATO, Wspólnota Niepodległych Państw, BRIC S, Szanghajska Organizacja Współpracy],
- określić miejsce/rolę państwa polskiego we współczesnym ładzie politycznym.

Temat: Globalizacja współczesnego świata.

Uczeń potrafi:

- wymienić formy i aspekty współczesnej globalizacji,
- wyjaśnić wpływ globalnych korporacji na współczesną politykę, gospodarkę i społeczeństwo;
- odszukać i zaprezentować informacje na temat celów i głównych działań inicjatyw międzynarodowych G7/8 i G20 oraz Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju,
- przedstawić cele międzynarodowych organizacji gospodarczych: Środkowoeuropejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu, Współpracy Gospodarczej Azji i Pacyfiku, Północnoamerykańskiej Strefy Wolnego Handlu i Organizacji Państw Eksportujących Ropę Naftową,
- przedstawić negatywne i pozytywne aspekty globalizacji z perspektywy różnych podmiotów stosunków międzynarodowych,
- zająć stanowisko [i je uzasadnić] w dyskusji na temat skutków globalizacji z perspektywy polskiej,
- dokonać krytycznej analizy tekstu narracyjnego dotyczącego problemów globalizacji.

Temat: Konflikty międzynarodowe we współczesnym świecie

Uczeń potrafi:

- wymienić przyczyny współczesnych separatyzmów,
- wymienić i wskazać na mapie konflikty międzynarodowe i etniczne w nieunijnej części Europy; w azjatyckiej części obszaru poradzieckiego; na obszarze Środkowego i Dalekiego Wschodu; na obszarze Afryki i Bliskiego Wschodu,
- wyjaśnić zależności pomiędzy separatyzmami a zasadami prawa międzynarodowego,
- przedstawić reakcję wspólnoty międzynarodowej wobec poszczególnych separatyzmów,
- wymienić sposoby rozwiązywania konfliktów między narodami i państwami,
- scharakteryzować i ocenić sposoby rozwiązywania konfliktów międzynarodowych w ramach ONZ,
- scharakteryzować rolę Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego w rozwiązywaniu konfliktów międzynarodowych,
- wymienić najważniejsze operacje pokojowe i militarne NATO,
- scharakteryzować rolę Unii Europejskiej w rozwiązywaniu konfliktów międzynarodowych; przedstawić środki interwencji, w tym misje pokojowe;
- wyjaśnić znaczenie pojęcia *pomoc humanitarna*,
- ocenić znaczenie pomocy humanitarnej dla obszarów objętych konfliktami międzynarodowymi,
- odszukać i zaprezentować informacje na temat wybranego konfliktu międzynarodowego.

Temat: Terroryzm.

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować przyczyny i sposoby działania terrorystów,
- wymienić cechy charakterystyczne współczesnego terroryzmu,

- ocenić zagrożenie terrorystyczne we współczesnej Europie,
- odszukać i zaprezentować informacje na temat działalności wybranej organizacji terrorystycznej,
- odszukać i zaprezentować informacje na temat najgroźniejszych akcji terrorystycznych XXI wieku,
- scharakteryzować strategie zwalczania terroryzmu,
- odszukać i zaprezentować informacje na temat systemu zarządzania kryzysowego w Polsce

Temat: Organizacja Narodów Zjednoczonych

Uczeń potrafi:

- przedstawić cele działania: Światowej Organizacji Zdrowia, Międzynarodowej Organizacji Pracy, Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Wyżywienia i Rolnictwa, Międzynarodowego Funduszu Walutowego, Międzynarodowego Banku Odbudowy i Rozwoju, Światowej Organizacji Handlu, Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury, Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Rozwoju Przemysłowego oraz Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej;

Temat: Organizacje grupowe i regionalne

Uczeń potrafi:

- przedstawić cele organizacji regionalnych i subregionalnych o charakterze ogólnym: Wspólnoty Niepodległych Państw, Organizacji Państw Amerykańskich, Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej, Ligi Państw Arabskich i Unii Afrykańskiej,
- odszukać i zaprezentować informacje na temat wybranej organizacji lub instytucji międzynarodowej; ocenić celowość, skuteczność, zgodność działania z zasadami prawa międzynarodowego.

## Rozdział II. UNIA EUROPEJSKA

Temat: Integracja europejska

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić kulturowe i historyczne podwaliny jedności europejskiej,
- scharakteryzować główne etapy powojennej integracji europejskiej, w tym traktaty i pierwsze Wspólnoty,
  - przedstawić poglądy i działania tzw. *Ojców Europy*,
  - analizować tekst narracyjny – Deklaracja Schumana,
  - wymienić i wskazać na mapie państwa członkowskie Unii Europejskiej,
  - wyjaśnić formy i obszary integracji,
  - wyjaśnić główne zasady działania Unii Europejskiej,
  - wyjaśnić charakter prawny współczesnej Unii Europejskiej,
  - wymienić najważniejsze postanowienia aktów prawa pierwotnego.

Temat: Instytucje Unii Europejskiej.

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować rolę, zadania i formy legitymizacji głównych organów i instytucji Unii Europejskiej,
- odszukać i zaprezentować informacje na temat wybranego organu/instytucji Unii Europejskiej.

Temat: Funkcjonowanie Unii Europejskiej.

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować działalność Unii Europejskiej w sferze wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych,
- scharakteryzować działalność Unii Europejskiej w sferze polityki zagranicznej oraz bezpieczeństwa i obrony,
- przedstawić pozycję i zadania Wysokiego Przedstawiciela Unii Europejskiej ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa,
- odszukać informacje i rozważyć kwestię globalnej roli Unii Europejskiej,
- wyjaśnić założenia strefy euro i wymieć zadań Europejskiego Banku Centralnego i Europejskiego Systemu Banków Centralnych,
- wyjaśnić zasady funkcjonowania unii gospodarczo-walutowej,
- wymienić źródła dochodów i kierunki wydatków budżetowych Unii Europejskiej,
- przedstawić procedury tworzenia budżetu ogólnego Unii Europejskiej,
- podać przykłady i zasady działalności Unii Europejskiej w polityce spójności społecznej i gospodarczej oraz konkurencji i ochrony konsumentów;
- podać przykłady i zasady działalności Unii Europejskiej w wybranych politykach sektorowych,
- wyjaśnić zasady funkcjonowania funduszy Unii Europejskiej,
- odszukać i zaprezentować informacje na temat wykorzystania funduszy Unii Europejskiej na poziomie regionalnym i centralnym w Rzeczypospolitej Polskiej.

Temat: Perspektywy Unii Europejskiej.

Uczeń potrafi:

- rozważyć perspektywy, uwarunkowania i konsekwencje rozwoju przestrzennego lub dezintegracji Unii Europejskiej,
- rozważyć perspektywy rozwoju unii gospodarczej i walutowej - przyczyny, przebieg, konsekwencje i możliwości rozwiązania kryzysu strefy EURO;
- rozważyć perspektywy rozwoju wspólnej polityki imigracyjnej – przyczyny, przebieg, konsekwencje i możliwości rozwiązania kryzysu migracyjnego w Unii Europejskiej.

### Rozdział III. **POLITYKA ZAGRANICZNA**

Temat: Polska polityka zagraniczna.

Uczeń potrafi:

- Wyjaśnić znaczenie pojęcia racja stanu,
- scharakteryzować otoczenie międzynarodowe Rzeczypospolitej w XXI wieku,
- scharakteryzować determinanty i główne założenia strategii polskiej polityki zagranicznej w XXI wieku,
- scharakteryzować transformację celów, instrumentów i treści polskiej polityki zagranicznej od lat 90. XX wieku.

Temat: Polska w Unii Europejskiej

Uczeń potrafi:

- zająć stanowisko [i je uzasadnić] w dyskusji na temat skutków członkostwa Polska w Unii Europejskiej,
- analizować dane statystyczne, wyniki badania opinii publicznej, teksty publicystyczne i popularnonaukowe na temat oceny polskiego członkostwa w unii Europejskiej,
- scharakteryzować rolę przedstawicieli Polski w instytucjach Unii Europejskiej,
- wymienić determinanty pozycji Polski w Unii Europejskiej; przedstawić dynamikę i charakter zmian tej pozycji,
- przedstawić inicjatywy polskie w Unii Europejskiej, np. Partnerstwo Wschodnie;



Temat: Relacje dwustronne

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować form współpracy regionalnej, w tym inicjatywy międzynarodowe, w których uczestniczy Rzeczpospolita Polska, np. Grupa Wyszehradzka, Trójkąt Weimarski,
- scharakteryzować relacje Rzeczypospolitej Polskiej z państwami sąsiedzkimi, będącymi członkami Unii Europejskiej i niebędącymi jej członkami,
- odszukać i zaprezentować informacje na temat sytuacji wewnętrznej i pozycji międzynarodowej państw sąsiadujących z Polską,
- zająć stanowisko [i je uzasadnić] w dyskusji na temat uwarunkowań i charakteru relacji Polski z wybranym państwem sąsiedzkim, np. z Rosją, Niemcami, Ukrainą lub Litwą.
- przedstawić cele, instrumenty i treści kierunku euroatlantyckiego polskiej polityki zagranicznej, w tym relacji ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki;
- odszukać i zaprezentować informacje na temat relacji Rzeczypospolitej Polskiej z wybranymi państwami pozaeuropejskimi,

Temat: Polska a bezpieczeństwo na świecie.

Uczeń potrafi:

- odszukać i zaprezentować informacje na temat udziału Rzeczypospolitej Polskiej w międzynarodowych misjach pokojowych i operacjach militarnych oraz polskich inicjatyw na rzecz międzynarodowego pokoju, demokracji oraz w zakresie pomocy humanitarnej i rozwojowej od lat 90. XX wieku.

#### Rozdział IV. EDUKACJA I ŻYCIE SPOŁECZNE W POLSCE.

Temat: Uczenie się przez całe życie

Uczeń potrafi:

- wymienić sposoby podnoszenia i zmiany kwalifikacji zawodowych,
- odszukać i zaprezentować informacje na temat uniwersytetów oraz o innych szkoł wyższych działających w swoim regionie oraz ich oferty edukacyjnej,
- wymienić ogólne zasady kwalifikacji kandydatów do szkół wyższych w Rzeczypospolitej Polskiej na kierunki studiów I stopnia lub jednolite studia magisterskie,
- odszukać informacje na temat warunków podejmowania nauki w Unii Europejskiej,

Temat: Nauki społeczne i humanistyczne w Polsce

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować obowiązujący w Rzeczypospolitej Polskiej podział nauk społecznych i humanistycznych;
- przedstawić wkład w nauki społeczne znanych na świecie Polaków: Bronisława Malinowskiego, Floriana Znanieckiego i Leona Petrażyckiego.

Temat: Szkolnictwo wyższe w Polsce

Uczeń potrafi:

- Wymienić rodzaje uczelni wyższych, kierunki studiów i ich program,
- Scharakteryzować studia I stopnia, jednolite studia magisterskie, zasady kwalifikacji kandydatów do szkół wyższych, studia doktoranckie i podyplomowe

Temat: Studia za granicą

Uczeń potrafi:

- Wymienić warunki podejmowania nauki w UE i poszczególnych państwach

## V. PROCEDURY OSIĄGANIA CELÓW EDUKACYJNYCH

Procedury stosowane w procesie nauczania przedmiotu „wiedza o społeczeństwie” powinny uwzględniać:

- dotychczasowy poziom wiedzy i umiejętności uczniów;
- wymagania ogólne i szczegółowe zawarte w podstawie programowej;
- cele programu nauczania.

Realizacja celów kształcenia, wymagań ogólnych i szczegółowych zawartych w podstawie programowej, nakłada na nauczycieli przedmiotu konieczność zastosowania, obok tradycyjnych metod i technik nauczania, form pracy, które umożliwią włączenie uczniów w życie lokalnej społeczności, nauczą efektywnej współpracy w grupie, szacunku wobec innych, samodzielnego i niezależnego myślenia oraz wyrażania swoich poglądów, samodzielnego poszukiwania i krytycznego analizowania informacji.

**Metod/formy pracy, których konieczność zastosowania w praktyce edukacyjnej wynika wprost z zapisów podstawy programowej, to**

- ✓ PROJEKT EDUKACYJNY

### **Podstawa programowa przedmiotu wiedza o społeczeństwie. Warunki i sposób realizacji [fragment].**

W celu rozwijania umiejętności komunikacji i współdziałania powinno się stosować różne metody pracy grupowej, w tym uczniowskie projekty edukacyjne (**każdy uczeń powinien uczestniczyć w minimum ośmiu projektach – np.** w realizacji wymagań szczegółowych określonych w: dziale II pkt 1, 6, 9 i 10, dziale III pkt 7 i 8, dziale IV pkt 3, 6 i 9, dziale VI pkt 15, 17 i 18, dziale VII pkt 4 i 7, dziale VIII pkt 19 i 20, dziale XIII pkt 15, czy dziale XIV pkt 12).

Dział II Różnorodność kulturowa. Uczeń:

- 1) charakteryzuje społeczeństwa zbieracko-łowieckie, nomadyczne i rolnicze; charakteryzuje wybraną współczesną społeczność tego typu;
- 6) analizuje na przykładach zjawisk kulturowych cechy kultury masowej;
- 9) wykazuje obecność tradycyjnej obrzędowości dorocznej w polskiej kulturze współczesnej;
- 10) przedstawia subkultury; charakteryzuje wizję rzeczywistości jednej z nich i analizuje słabe i mocne strony tej wizji;

Dział III Struktura społeczna i problemy społeczne. Uczeń:

- 7) charakteryzuje wybrany problem życia społecznego w Rzeczypospolitej Polskiej; rozważa różne możliwości jego rozwiązania;
- 8) przedstawia przyczyny i skutki konfliktu społeczno-ekonomicznego w wybranym pań-

stwie;

Dział IV Aspekty etniczne życia społecznego. Uczeń:

3) przedstawia elementy dziedzictwa kulturowego etnicznej grupy mniejszościowej w Rzeczypospolitej Polskiej (mniejszości narodowe i etniczne, grupa posługująca się językiem regionalnym, imigranci);

6) analizuje stan przestrzegania praw mniejszości narodowych i etnicznych w Rzeczypospolitej Polskiej i w wybranym państwie;

9) przedstawia specyfikę społeczno-kulturową wybranych rdzennych grup autochtonicznych (np. na kontynencie amerykańskim, w Związku Australijskim lub azjatyckiej części Federacji Rosyjskiej) oraz różne modele polityki wobec tych grup;

Dział VI Społeczeństwo obywatelskie i kultura polityczna. Uczeń:

15) charakteryzuje specyfikę jednego z tygodników społeczno-politycznych w Rzeczypospolitej Polskiej ze względu na odbiorców, formę przekazu, orientację ideologiczną, typ własności;

17) określa cechy kampanii społecznych; podaje cele i zadania wybranej kampanii społecznej oraz analizuje jej przebieg i ocenia efektywność;

18) opracowuje ramowy program kampanii społecznej na rzecz rozwiązywania wybranego problemu;

Dział VII Rywalizacja o władzę. Uczeń:

4) przedstawia systemy partyjne w państwach niedemokratycznych – monopartyjny, partii hegemonicznej; wykazuje, że w państwach tego typu mogą istnieć systemy charakteryzujące się pozornym pluralizmem lub takie, w których partie nie mają realnego znaczenia;

7) analizuje systemy partyjne w wybranych państwach demokratycznych (np. w Republice Francuskiej, Republice Federalnej Niemiec, Stanach Zjednoczonych Ameryki, Konfederacji Szwajcarskiej, Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej oraz Republice Włoskiej);

Dział VIII Modele sprawowania władzy. Uczeń:

19) przedstawia niezachodni reżim demokratyczny lub hybrydowy (np. funkcjonujący w Wielonarodowym Państwie Boliwia, Republice Indii, Republice Południowej Afryki i Republice Singapuru);

20) przedstawia niezachodni reżim niedemokratyczny (np. funkcjonujący w Arabii Saudyjskiej, Białorusi, Chinach, Koreańskiej Republice Ludowo--Demokratycznej i Turkmenistanie);

Dział XIII Ład międzynarodowy. Uczeń:

15) wyjaśnia pojęcia pomocy humanitarnej, współpracy rozwojowej, interwencji humanitarnej oraz misji pokojowej; podaje ich przykłady z różnych części świata, oceniając ich skuteczność i aspekty moralne.

#### Dział XIV Integracja europejska. Uczeń:

12) przedstawia działalność Unii Europejskiej w wybranych politykach sektorowych (polityce: kulturalnej; kształcenia i młodzieży; badań i rozwoju technologicznego; handlowej; rolnej; transportowej; ochrony środowiska; energii, małych i średnich przedsiębiorstw).

Projekt edukacyjny jest działaniem edukacyjnym, polegającym na samodzielnej pracy uczniów nad postawionym przez problemem. Podstawa programowa wskazuje na konieczność wdrożenia projektu zespołowego, ale nie wyklucza możliwości realizacji również projektów indywidualnych.

Projekt edukacyjny jest metodą, która umożliwia:

- kształtowanie umiejętności wskazanych w celach kształcenia (wymagania ogólne)
  - wykorzystywania i tworzenia informacji,
  - rozumienia siebie oraz rozpoznawania i rozwiązywania problemów,
  - komunikowania i współdziałania.
- łączenie różnorodnych treści edukacyjnych i wymagań szczegółowych,
- równoczesne zdobywanie wiedzy, umiejętności i kształtowanie postaw oraz wychowanie ku wartościom.

Nauczyciel może wdrożyć projekt polegający na:

- gromadzeniu i prezentowaniu informacji na wybrany temat,
- tworzeniu autorskich dzieł (np. filmów, plakatów, spotów, ulotek, haseł) dotyczących analizowanego problemu społecznego,
- podjęciu działania na rzecz środowiska lokalnego, np. rówieśników, szkoły, gminy, .

Czynności nauczyciela niezbędne do prawidłowej realizacji projektu edukacyjnego:

- wybranie tematu i sformułowanie problemu:
  - zgodnego z podanymi w podstawie programowej obszarami tematycznymi,
  - dostosowanego do możliwości percepcyjnych uczniów,
  - akceptowanego, zrozumiałego, wywołującego zainteresowanie uczniów;
- sformułowanie w języku zrozumiałym dla uczniów:
  - celów projektu i kryteriów sukcesu, czyli czynników, które pozwolą poznać, że cel został osiągnięty,
  - kryteriów oceny realizacji projektu;
- zaplanowanie i poinformowanie uczniów [w formie pisemnej] o
  - rodzaju podejmowanych przez uczniów aktywności i harmonogramu ich realizacji;
  - zasadach wspierania i monitorowania pracy uczniów przez nauczyciela;
- formach prezentacji wyników pracy uczniów;
- sposobach powołania zespołów zadaniowych;
- zasadach współpracy w grupach zadaniowych;
- zasadach dokumentacji realizacji projektu, np. opracowanie karty projektu.

Należy pamiętać, że prowadzenie konsultacji z uczniami na etapie przygotowawczym i ich udział w zaplanowaniu projektu edukacyjnego zwiększają siłę oddziaływania edukacyjnego. Podnoszą gotowość skutecznego i konstruktywnego zaangażowania się w wykonywane działania i przyjęcia odpowiedzialności za jego końcowy efekt.

✓ DYSKUSJA / DEBATA

### **Podstawa programowa przedmiotu wiedza o społeczeństwie. Warunki i sposób realizacji [fragment].**

W celu rozwijania umiejętności komunikacji i współdziałania powinno się stosować różne metody pracy grupowej, (...) także wykorzystywać różne formy dyskusji – np. w realizacji wymagań szczegółowych określonych w: dziale II pkt 11, dziale V pkt 16, dziale VII pkt 2, dziale XI pkt 24, dziale XII pkt 4 i 7, dziale XIII pkt 4 i 24, czy dziale XIV pkt 14 i 15. Dyskusja ta powinna być w niektórych przypadkach podbudowana lekturą – w realizacji wymagań szczegółowych określonych w: dziale II pkt 12, dziale III pkt 10, dziale V pkt 18, dziale VIII pkt 1 i 21 oraz dziale XIII pkt 6.

#### Dział II

11) analizuje i rozważa argumenty stron sporów światopoglądowych (np. na temat: aborcji, eutanazji, modyfikacji genetycznych, *in vitro*, związków partnerskich);

12) wyjaśnia kwestię deformacji w postrzeganiu innych kultur na podstawie literatury (np. fragmentów pracy *W pogoni za wyobrażeniami. Próba interpretacji polskiej literatury podróżniczej poświęconej Ameryce Łacińskiej* Marcina F. Gawryckiego lub fragmentów pracy *Wizerunek obcego. Kultury afrykańskie w relacjach Henryka Sienkiewicza, Mariana Brandysa i Marcina Kydryńskiego* Haliny Witek).

#### Dział III Struktura społeczna i problemy społeczne. Uczeń:

10) analizuje uznane za niekonwencjonalne formy przystosowania się do zmiany systemowej na podstawie literatury (np. rozdziału 5. i 6. pracy *Koniec radzieckiego życia. Ekonomie życia codziennego po socjalizmie* Caroline Humphrey lub fragmentów pracy *Łowcy, zbieracze, praktycy niemocy. Etnografia człowieka zdegradowanego* Tomasza Rakowskiego)

#### Dział V Państwo, myśl polityczna i demokratyzacja. Uczeń:

16) przedstawia – na wybranych przykładach – różne modele demokratyzacji; rozważa, na ile polska demokratyzacja przełomu lat 80. i 90. XX wieku miała charakter reformy, a na ile – rewolucji;

18) analizuje kwestie różnorodności traktowania w pamięci społecznej okresu tzw. Polski Ludowej oraz jego rozliczenia na podstawie literatury (np. fragmentów pracy *Pamięć po komunizmie* Pawła Śpiewaka).

#### Dział VII Rywalizacja o władzę. Uczeń:

2) wyjaśnia związki między partiami politycznymi a społeczeństwem; rozważa na wybranych

przykładach zjawisko kryzysu partii politycznych i trafność kategorii „polityki bez ideologii”;

Dział VIII Modele sprawowania władzy. Uczeń:

1) analizuje mechanizmy sprawowania władzy na podstawie literatury (np. fragmentów tekstu *Księżę* Nicolò Machiavellego lub fragmentów tekstu *Cesarz* Ryszarda Kapuścińskiego);

21) wykazuje znaczenie klientelizmu w sprawowaniu władzy na podstawie literatury (np. rozdziału VIII i XIII pracy *Nierówna przyjaźń. Układy klientalne w perspektywie historycznej* Antoniego Mączaka lub rozdziału IV pracy *Demokracja* Charlesa Tilly'ego i artykułu *Klany, kliki i zawłaszczane państwa* Janine R. Wedel).

Dział XI System prawa w Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń:

24) rozważa traktowanie kary jako odpłaty, sposobu resocjalizacji i oddziaływania na społeczeństwo;

Dział XII Prawa człowieka i ich ochrona międzynarodowa. Uczeń:

4) wymienia katalog praw i wolności z Europejskiej karty socjalnej; rozważa dylematy związane z prawami socjalnymi i sposobem ich realizacji przez państwo;

7) przedstawia argumenty na rzecz uniwersalności praw człowieka i analizuje zastrzeżenia formułowane przez jej przeciwników;

Dział XIII Ład międzynarodowy. Uczeń:

4) wyjaśnia na przykładach wzajemne zależności polityczne, gospodarcze i kulturowe pomiędzy państwami o różnym poziomie PKB i różnej jego strukturze; wyjaśnia znaczenie okresu kolonializmu w tych zależnościach;

6) analizuje kwestię globalizacji na podstawie literatury (np. fragmentów pracy *Dżihad kontra McŚwiat* Benjamina R. Barbera lub *No logo* Naomi Klein);

24) przedstawia cele działania: Światowej Organizacji Zdrowia, Międzynarodowej Organizacji Pracy, Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Wyżywienia i Rolnictwa, Międzynarodowego Funduszu Walutowego, Międzynarodowego Banku Odbudowy i Rozwoju, Światowej Organizacji Handlu, Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury, Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Rozwoju Przemysłowego oraz Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej.

Dział XIV Integracja europejska. Uczeń:

14) rozważa kwestię skutków członkostwa Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej, odwołując się do danych statystycznych i wyników badań opinii publicznej;

15) formułuje argumenty na temat przyszłości Unii Europejskiej w zakresie jej struktury i zadań oraz jej składu członkowskiego.

Wśród kompetencji komunikacyjnych, niezbędnych do funkcjonowania w nowoczesnych społeczeństwach demokratycznych, niezwykle ważną rolę odgrywa umiejętność prowadzenia dyskusji, argumentowania, prezentowania i obrony własnego stanowiska. Udział w dyskusji kształtuje

- zdolność rozumienia i wyrażania pojęć, myśli, uczuć, faktów i opinii w różnorodnych kontekstach społecznych i kulturowych,
- odporność oraz umiejętność radzenia sobie z niepewnością i stresem.

Prawidłowo prowadzona dyskusja jest jednym z najskuteczniejszych sposobów rozwiązywania konfliktów społecznych oraz poszukiwania skutecznych i opartych na społecznie akceptowanych wartościach rozwiązań problemów.

Kształtowanie umiejętności dyskusowania jest jednym z najtrudniejszych i najważniejszych zadań edukacyjnych, z którymi powinien zmierzyć się nauczyciel. Nauczyciel powinien stworzyć warunki, które umożliwią uczniom samodzielne myślenie i bezpieczne wyrażanie swojego zdania, prezentowanie poglądów w atmosferze tolerancji światopoglądowej. Należy jednak pamiętać, że powinien również korygować tok myślenia uczniów, podkreślać etyczne aspekty omawianych zagadnień i wypowiedianych sądów. Zadaniem nauczyciela jest podkreślanie wagi zasady wolności słowa, ale również odpowiedzialności za słowo.

Nauczyciel powinien zapoznać uczniów z zasadami dobrej dyskusji. Od uczestników dyskusji (debaty) wymaga się:

- szacunku i otwartości wobec uczestniczących w niej osób;
- uważnego słuchania wypowiedzi uczestników dyskusji;
- krytykowania poglądów, stanowiska i argumentów, a nie osób, które je wypowiadają;
- budowania krótkich, jasnych wypowiedzi, zgodnych z podanym tematem;
- panowania nad emocjami, unikania agresji;
- dbałości o kulturę słowa.

Dyskusja lub debata prowadzona na forum publicznym powinna być poprzedzona przygotowaniem merytorycznym uczniów w zakresie wybranego obszaru tematycznego. W trakcie przygotowania do dyskusji/debaty uczniowie uczą się wyszukiwać informacje i krytycznie analizować źródła.

W praktyce edukacyjnej można zastosować różne formy dyskusowania i debatowania, np.

- **debata za i przeciw**

Uczestnicy debaty zostają podzieleni na dwa zespoły: przeciwników i obrońców postawionej tezy. Podziału można dokonać w sposób losowy lub pozwolić uczniom samodzielnie wybrać stanowisko. Debatujące strony przedstawiają argumenty, które pozwalają dostrzec różne, przeciwstawne strony analizowanego problemu.

- **dyskusja panelowa**

Uczestnicy dyskusji zostają podzieleni na dwie grupy:

- panel, czyli uczniów wcielających się w role *ekspertów* prezentujących różne aspekty omawianego zagadnienia;
- audytorium, czyli uczniów, którzy obserwują wystąpienia *ekspertów*.

Dyskusja panelowa składa się z dwóch etapów:

- pierwszy – dyskusja w gronie ekspertów,
- drugi – dyskusja z udziałem publiczności; obserwatorzy mogą: zadawać *ekspertom* pytania, komentować ich wypowiedzi, wyrażać własne opinie.

#### ▪ **dyskusja plenarna**

Uczestnicy dyskusji w swobodny sposób wymieniają poglądy na podany przez moderatora temat. W szkole ponadpodstawowej funkcję moderatora może pełnić zarówno nauczyciel jak i uczeń. Ten rodzaj dyskusji stawia przed moderatorem szczególnie trudne zadania:

- utrzymanie porządku i właściwego toku dyskusji,
- wyciąganie wniosków, puentowanie wypowiedzi, inicjowanie kolejnych wątków dyskusji.

#### ▪ **dyskusja z zaproszonym gościem**

Zaproszony gość lub ekspert to osoba (np. policjant, sędzia, radny, poseł, dyrektor szkoły, szkolny rzecznik praw ucznia, pracownik urzędu pracy, dziennikarz), która może przybliżyć młodzieży wskazany w podstawie programowej problem. Spotkanie może składać się z dwóch części:

- krótkiej prelekcji wygłoszonej przez zaproszonego gościa,
- wymiany zdań pomiędzy ekspertem a uczniami; odpowiedzi eksperta na zadawane przez uczniów pytania.

#### ▪ **debata oksfordzka**

Rodzaj debaty sformalizowanej, która ma dokładnie ustalony przebieg. Liczba uczestników, kolejność i czas trwania wystąpień, charakter wypowiedzi, a nawet aranżacja sali, w której odbywa się debata, są ściśle określone. Uczestnicy debaty dyskutują nad podaną tezę. O tym, po której stronie – obrońców, czy przeciwników tezy - mają się opowiedzieć dowiadują się tuż przed rozpoczęciem debaty. Muszą więc być przygotowani do argumentowania i kontrargumentowania z uwzględnieniem różnych stron i perspektyw sporu. Sformalizowany przebieg dyskusji pomaga w wygaszaniu emocji i utrzymaniu wysokich standardów wypowiedzi. Debata oksfordzka w Polsce posiada już wieloletnią tradycję i w ostatnich latach jej popularność stale rośnie. Wyrazem tego są ogólnopolskie turnieje przeprowadzane zgodnie z jej regułami.

Przydatne linki:

- <https://courtwatch.pl/fundacja/biezace-projekty/turniej-debat/>;
- <http://www.obudzswojpotencjal.pl/pierwsza-edycja-konkursu-debat-oksfordzkich/>
- <https://wnpid.amu.edu.pl/szkola/debaty-oksfordzkie/>
- [http://ipid.ur.edu.pl/sekcjaretoryki\\_konkurs.php](http://ipid.ur.edu.pl/sekcjaretoryki_konkurs.php)

#### ✓ WYCIECZKA EDUKACYJNA

**Podstawa programowa przedmiotu wiedza o społeczeństwie - Warunki i sposób realizacji [fragment].**

Wskazana byłaby realizacja niektórych treści nauczania w toku wycieczki edukacyjnej (w tym



wirtualnej, wykorzystując dedykowane aplikacje) do wybranych instytucji – tak krajowych, jak i międzynarodowych. Można także realizować niektóre treści nauczania poprzez lekcje organizowane we współpracy z uczelniami wyższymi, urzędami administracji rządowej i samorządowej oraz z organizacjami pozarządowymi.

Wycieczka edukacyjna jest jedną z najbardziej atrakcyjnych i jednocześnie efektywnych form pracy z uczniami. Jest warunkiem koniecznym wdrażania młodzieży do aktywnego udziału w życiu społeczności lokalnej. Odwiedzanie jednostek sektora publicznego, w tym urzędu gminy, wzbogaca jej wiedzę w zakresie funkcjonowania samorządu terytorialnego, ale również przyczynia się do budowania prawidłowych relacji obywatel – urząd.

Wycieczka szkolna wymaga właściwego zaplanowania i przygotowania. Jej organizacja musi być zgodna z obowiązującym prawem oświatowym. Nauczyciel powinien określić temat i cele edukacyjne podejmowanego przedsięwzięcia. Efektywności pracy sprzyja włączenie uczniów w proces przygotowania wycieczki i wyznaczenie zadań, które wykonają w czasie jej trwania. Uczniowie, w czasie trwania wycieczki mogą:

- zbierać informacje i nanosić je na uprzednio przygotowane przez nauczyciela karty pracy,
- rozegrać elementy symulacji i wcielania się w rolę,
- prowadzić dokumentację fotograficzną wycieczki,
- wypełniać formularze urzędowe,
- przeprowadzać wywiady ze wskazanymi przez nauczyciela osobami,
- rejestrować, a następnie analizować przebieg obserwowanych obrad.

Końcowym etapem wycieczki jest jej podsumowanie i wykorzystanie zebranych materiałów do uporządkowania zdobytej wiedzy i umiejętności.

#### ✓ WYKORZYSTANIE TECHNOLOGII INFORMACYJNO - KOMUNIKACYJNEJ

##### **Podstawa programowa przedmiotu wiedza o społeczeństwie. Warunki i sposób realizacji [fragment].**

Zalecane jest również korzystanie z nowych technologii (między innymi, portali internetowych, aplikacji dydaktycznych).

Krytyczne i odpowiedzialne korzystanie z technologii informacyjno-komunikacyjnych i wykorzystywanie ich do celów uczenia się, pracy i udziału w społeczeństwie jest kompetencją kształtowaną przez wszystkich nauczycieli, na wszystkich etapach edukacyjnych. Szczególną rolę odgrywa jednak w dydaktyce wiedzy o społeczeństwie.

Samodzielne znajdowanie i wykorzystywanie informacji na temat życia społecznego, w tym publicznego, jest jedną z podstawowych umiejętności wskazanych w podstawie programowej wiedzy o społeczeństwie. Osiągnięcie postawionego celu wymaga wykorzystywania w procesie edukacyjnym technologii informacyjnych, ze szczególnym uwzględnieniem internetu. Oznacza to, że nauczyciel wiedzy o społeczeństwie powinien posiadać nie tylko umiejętność obsługi komputera, znajomość podstawowych funkcji oraz zasad korzystania z różnego rodzaju urzą-

dzeń, oprogramowania, sieci, ale również wiedzę, która pozwoli mu kształtować uczniów na świadomych odbiorców mediów cyfrowych.

Uczniowie na lekcjach wiedzy o społeczeństwie w szkole powinni uzyskać wiedzę i umiejętności na temat:

- zastosowania technologii informacyjnych w procesie
  - pozyskiwania informacji dotyczących życia społecznego, korzystania z informacji i danych,
  - aktywnego uczestniczenia w życiu publicznym, włączenia społecznego, współpracy z innymi osobami;
- właściwego korzystania ze źródeł informacji, prawidłowego zarządzania informacjami, treściami, danymi oraz tożsamościami cyfrowymi;
- zasad prywatności i bezpieczeństwa w sieci, etycznego i odpowiedzialnego podejścia do stosowania narzędzi cyfrowych.

W procesie dydaktycznym należy położyć nacisk zarówno na kompetencje [wiedza, umiejętności, postawy i wartości], które pozwolą uczniom w sposób celowy korzystać z internetu, selekcjonować i hierarchizować informacje, jak również rozpoznawać przemoc w cyberprzestrzeni.

#### ✓ METODY I TECHNIKI AKTYWIZUJĄCE UCZNIÓW I KSZTAŁTUJĄCE TWÓRCZE MYŚLENIE

#### **Podstawa programowa przedmiotu wiedza o społeczeństwie. Warunki i sposób realizacji [fragment].**

Wskazane jest korzystanie z szerokiego spektrum metod dydaktycznych. Nauczyciel powinien stosować nauczanie problemowe i metody kształcące umiejętności społeczne, twórczego myślenia i rozwiązywania problemów (np. burza mózgów, drzewo decyzyjne, metaplan, analiza SWOT, symulacja i odgrywanie ról).

#### ▪ **burza mózgów**

*Burza mózgów* to jedna z metod twórczego rozwiązywania problemów przez zespół. Członkowie zespołu zgłaszają i zapisują pomysły na rozwiązanie podanego problemu. Metoda „burzy mózgów” wymaga:

- uruchomienia kreatywności i wyobraźni,
- zgłaszania jak największej liczby pomysłów,

odrzucenia krytyki, zapisywania wszystkich zgłoszonych pomysłów.

#### ▪ **drzewo decyzyjne**

*Drzewo decyzyjne* to sposób na graficzne zapisanie analizy problemu i podjęcie racjonalnej decyzji indywidualnej lub grupowej. Umożliwia zaprezentowanie różnych rozwiązań problemu i podjętych decyzji oraz ich konsekwencji (korzyści i niebezpieczeństw). Umożliwia definiowanie celów i wartości, które towarzyszą podejmowaniu decyzji.

### ▪ **Metaplan**

Metaplan to graficzny, skrócony zapis dyskusji prowadzonej przez uczestników. Metoda szczególnie przydatna przy analizowaniu problemów budzących emocje oraz rozwiązywaniu konfliktów. Metaplan wymaga od uczestników zajęć odpowiedzi na trzy pytania dotyczące wskazanego problemu:

- Jak jest?
- Jak powinno być?
- Dlaczego nie jest tak, jak być powinno?

oraz sformułowania końcowych wniosków i sugerowanych rozwiązań.

### ▪ **analiza SWOT**

Analiza SWOT to metoda pracy z uczniami odwołująca się do zasad analizy strategicznej. Pozwala ocenić szanse powodzenia różnego rodzaju przedsięwzięć. Może być stosowana do analizy problemów związanych z funkcjonowaniem człowieka czy grupy społecznej. Rozważając zaproponowany projekt, pomysł, rozwiązanie lub strukturę organizacyjną uczniowie koncentrują się wokół czterech kluczowych kwestii. Budują listę:

- mocnych stron projektu,
- słabych stron projektu,
- szans wynikających z uwarunkowań zewnętrznych,

zagrożeń wynikających z uwarunkowań wewnętrznych.

### ▪ **symulacja i odgrywanie ról**

Symulacje i odgrywanie ról to działania edukacyjne polegające na imitowaniu przez uczniów zachowań i postaw w określonych sytuacjach społecznych. Uczestnicy mogą wcielać się w rolę radnych, stron postępowania sądowego, osób poszukujących pracy, uczestników konfliktu społecznego lub negocjacji. Wraz z odgrywanymi postaciami odtwarzają pewien proces społeczny. Celem symulacji jest nie tylko pokazanie etapów, cech i relacji charakterystycznych dla tego procesu, ale również wyzwania i emocje, które jemu towarzyszą; zderzenie uczestników z realnymi a jednocześnie nieznanymi im problemami.

Udział w symulacjach, w tym korzystanie z gotowych gier symulacyjnych, kształtuje kreatywność uczniów, umożliwia eksperymentowanie, doświadczanie i co ważne błędzenie – niezwykle ważny element nowoczesnej edukacji.

Stosując symulacje, należy pamiętać o

- przedstawieniu i wyjaśnieniu uczniom celu, zasad, tematu, sekwencji zdarzeń, zakresu podejmowanych działań oraz charakteru poszczególnych ról;
- wyposażeniu uczniów w wiedzę potrzebną do rozegrania/analizy symulowanego procesu;
- wyciszeniu emocji i rozładowaniu napięcia wśród uczniów, co jest szczególnie istotne przy grach symulacyjnych uruchamiających element rywalizacji. Uczniowie po zakończeniu symulacji „wychodzą z roli” i nauczyciel powinien im w tym w sposób świadomy pomóc.

Nauczyciel w trakcie trwania symulacji powinien być jej uważnym obserwatorem. Jego zadaniem jest doradzanie oraz dbałość o bezpieczną atmosferę pracy wśród uczestników. Koniecznym elementem symulacji i procesu wcielania się w role jest podsumowanie, w czasie którego znajdzie się miejsce zarówno na omówienie wydarzeń jak również opowiedzenie o towarzyszących im emocjach.

#### ✓ PRACA Z WYKORZYSTANIEM MATERIAŁU ŹRÓDŁOWEGO

W nauczaniu wiedzy o społeczeństwie obok przedstawionych powyżej metod i technik pracy należy wykorzystywać również inne, stosowane od dłuższego czasu, tradycyjne metody - praca z tekstem, rozmowa nauczająca, krótki wykład. Istotną rolę w procesie nauczania odgrywa praca z materiałem źródłowym, w szczególności z:

- tekstami narracyjnymi [teksty publicystyczne i popularnonaukowe] i normatywnymi [źródła powszechnie obowiązującego prawa w Polsce, akty prawa miejscowego];
- źródłami ikonograficznymi [np. schematy, plakaty reklamowe, rysunki satyryczne, zdjęcia, mapy, filmy],
- źródłami statystycznymi [tabele, wykresy, diagramy, kartogramy].

#### **Podstawa programowa przedmiotu wiedza o społeczeństwie. Warunki i sposób realizacji [fragment].**

Oprócz podręczników istotną rolę w procesie kształcenia powinny odgrywać również teksty źródłowe, słowniki, leksykony, mapy, wykresy, diagramy i zestawienia statystyczne (w tym z wyników badań opinii publicznej).

Prawidłowa praca z materiałem źródłowym to w dużej mierze umiejętność budowania pytań. W przypadku tekstów (zwłaszcza narracyjnych) i ikonografii prawidłowa analiza źródła wymaga zbudowania przez nauczyciela lub uczniów listy pytań zawierających elementy krytyki zewnętrznej i wewnętrznej źródła.

Przykładowa lista pytań:

- Kto jest autorem źródła? (np. dane personalne; doświadczenie, dorobek zawodowy, pełnione funkcje, miejsce pracy);
- Gdzie i kiedy powstało źródło, gdzie i kiedy zostało opublikowane?
- Kto miał być potencjalnym odbiorcą przekazu informacyjnego? Do kogo źródło było adresowane?
- Jaki cel przyświecał autorowi źródła?
- Czy materiał źródłowy zawiera elementy perswazji i manipulacji? Jeżeli tak, to jaki mają one charakter?

Zarówno dobór źródeł, jak i sposób budowania pytań powinien być dostosowany do możliwości percepcyjnych uczniów. Należy pamiętać, że udzielenie przez uczniów odpowiedzi na pytanie problemowe, dotyczące treści informacyjnej źródła, powinno zostać poprzedzone odpowiedziami na szereg pytań szczegółowych, ułatwiających zrozumienie przekazu. Należy pamiętać, że uczniom może brakować bardzo wielu umiejętności czy wiedzy (znajomości symboli, kontek-

stów, kodów kulturowych – oczywistych dla osób dorosłych) niezbędnej dla właściwego zrozumienia analizowanego materiału źródłowego. Zdiagnozowanie takich sytuacji, udzielenie przez nauczyciela niezbędnych wyjaśnień jest warunkiem sukcesu, czyli prawidłowego zinterpretowania źródła.

## VI.MATERIAŁY POMOCNICZE

### LITERATURA ZALECANA PRZEZ TWÓRCÓW PODSTAWY PROGRAMOWEJ

- B. R. Barber, *Dżihad kontra McŚwiat*;
- N. Klein *No logo*;
- A. Mączak, *Nierówna przyjaźń. Układy klientalne w perspektywie historycznej*, rozdział VIII i XIII;
- C. Tilly, *Demokracja*, rozdział IV;
- J. R. Wedel, *Klany, kliki i zawłaszczone państwa*;
- N. Machiavelli, *Ksiązę*;
- R. Kapuściński, *Cesarz*;
- P. Śpiewak, *Pamięć po komunizmie*;
- M. F. Gawrycki, *W pogoni za wyobrażeniami. Próba interpretacji polskiej literatury podróżniczej poświęconej Ameryce Łacińskiej*;
- H. Witek, *Wizerunek obcego. Kultury afrykańskie w relacjach Henryka Sienkiewicza, Mariana Brandysa i Marcina Kydryńskiego*;
- C. Humphrey, *Koniec radzieckiego życia. Ekonomie życia codziennego po socjalizmie*, rozdział 5. i 6;
- T. Rakowski, *Łowcy, zbieracze, praktycy niemocy. Etnografia człowieka zdegradowanego*

### LITERATURA UZUPEŁNIAJĄCA

- *Będę świadkiem w sądzie*, <http://fdn.pl/bede-swiadkiem-w-sadzie>
- *Jak być patriotą?*, Miesięcznik „Znak” (4) 2002.
- W. Jakubowski, *Spółeczna natura człowieka*, seria: *Biblioteka Wiedzy o Polityce*, Warszawa 1999.
- Ł. Jureńczyk, *Polska w Sojuszu Północnoatlantyckim: Wojsko Polskie w operacjach reagowania kryzysowego NATO*, Bydgoszcz 2016.
- M. Kallas, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1999.
- *Polska w Unii Europejskiej: wyzwania, możliwości, ograniczenia*, Europejskie Centrum Edukacyjne, Toruń 2013.
- *Obywatel w postępowaniu karnym*, red. W. Górowski, [https://ms.gov.pl/Data/Files/\\_public/broszury-i-publicacje/ms\\_a4\\_broszura\\_obywatel\\_2015\\_www\\_razem.pdf](https://ms.gov.pl/Data/Files/_public/broszury-i-publicacje/ms_a4_broszura_obywatel_2015_www_razem.pdf)
- N. Radosh, M. Łakomecki, *Przychodzi uczeń do prawnika*, [https://ms.gov.pl/Data/Files/\\_public/edukacja-prawna/czesc-gimnazjalna\\_2.pdf](https://ms.gov.pl/Data/Files/_public/edukacja-prawna/czesc-gimnazjalna_2.pdf)
- A. Rothert, *Cybernetyczny porządek polityczny*, Warszawa 2005.

- *Spółeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych*, red. K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Warszawa 2007.
- A. Słaboń, *Konflikty społeczne i negocjacje*, Kraków 2008.
- K. A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, P. Załęski (red.), *Współczesne systemy rządów*, Warszawa 2017.
- K. A. Wojtaszczyk (red.), *System instytucjonalny Unii Europejskiej*, Warszawa 2005.
- P. Załęski, A. Syliwoniuk (red.), *Tożsamości kulturowe w Europie Zachodniej*, Warszawa 2012, s. 279, seria „Kultura i Polityka”, t. 1.
- Ł. Zamecki, *Spółeczne podstawy ładu politycznego*, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011.
- R. Zięba, *Polityka zagraniczna Polski w strefie euroatlantyckiej*, Warszawa 2013.

Pomocnym źródłem informacji są oficjalne strony internetowe organów władzy i instytucji publicznych, do korzystania z których zachęcamy.

- <http://poznaj.sejm.gov.pl/strona-glowna/zwiedzanie-sejmu/>
- <http://www.prezydent.pl/>
- [https://msz.gov.pl/pl/p/msz\\_pl/polityka\\_zagraniczna/](https://msz.gov.pl/pl/p/msz_pl/polityka_zagraniczna/)
- <https://www.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/broszury-i-publicacje/>
- <http://www.nfz.gov.pl/dla-pacjenta/>
- <http://www.zus.pl/swiadczenia/emerytury/kalkulatory-emerytalne/emerytura-na-nowych-zasadach/kalkulator-emerytalny-prognozowana-emerytura/wersja-uproszczona>
- <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/rzecznik-i-biuro>
- <http://www.mon.gov.pl/polska-w-nato/>
- [https://ec.europa.eu/poland/home\\_pl](https://ec.europa.eu/poland/home_pl)
- <http://www.unic.un.org.pl/>
- <http://www.hfhr.pl/publikacje/>

#### STRONY INTERNETOWE DLA NAUCZYCIELI POSZUKUJĄCYCH INSPIRACJI EDUKACYJNYCH

- Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji;  
<https://www.frse.org.pl/?gclid=EAIaIQobChMluuDroprK3wIVDouyCh1iTAK8EAAYASAAEgJrJPD BwE>
- Centrum Edukacji Obywatelskiej, <https://glowna.ceo.org.pl/>
- Ośrodek Rozwoju Edukacji, <https://www.ore.edu.pl/>
- <https://edunews.pl/>